

Soupis

PAMÁTEK HISTORICKÝCH A UMĚLECKÝCH V KRÁLOVSTVÍ ČESKÉM

OD PRAVĚKU DO POČÁTKU XIX. STOLETÍ.

VYDÁVÁ

ARCHAEOLOGICKÁ KOMMISSE
PŘI ČESKÉ AKADEMII CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ

ŘÍZENÍM SVÉHO PŘEDSEDY

JOSEFA HLÁVKY.

XXIX.

POLITICKÝ OKRES LITOMYŠLSKÝ.

NAPSALI

DR. BOH. MATĚJKA A JOS. ŠTĚPÁNEK (VENKOVSKÉ OBCE)

A ZDENĚK WIRTH (MĚSTO LITOMYŠL.)

V PRAZE 1908.
NAKLADEM ARCHAEOLOGICKÉ KOMMISSE PŘI ČESKÉ AKADEMII CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

SOUPIS

PAMÁTEK HISTORICKÝCH A UMĚLECKÝCH

V POLITICKÉM OKRESU

LITOMYŠLSKÉM.

NAPSALI

DR. BOH. MATĚJKA A JOS. ŠTĚPÁNEK (VENKOVSKÉ OBCE)

A ZDENĚK WIRTH (MĚSTO LITOMYŠL).

(SE 161 VYOBRAZENÍM A 10 NÁPISY ZVONOVÝMI V TEXTU A 5 TABULKAMI.)

V PRAZE 1908.

NÁKLADEM ARCHAEOLOGICKÉ KOMMISSE PŘI ČESKÉ AKADEMII CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

TISKEM ALOISA WIESNERA V PRAZE,
KNIHTISKAŘE ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

PŘEDMLUVA.

Politický a spolu soudní okres Litomyšlský jest až na malé výjimky territoriálně shodný s bývalým majetkem biskupským a později panským a městským. Tato okolnost činí jej dosti zaokrouhleným celkem i po stránce umělecko-historické. Z cizích vlivů, jež sem zasáhaly, nutno vytknouti německý živel ve východní a jižní části a — jako všude jinde — objednané síly umělecké pro větší objekty, zejména stavební, odjinud; v tom ohledu XVIII. století stojí v první řadě. V okresu sice není rozsáhlejšího díla uměleckého, ale za to město samo má skvělé doklady všech period uměleckých a svým zachovaným rázem vyváží úplně poměrnou chudost okresu.

Práci se Soupisem spojenou započal v letech 1896—1898 *Jos. Štěpánek* a dokončili ji později Dr. *Boh. Matějka* r. 1902 (venkovské obce) a *Zdeněk Wirth* r. 1907 (město Litomyšl); literaturu k celému svazku snesl a tisk knihy obstaral *Zd. Wirth*. Poznámky o nálezech předhistorických v celém okresu zpracoval ochotně pan c. k. vrchní fin. rada a konservátor *Karel Buchtela*. Spolupracovníky při opatřování obrazového materiálu byli pánové: *Ant. Andrle*, professor c. k. reálky v Táboře (výkresy k obr. čís. 68. a 109. a část fotografií), *Ant. Martínek*, professor c. k. reálky v Jičíně (všechny výkresy ostatní), *Jos. Šilhavý*, stavitel v Litomyšli (kopie katastrální mapy na tab. čís. I.) a *Jos. Ludvík*, fotograf v Litomyšli (větší část fotografií).

Mimo to považují podepsaní za povinnost poděkovati všem, kteří v jakémkoliv směru podporovali jich práci, zejména pak pánům: c. k. škol. radovi *Al. Jiráskovi* (za propůjčení obr. čís. 103. k reprodukci), paní *Josefině Theurerové*, vdově po kníž. inženýru (za dovolení k reprodukci obrazu Staré pošty z rodinného majetku), *Quidonovi Šimkovi*, obchodníku a správci městského musea v Litomyšli (za podporu při popisu musea

a cenné doplňky textu při tisku knihy), Dr. *Tomáši Kopeckému*, obec. tajemníku (za zjištění pochybných údajů během tisku), Dr. *Zdeňku Nejedlému*, mimoř. prof. čes. university (za pomoc při shledávání literatury a archivního materiálu) a *Fr. Pátovi* a *St. Wirthovi*, studujícím filosofie (za kollaci některých nápisů na zvonech a sochách). Konečně platí dík podepsaných i všemu duchovenstvu, učitelstvu a správcům veřejných úřadů.

Jistá odchylka proti jiným svazkům Soupisu jak v typografické úpravě tak v rozvrhu části knihy, věnované městu Litomyšli, jest odůvodněna jednak velkým počtem objektů popisovaných, jednak snahou, zabrati do Soupisu i otázky dosud pomíjené, ale v posledních letech stále více oceňované (městský půdorys a jeho vývoj, měšťanské domy) a konečně i rozšířením inventáře na objekty až do polovice 19. století, což u Litomyšle, celým rázem empirové, objevilo se nutným, neměla-li se porušiti úplnost a kontinuita vývoje městského.

V Praze dne 10. srpna 1907.

Boh. Matějka. Jos. Stěpánek. Zd. Wirth.

Benátky.

Pam. arch. VIII. 1868, Schaller XI., 157; Sommer V., 184; Čechy XIII., 69.

Nad obcí na levo u silnice zbytky nevelikých, hliněných valů kruhovitých (dva valy se spečenými základy a dva příkopy) t. zv. Hradisko. Již Herm. Jireček viděl v nich pozůstatek Hrutova, který se dle listin 11. a 12. věku při bráně zemské na Trstenici nacházel. Odtud sbírka vykopanin v museu litomyšlském (střepy s vlnicí, železné šipky, žel. kopí, ostruha s bodcem, hrací kostka, dva mlýnské kameny s železným čepem atd.). (Památky III., str. 367.) Na jihovýchodní straně obce našel p. Jíra v úžlabině, zvané „masné krámy", střepy nádobky staršího rázu hradištního s reliefními pásy; nahoře na východní straně na poli bylo červené spáleniště.

Bohňovice (Bohuňovice).

Schaller XI., 161; Sommer V., 195; Čechy XIII., 113.

KOSTEL SV. PROKOPA (filiální) přifařený k Cerekvici. Byl založen r. 1724 a přestavěn nákl. obce a hrab. Jiřího Waldštejna r. 1818.

Prostá budova obdélníková se čtyřbokou věží o dvou patrech, v kněžišti valenou klenbou a v lodi plochým stropem krytá, architektonicky bez významu.

Kalich stříbrný, hladký, z r. 1808.

Zvony: 1. a 2. slity r. 1868 a 1876 od *Petra Hilzera* ve Vídeňském Novém Městě.

3. Vys. 0·25 *m*, pr. 0·40 *m*. Na plášti relief Jana Nep., letop. 1710 a nápis: GOS MICH IOHANN PRIKQVEY.

Cerekvice.

Schaller XI., 159; Sommer V., 194; Pam. arch. IX., 753; Čechy XIII., 112.

KOSTEL SV. VÁCLAVA (farní) jest uváděn již r. 1358 a farní od r. 1567. R. 1677 měl dva stř. kalichy a stř. monstranci, stř. ciboř a piscis,

Obr. 1 Cerekvice. Kostel sv. Václava. Monstrance a kalich.

cínovou křtitelnici a 5 zvonů. Po r. 1840, kdy celá osada vyhořela, byl obnoven.

Prostá, obdélníková budova bez architektonického významu, valeně sklenutá, s trojpatrovou věží ke kněžišti přiléhající.

Za hlavním oltářem zazděna pískovcová deska pamětní, 1·72 *m* dl. a 1·40 *m* šir., s nápisem:

SVB ILLVSTRISS · D · D · VRATISLAO DE
PERNSSTEIN AVREI VELLERIS EQVI
TE R · B · SVP CANCELL : R : L : O : C : O
M · CONSIL · ET CAME · ET D · D · MARIA
MD MANRICA DE LARA HAEC TVRRIS ERECTA LXXVI.

Pod tím znak Pernštýnský, ovitý věncem vavřínovým a řetězem zlatého rouna a znak paní Marie Manrique de Lara.

Monstrance z konce XVIII.—poč. XIX. století, s rocaillovým rámečkem oválním a druhým rostlinným; nahoře Bůh otec, po stranách andělé, na lunulle hlava andílčí (obr. 1.).

Kalich se starší kupou (2. pol. XVIII. stol.), na níž hlavy andílčí, a empirovou nohou (obr. 1.).

Zvony: 1.—3. ulity od *Karla Bellmanna* v Praze r. 1842.*)

Člupek.

Sedláček, Hrady a zámky české I., 28; Schaller XI., 161; Sommer V., 185; Čechy XIII., 113.

TVRZ již v XVI. stol. (po r. 1558) zanikla.

Desná.

Schaller XI., 152; Čechy XIII., 104; Sommer V., 183.

KAPLE sv. Petra a Pavla, vystavěná r. 1839, s osmibokou vížkou nad vchodem.

Čtyři svícny ze železa kované, r. 1833 označené a ozdobené srdcem a dvěma křížky.

Zvonek, přelitý v Olomouci kolem r. 1870, nepřístupný.

Dětřichov (Dittersdorf, Theodorici villa).

Schaller XI., 154; Sommer V., 187; Pam. arch. IX., 753; Čechy XIII., 44.

KOSTEL SV. PETRA A PAVLA (farní) byl r. 1350 filiální do Opatova, od r. 1760 jest farní. R. 1677 měl 2 stříbrné kalichy a ciboř,

---

*) Dle rkp. sbírky topografické v archivu Musea král. Čes. měly původní zvony nápisy: 1. 1567 2. haec campana fusa est ad laudem omnipotentis dei et in honorem sti wenceslai martyris in villa cerekvicensi. (XV. stol.) 3. panv bohv ke cti y matce bozi petr z miet anno domini MCCCCLXXIII.

stříbrný koflík a mosaznou monstranci a 3 zvony. R. 1793 byl po ohni obnoven.

Orientovaná budova z lámaného kamene; obdélná loď s kněžištěm v polokruhu zakončeným, na západě přilehlá mohutná čtyřboká věž s okrouhlým přístavkem pro schody. Vnějšek beze všech ozdob, vnitřek též nečleněný, v lodi i v kněžišti plochým stropem rákosovým krytý.

Monstrance paprskovitá, zlacená, 0·55 *m* vys. Noha vejčitá, na paprscích stříbrné ozdoby z vinných listů a hroznův, nahoře Bůh otec, dole holubice. Beze značky. 1. pol. XIX. stol.

Ciborium zlacené, 0·44 *m* vys., s víčkem, barokními ornamenty a falešnými kameny. 1. pol. XIX. stol.

Zvony: 1. Vys. 0·72 *m*, pr. 1·02 *m*. U koruny palmetový ornament, pod ním nápis: + DER ZEIT LOCALSEELSORGER D · H · W · HERR IOSEPH WOREL HER FRANZ SPONER FREYSAS UND RICHTER; pod tím věnec z révových listů, hroznů a růží. Na plášti relief sv. Anny, Josefa, Maří Magdaleny a Václava a nápis: GEGOSSEN VON CLEMENS STECHER IN BRINN 1800. Na věnci mezi dvěma oblouny nápis: MATHIAS KOSTLER DERZEIT ELDESTER · · · GENER NACHBAR VON DITTERSDORF HAT MICH AVF SEINE EIGENE KOSTEN VON BRIN ANHER GEHOLT.

2. Slit r. 1886 od *Vojt. Samassy* v Celovci.

3. Vys. 0·515 *m*, v pr. 0·645 *m*. U koruny nápis: IN HONOREM S. FLORIANI ET S. FRANCISCI E AVERI SACRATA EST, níže: MICH HAT GEGOSSEN WOLFGANG STRAVB ANO 1808 IN OLMIT, pod tím palmetty s liliemi. Na plášti relief sv. Františka a Floriána a na věnci: VON WOHLTHÄTERN DER GEMEINDE DITTERSDORF VNTER DEN DASIGEN RICHTER FRANTZ SPONER VND LOCAL FLORIAN PESCHKA.

3. a 4. (sanktusník) nepřístupny.

U vchodu na hřbitov kamenný kříž s německými nápisy; v nich chronogrammy 1740 a 1796.

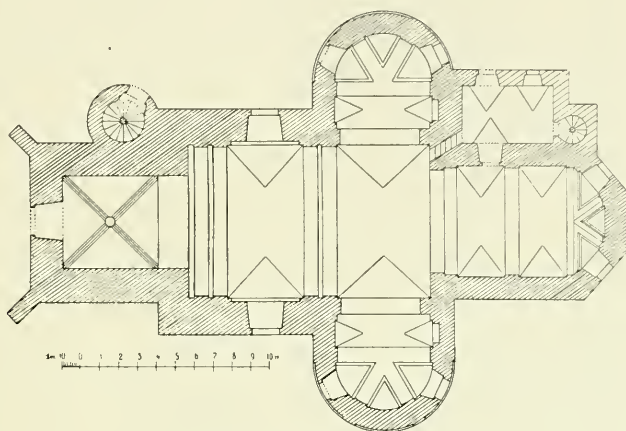
České Heřmanice.

Schaller XI., 160; Sommer V., 195; Pam. arch. IX., 749; Sedláček, Hrady I., 25; Čechy XIII., 118.

Na faře pamětní knihy: 1. od r. 1697, 2. od r. 1817.

KOSTEL SV. JAKUBA ST. (farní) uvádí se r. 1350; od r. 1677 byl filiální k Brandýsu n. O. (tehdy měl 2 kalichy, 2 monstrance, dřev. křtitelnici a 4 zvony), od r. 1740 je farním. Nynější budova vystavěna r. 1547 a přestavěna v letech 1720—1733.

Orientovaná stavba (obr. 2.) skládá se z obdélné lodi, nyní pobočnými kaplemi na kříž rozšířené, 19·15 *m* dl. a 8·20 *m* šir. a z kněžiště pěti stranami osmihranu uzavřeného, 9·3 *m* dl. a 5·8 *m* šir. Klenby v lodi i kněžišti jsou z r. 1733, okna segmenty překlenutá též z 18. stol. V čele kněžiště zvenčí zazděn poblíž střechy kamenný kříž. Kamenné ostění vchodu do sakristie jest z nejpozdějšího období gotického; v jeho koutech prostupují se hruškovité články profilové, přímé i prohýbané (obr. 3.). Barokní dvéře mají vykládané hvězdy v páskovém orámování.

Obr. 2. Heřmanice. Kostel sv. Jakuba. Půdorys.

Na západní straně kostela přiléhá věž z pozdní doby gotické (kolem r. 1547), na čtvercovém základě, opřená hrubými opěráky; nad vchodem barokně orámovaným jest zazděn kamenný znak p. Kostků z Postupic z 16. stol. (nyní zakryt prkenným přístřeškem). Věžní patra jsou oddělena třemi římsami; v prvním jsou na západ. straně jedno, na jižní dvě gotická okénka pravoúhlá, vykrojenými pozdními oblouky přepažená; uvnitř v prvním patře kruchta s křížovým gotickým klenutím, hřmotných žeber klínového průseku a svorníku, na němž ve čtverci, s čtyřkruhem prostoupeném, vytesán prázdný erbovní štítek (obr. 4.). K věži přistavěno r. 1731 okrouhlé schodiště.

Na hlavním oltáři, barokním, s dvěma sloupy a sochami sv. Petra a Pavla v životní velikosti, jest obraz sv. Jakuba, malovaný r. 1870 od *Jana Umlaufa* v Kyšperku.

Pět vedlejších oltářů se sloupovými architekturami, řezanými rámy a soškami andělů, z 18. stol., mají obrazy jen z části staré a ty velice utrpěly opravou.

Křtitelnice ze dřeva řezaná, 1·90 *m* vys., letop. 1731 označená, s třemi hlavičkami andílků, monogramem IHS a MARIA v kartuších; na víku skupina křtu Páně.

Obr. 3. Heřmanice. Kostel sv. Jakuba. Portálek do sakristie.

K a z a t e l n a barokní, dřevěná, čtyřboká, s postavami sv. evangelistů a páskovou ozdobou ve výplních.

S k ř í ň na paramenta, z 18. stol., pěkně vykládaná hvězdami a páskovím.

O b r a z P. Marie Karmelitské, černé, zašlý, s pěknými dvěma korunkami z mosazi tepanými a falešnými drahokamy. 18. stol.

P a c i f i k á l paprskový s ostatky Jana Nep., z 18. stol., jiný podobný, s ostatkem sv. kříže.

Cínová n á d o b k a na oleje, trojdílná, z r. 1757.

Mřížka v sakristii, ze železa kovaná, 0·75 × × 0·53 *m*, s plochými pruty, do křížků snýtovanými. 16. stol.

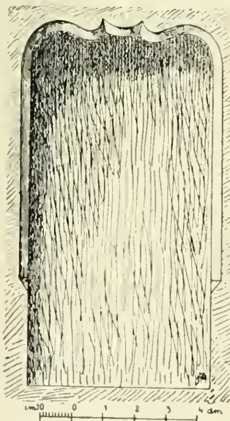
Zvony: 1. Vys. 1·04 *m*, pr. 1·225 *m*. U koruny dva řádky: leta x panie x m x v x l x viii x tento x zwon x slit x ke czti x a k chwale x panu bohu x a k zadussy x swatemu x yakubu x od x mistra x | yana zwonarze x w miestie x hradczi x nad labem x ten czas x knieze x yana x fararze x hermanickeº x rodicze x bakowskeº x x (obr. 5.). Na plášti relief Krista na kříži, na druhé straně sv. Jakuba.

2. Vys. 0·725 *m*, pr. 1·14 *m*. U koruny řada reliefů Krista s P. Marií a sv. Janem, doleji málo zřetelný relief sv. Maří Magd. Na plášti nápis:

LETHA PANIE MDLXXXIII SLYT GEST ZWON TENTO KE CTI A K CHWALE BOZI OD MISTRA ELYASSE STODOLY W HRADCZY KRALOWY NAD LABEM.

Obr. 4. Heřmanice. Kostel sv. Jakuba. Svorník a řez žebrem klenby na kruchtě a okno věžní.

Pod nápisem tři plaketty, v prostřední podobizna rytíře, dole allegorie Spravedlnosti a po stranách světci; na věnci pásek s nejasným reliefem honebního výjevu (lovec, medvěd a psi).

3. Vys. 0·625 *m*, pr. 0·86 *m*. U koruny ornamentální pásek s hlavami lvů, pod tím nápis: YA WOLAM ZWVCZNYM HLASEM NAPOMINAM KAZDYM CZIASEM PANV BOHV KE CZTE A K CHWALE A LIDEM SMRTEDL NOST NENADVLE. (Obr. 6.) Pod tím perlovec a květinový ornament; na plášti relief Kalvarie a naproti znak (břevno pošikem) a nápis: WACZLAW BO | RCZ DOHAL | KE NA ZBIERZ | 1616.

4. Slit roku 1818 od *Klem. Stecherta* v Brně, nepřístupný.

TVRZE tu byly dvě; starší na t. zv. Plchově kopci, byla již r. 1513 pustá, druhá ve vsi zašla kolem r. 1558.

Obr. 5. a 6. Heřmanice. Kostel sv. Jakuba. Otisky nápisů na zvonech čís. 1. a 3.

Chmelík (Hopfendorf).

Schaller XI., 155; Sommer V., 189.; Čechy XIII., 64.

KOSTEL JANA NEP. (filiální do Karle) byl zbudován v letech 1780—1782.

Prostá obdélníková loď s věží na záp. straně a s kněžištěm v polokruhu zakončeným. Klenutí valené s cípy, šest oken, segmentem překlenutých. Nad vchodem nápis: DEN 16. MAY AO 1782.

Zařízení barokní, ale bezcenné; jen obraz zavraždění sv. Vojtěcha je slušná práce z 2. pol. 18. stol.

Zvony: 1. Slit r. 1860 od *Karla Bellmanna* v Praze.

2. Vys. 0·455 *m*, v pr. 0·61 *m*. U koruny palmettový ornament, pod ním nápis: S · IOHANNES NEPOMUCENE ORA PRO NOBIS a pásek ornamentu. Na plášti relief sv. Floriána a Jana Nep., na věnci: CLEMENS STEHER FVDIT ME PRVN 1725 (1795?).

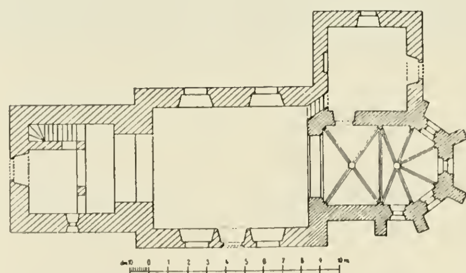
3. Vys. 0·40 *m*, v pr. 0·46 *m*. U koruny ornament, na plášti relief sv. Floriána a sv. Prokopa a nápis: GOS MICH IOHAN | KRISTIAN SCHVNKE | IM BRAG 1782.

Chotovice.

Schaller XI., 181; Sommer V., 233; Pam. arch. IX., 750; Čechy XIII., 110.

KOSTEL SV. PROKOPA (filiální do Nov. Hradů) byl již v XIV. stol. farní; r. 1677 byl filiální a měl 3 zvony.

Orientovaná budova (obr. 7.) z lámané opuky s gotickým kněžištěm asi ze XIV. věku, obdélníkovou lodí a věží čtyřbokou na západ. průčelí,

Obr. 7. Chotovice. Kostel sv. Prokopa. Půdorys.

stojí uprostřed hřbitova nad vesnicí. Střecha sedlová, s plechovým sanktusem, na věži čtyřboký stan s plechovou bání.

Kněžiště 6·6 *m* dl. a 3·25 *m* šir. má křížovou klenbu o jednom poli křížovém a šestipaprskovém závěru do pěti stran osmihranu. Klíno-

vitá žebra s dvěma žlábky spočívají na sloupovitých příporách s hlavicemi valně poškozenými a stýkají se v hladkých svornících. V závěru a jižní stěně čtyři štíhlá okénka lomená, bez kružeb. Sanktuářík gotický v sev. stěně, 0·92 *m* vys. a 0·50 *m* šir., s hrubou lichou kružbou a mřížkou prostě kovanou (obr. 8.)

Loď 15·8 *m* dl. a 6·3 *m* šir. má hladké stěny a nová okna. Vítězný oblouk je lomený, na hranách otupený. Podkruchtí a kruchta ve věži otvírají se k lodi polokruhovými oblouky; v polokruhovém okénku zbytek sklomalby, žlutý kalich v modrém poli, asi ze XVI. stol.

Na hlav. oltáři dřevěná socha sv. Prokopa nevalné hodnoty a dovedně řezaný akanthový rám z 1. pol. XVIII. stol.

Čtyři cínové svícny, barokní, 0·50 *m* vys., trojnohé; na noze jednoho vyryt letopočet 1660 a nápis: NAKLADEM ZADVZI CHOTOW = | ZA KNIEZE MARTINA RIBECKEHO A IAKVBA = | STOKLASI STARS KOSTEL =.

Obr. 8. Chotovice. Kostel sv. Prokopa. Sanktuarium.

Zvony: 1. Vys. 0·63 *m*, v pr. 0·75 *m*. U koruny pod ornamentem rostlinným nápis: IN HONOREM MATRI ET S. PROCOPIO ME FVNDENDAM DEDIT EXTIRPATA HERES MATHIAS CIRHEIN. Pod tím pásek a čtyři věnce; na plášti relief sv. Prokopa, Floriána, Vojtěcha a P. Marie a nápis: PRZELIT W LETV 1714 Z NAKLADV CZELE OBCZE ZDEGSI.

2. Vys. a v pr. 0·49 *m*, hladký; u koruny minuskulí:

anno do' m cccc l x ii pano boho liecte zmalre

(*Petr Konvář* z Vys. Mýta 1462.*)

Janov. (Jansdorf.)

Schaller XI., 153; Sommer V., 185; Pam. arch. IX., 754; Čechy XIII., 62; Topogr. sb. rkp. v arch. Musea král. Čes. Heslo: Litomyšl.

KOSTEL SV. FILIPA A JAKUBA (farní) uvádí se již r. 1350 jako farní; později stal se filiálním do Litrbachu, od r. 1785 jest opět farní. Vyhořev r. 1642 byl nákl. hrab. Jana Bedř. z Trautmansdorfu vystavěn a r. 1823 zase hrab. Jiřím z Valdštýna obnoven. Opět vyhořel r. 1861. R. 1677 měl stř. kalich, mosaznou křtitelnici a 3 zvony.

*) Srovnej legendu Petra Konváře na prostředním zvoně děkanského kostela ve Vys. Mýtě. (Soupis XVI., obr. 135.)

Prostá orientovaná budova obdélníková, z lámaného kamene, architektonicky bezvýznamná. Nad oknem v průčelní věži zazděn pískovcový znak hrabat Valdštýnů a Vartenberků.

Tři zvony slity r. 1863 od *Ign. Hilzera* ve Víd. Novém Městě.

Nad vchodem na hřbitov štít s železným křížem, po stranách jeho barokní pískovcové sochy andílků a sv. Filipa a Jakuba.

Jarošov.

Sedláček, Hrady I., 29; Schaller XI., 153; Sommer V., 184; Čechy XIII., 103.

Na zahradě p. Chlebouna černé spáleniště, v něm žel. nožík a šipka s tulejí, pak střep z doby knížecí. Dále podzemní klenby; v jedné našel p. Jíra větší rýhovaný střep (též z doby knížecí). Nálezy ve sbírce p. Jíry.

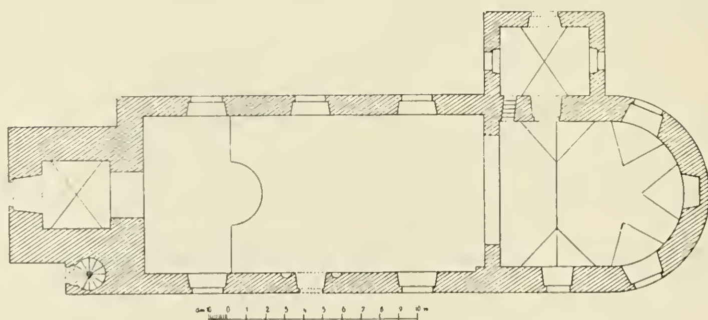
TVRZ tu snad stávala, ale listiny jí nepřipomínají. Zbytky valů.

TOULOVCŮV STŮL z pískovce vytesaná plotna a u ní čtyři sedadla.

Karle (Karlsbrunn, Fons Caroli).

Schaller XI., 154; Sommer V., 188; Pam. arch. IX., 754; Čechy XIII., 64.

KOSTEL SV. BARTOLOMĚJE (farní) uvádí se již r. 1350 jako farní; v letech 1640—1660 byl filiálkou k Opatovu, od r. 1660 je zase

Obr. 9. Karle. Kostel sv. Bartoloměje. Půdorys.

farní. R. 1677 měl stř. kalich, cínový koflík a 4 zvony. R. 1821 byl přestavěn nákl. hraběte Jiřího z Valdšteina.

Jednolodní orientovaná budova, (obr. 9.) z lámaného kamene, skládá se ze západní čtyřboké věže, r. 1819 o třetí patro zvýšené, z obdélníkové lodi, 17·6 *m* dl. a 7·75 *m* šir., s plochým stropem, a z kněžiště, 10·3 *m* dl. a 7.44 *m* šir., do polokruhu zakončeného a barokně sklenutého.

Oltáře a kazatelna barokní, s rokokovými řezbami rámovými a sochami, dosti slušně vyřezávanými.

Stříbrná monstrance, zlacená, paprsková, 0·59 *m* vys. Na eliptické noze nápis: Frederikus Zuber ord ✳ Ereumit S ✳ P ✳ Augustissimi ✳ Anno 1716, vzadu I H S, po stranách monogramm MARIA a ECSIOP. Nad středem Bůh otec a andělé, pod schránkou Ježíš, dobrý pastýř, kolem schránky ozdoby z vinných listů a hroznů, na paprscích dubové listy s révovím a hrozny.

Ciborium s korunkou, 0·235 *m* vys. Na kruhové noze a na kupě bohatý kartušový ornament, pěkně tepaný a ciselovaný, ze středu XVIII. stol.

Kalich zlacený, na okrouhlé noze rostlinný a kartušový ornament, nodus vásovitý, na kupě prolamovaný pláštík s medaillony Jana Nep., sv. Josefa a dvou biskupů. 1. polovice 18. stol.

Pacifikál paprskovitý, s páskovou ozdobou, stříbrný, ze středu XVIII. stol.

Svícen z měděného plechu tepaný, s okrouhlou nohou a nodem se šesti výpustky, veliká miska s osmi vypuklinami. XVI. stol.

Zvony: 1. Vys. 0·69 *m*, v pr. 1 *m*. U koruny dvojřádkový nápis: DOMINIVM LYTOMISSLIENSE GVBERNANTE ILLVSTRISSIMO GEORGIO CHRISTIANO : COMITIBUS DE WALDSTEIN ET WARTENBERG | VIVOS CONVOCO MORTVOS DEPLORO A : WOLFGANGO STRAVB OLLO- MVCII REFVSA SONO : 1766 DIE 14. OCTOBER Pod tím ornament z pásků propletených, mezi ním orel. Na plášti relief P. Marie, pod ním znak Valdštejnů a naproti reliefy dvou světců a sv. Maří Magd. a Josefa. Na věnci nápis: ME RVPTAM I^MA IVLII 1766 IN HORRIDA TEMPESTATE REFVSAM RESTITVIT COMMVNITAS CAROLO : FONTANA · EXISTENTE PAROCHO HEINL BOHEMO HEYDENSI

2. Vys. 0·635 *m* v pr. 0·815 *m*. U koruny mezi podvojnými vroubky nápis: Anno domini mccccc hec campana fusa est ad laudē dei omnipotent s beate marie v' g' | m°. (Obr. 10.)

Anno domini mccccc hec campana fusa est ad laudē dei omnipotent s beate marie v g' m°

Obr. 10. Karle. Kostel sv. Bartoloměje. Otisk nápisu na zvoně čís. 2.

3. Vys. 0·43 *m*, v pr. 0·54 *m*. U koruny nápis (1546):

[illegible]

4. Umíráček slit r. 1753 ve Vys. Mýtě od *Jana Zejdy*.

Kocléřov (Kocvírov, Ketzelsdorf).

Schaller XI., 154; Sommer V., 188; Pam. arch. IX., 753; Čechy XIII., 43.

KOSTEL SV. JAKUBA Většího a sv. Filomeny (farní) byl již r. 1350 farní, pak patřil jako filiálka k Hermensdorfu (Kam. Hory) na Moravě do r. 1805, od té doby je zase farní. Byl r. 1770 přestavěn.

Jednolodní, orientovaná barokní stavba (obr. 11.) s obdélnou lodí, 14·65 *m* dl. a 8·25 *m* šir., s kněžištěm do polokruhu zakončeným, 12·3 *m* dl. a 6·90 *m* šir. Stěny členěny pilastry s úseky římsového kládí. Klenbu tvoří české placky na pasech. Ke kněžišti přiléhá na severu sakristie (nad vchodem letop. 1770), na jihu předsíň, k lodi na západě čtyřboká věž s bání šestnáctibokou, plechem pobitou, a lucernou.

Před hlavním oltářem empirové zábradlí na šest polí rozdělené, s litými železnými ozdobami z vinných listů, hroznův a klasův.

Na oltářích se skleněnými rakvemi a na kazatelně z poč. 19. stol. řezby motivů barokních a empirových nevalné hodnoty.

Obr. 11. Kocléřov. Kostel sv. Jakuba. Půdorys.

Pontifikální křeslo empirové se čtyřmi vyřezávanými orlími hlavami.

Monstrance zlacená, paprsková, 0·75 *m* vys. Na noze ovální čtyři sv. evangelisté, kolem schránky stříbrné ozdoby, nad ní Bůh otec,

pod ní beránek na knize, dva andílkové se snopky klasů v rukou a hrozny. Poč. 19. stol.

Zvony: 1. Vys. 0·69 *m*, v pr. 0·89 *m*. U koruny nápis: haec campana fusa est ad laudem omnipotentis et beate marie v'gī Anno domini MCCCCCLII. Na plášti reliefy P. Marie a sv. Pavla.

2. Vys. 0·55 *m*, v pr. 0·70 *m*. U koruny palmety a nápis: ANNO SALUTIS 1827 SUB VENERABILI HENRICO TOELK CVRATO. Pod tím ornament z hlaviček a vás. Na plášti ve věnci: GEGOSSEN VON FRANZ HILLER IN ALTBRÜNN, pod tím relief sv. Floriána a u jeho nohou po stranách listy šalvějové; naproti relief sv. Jakuba, Jana Nep. a Jiří, pod nimi též listy šalvějové. Na věnci nápis: RESTITVIT COMMUNITAS KOETZELDORFENSIS IN HONOREM STI APOSTOLI JACOBI MAJORIS +

3. Vys. 0·575 *m*, v pr. 0·70 *m*. U koruny akanthový ornament a nápis: AD MAIOREM DEI ET VIRGINIS MARIAE GLORIAM FUSA · CLEMENS STECHER IN BRINN 1797. Na plášti reliefy P. Marie se srdcem, sv. Josefa, Dominika a Jana Křt.

Ve zdi hřbitovní výklenky, stříškou kryté; nad hlavním vchodem brána s pískovcovými sochami P. Marie, sv. Filomeny, Jakuba, Rocha a Šebestiána.

Zbytky renaissančního LETOHRÁDKU podoby věže na oválním základu, vystavěné z lámané opuky s cihlami smíšené, ze 17. stol., se stopami architektonického členění, lisen, štukových festonů a okenních rámů. Okna v obou patrech pravoúhlá, okapní římsa hojně profilovaná. Na mansardní střeše lucerna s železným praporečkem, v němž prolomeno: F . F . 1701 (1791?) Dle zbytků zdí byl tento letohrádek kdysi větší, úhlednou stavbou.

Körber.

Schaller XI., 154; Sommer V., 187; Čechy XIII., 46.

KOSTEL NAROZENÍ P. MARIE (farní) byl vystavěn v osadě nevelkého stáří (zal. r. 1697) r. 1793, od r. 1859 je farní.

Prostá budova orientovaná, z lámaného kamene, s lodí obdélníkovou a pravoúhlým kněžištěm, třemi českými plackami zaklenutá. Nad hlavním vchodem letop. 1793.

Zařízení z konce 18. a zač. 19. stol., s barokními a empirovými motivy, bez umělecké hodnoty.

Zlacený, empirový kalich, 0·25 *m* vys., s hojnou a pěkně provedenou výzdobou akanthovou a palmetovou.

Před kostelem pískovcový kříž z r. 1775.

Kornice.

Schaller XI., 161; Čechy XIII., 112; Sommer V., 185.

Dříve slula Domašice a byla tu TVRZ. (Dle rkp. Dr. Ed. Čermáka v knihovně c. k. gymnasia v Litomyšli.)

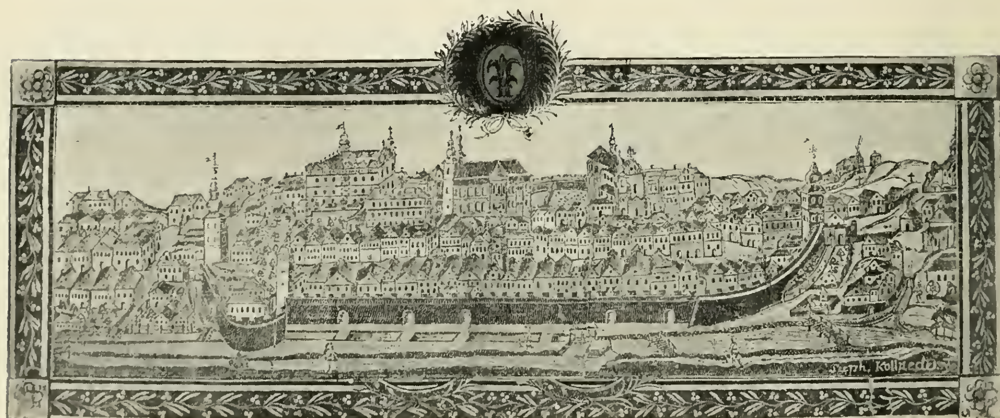
Větná (Blumenau).

Schaller XI., 155; Sommer V., 189; Pam. arch. IX., 754; Čechy XIII. 64. Mitt. Z. Kom. 3. Folge. VI., 195 (s ill.).

KOSTEL SV. VAVŘINCE (farní) uvádí se poprvé r. 1350 jako filiální do Karle; od r. 1860 je farní. R. 1677 měl stř. kalich, cínový koflík a 3 zvony. R. 1908 kostel přestavěn.

Prosté stavení z lámaného kamene tvoří obdélník 12·9 *m* dl. a 7·16 *m* šir., k jihovýchodu směřující, s šindelovým sedlem; pod střechou prkenné roubení. Čtyřboká věž, v přízemí zděná, v patře z prken roubená, pokrytá osmibokou střechou s bání. Na dubových dveřích pasy a zámek gotické, jednoduché. Tabulový strop z r. 1751 pokryt hrubou malbou. Zařízení hrubé, barokní.

Nad vchodem hřbitovním zděná sínka s šindelovým sedlem.

Obr. 12. Litomyšl. Pohled na město z r. 1798. (Z výučního listu.)

Zvony: 1. Vys. 0·635 *m*, v pr. 0·88 *m*. U koruny ornament palmetový a z lidských masek, pod ním: LAVDATE DOMINVM IN CYMBALLIS BENESONANTIBVS (ovce) COMT HER ZV CHRISTO ALLE DIE IHR MVHSELIG UND BELADEN SEIT EWEIGIC. Pod tím visuté akanthy; na plášti relief znaku Pernštýnského a nápis: POLEXYNA VON LO | BKOWITZ GEBORNE | FRAVW VON | PERNSTHEIN | FRAVW AVF | LEITHO-

MIZL. Naproti relief Kalvarie, dole ornament z hlaviček okřídlených a rozvilin. 1. pol. XVII. stol.

2. Vys. 0·565 *m*, v pr. 0·76 *m*. U koruny nápis: ✳ rex ✳ glorie ✳ veni cum pace amen. Na plášti relief světce. XV. stol.

3. Vys. 0·42 *m*, v pr. 0·61 *m*. U koruny mezi palmetovým ornamentem nápis: CLEMENS STECHER GOSS MICH IN BRIN 1795. Na plášti relief sv. Vavřince a Kalvarie.

Litomyšl.

Schaller XI., 108; Sommer V., 173; Fr. Jelínek, Historie města Litomyšle, I.—III. (1838—45); A. Šanta, Gesch. der Stadt Leitomischl (1856); Dr. Zd. Nejedlý, Dějiny města Litomyšle. (Litomyšlsko I.) (I. 1903.) Týž v Ottově Nauč. Slov. XVI., 174; A. Sedláček, Místop. slovník II., 554; Stručný nástin dějin města Litomyšle (J. G. Veselík 1894); Dr. Tom. Kopecký, Průvodce po Litomyšli (1905); Ter. Nováková v Ottových Čechách XIII., 70 sl.; Památní list Sokola v Litomyšli 1886 (Dr. Fr. Teplý, Lit. a okolí; A. Jirásek, Umělecké památky v Litomyšli); Příloha k Věst. samospráv. a národohosp. okresu litomyšlského (1899—1900); Zlatá Praha V. (1888), 511 (s ill.); Zprávy arch. a inž. VIII., 113; Pam. arch. II., 25.

Archiv městský, nyní v museu umístěný. (J. Štěpánek, Archiv města Litomyšle v Progr. gym. litom. 1889.) Archiv zámecký zachráněn r. 1896 do archivu Musea král. čes. (Obsah jeho v Jednat. zprávě Musea král. čes. 1896, 42—47.) Archiv v proboštství. (Pam. kniha od r. 1903. Matriky od r. 1622.) Archiv koleje piaristské. Archiv musejní. Rkp. sbírka topogr. v Archivu musea král. českého (materiál z let 1826 a 1835).

Pohledy na město: Na obraze oltářním v kostele Sloupnickém (nyní v měst. museu litom.), oprav. r. 1848 *Janem Dittmannem*. Požár Litomyšle r. 1775 (kresba kolor. na papíře v měsťs. museu, z 19. stol.). Dřevoryt (dle kresby Štěpána Kollnedera 1798) na výučním listě (v museu) (obr. 12.). Kresba Jul. Korába z r. 1865 a kresba z r. 1828 nesign. (v měsťs. museu). J. G. Veselík, Album Litomyšle (1888). Fotografie*) význačnějších budov v městě v museu.

Plány: Katastrální mapa z r. 1839 (překreslena r. 1900).**) Plán náměstí z r. 1835 od stavitele *Fr. Hlaváčka* (v museu). Regulační plán z r. 1906 (na měsťs. úřadě). Plán města, sestav. *Em. Rácem*, lithogr. (1893).

„Na Hrádku" nalezen kamenný mlat. Mimo to uloženy jsou v městském museu kamenné nástroje z okolí (z obce Trstenice, Dolního Újezda) a bronzové hroty z Jehnědí a Vranovic.

I. HISTORICKÝ PŘEHLED.

O hradě litomyšlském poprvé mluví Kosmas k r. 983, ale vlastní dějiny města počínají až založením kláštera benediktinského kolem r. 1098.

*) Daguerrotypie pohledu na město s vrchu Osíckého, zhot. r. 1840, se ztratila.
**) Jelínek výsl. připomíná starší plán kat., shořelý r. 1775.

R. 1141 musili ustoupiti benediktini praemonstrátům. Statek klášterní se stále šířil a koncem XIII. stol. zmohutnělé podklášteří povýšeno na město. Když bylo zřízeno v Litomyšli r. 1344 biskupství, došlo i k ohrazení města r. 1351 a k založení nového augustiniánského kláštera a při něm kostela sv. Kříže r. 1357. Město se odtud vzmáhalo; r. 1357 uspořádány cechy, r. 1418 vystavěna radnice. Za válek husitských vzata r. 1421 Litomyšl Žižkou a r. 1425 dobit hrad; biskupství zašlo a město zastaveno r. 1436 Vilému Kostkovi z Postupic, v jehož rodě pak přecházelo do r. 1547. V XVI. století město kvetlo, když r. 1491 položen základ k Novému městu; občané nadáni výsadami, mnoho se stavělo atd. V té době vzmohla se v Litomyšli Jednota bratrská; měla vlastní sbor a vlastní biskupové tu sídlili. Od r. 1567 vládli tu Pernšteinové, za nichž vystavěn zámek (1568—73) a opraven děk. kostel. Také uvedení řádu piaristského r. 1644 a založení gymnasia stalo se za jich vlády. Za Trauttmansdorffů (1649 až 1753) založen r. 1670 hřbitovní kostel a vystavěn chrám piaristský v letech 1714—22. Vláda rodu Valdštýnů (do r. 1856) a Thurn-Taxisů neměla již tak pronikavých vlivů na vývoj města.

Umělecký vývoj, jevící se v zachovaných památkách, dál se sice pod vlivem cizích osobností, ale jinak četná jména řemeslníků a individuelní ráz architektury soukromých domů a řemeslných výrobků, mezi občanstvem užívaných, svědčí o domácí tradici a určité výši umělecké. Význačné jest pro Litomyšl tiskařství, jehož počátky v bratrské knihtiskárně (na hoře Olivetské), založené Bohušem Kostkou z Postupic, se datují od r. 1503 (Jos. Štěpánek, Knihtisk. litom. do r. 1863. Progr. gymn. litom. 1878) a jehož díla souborně jsou vystavena v městském museu.

II. VÝVOJ PŮDORYSU.

Půdorysná dispOsice města jest neobyčejně zajímavá. (Tab. 1.) Její podmínky historické poprvé správně vystihl Dr. Nejedlý v Dějinách I., 286: Litomyšl ležela v údolí Loučné, jež na obou stranách je uzavřeno šikmými stráněmi; v této těsnině vytvářelo se podhradí pod opevněným hradem v segmentu, kdežto na druhé straně Hrutovské tržiště se rozšiřovalo přirozeně směrem k hradu a tak vytvořena tu dlouhá ulice, z níž vzniklo město. K tomuto staletému, přirozenému vývoji přidán ve XIV. stol. jako nový faktor klášter augustiniánský, jenž — zabrán již v počátcích do hradeb městských se zahradami a lesy — měl vliv na zalidnění pustého před tím návrší. Tak již koncem XIV. století vytvořila se formace města v hradbách skoro úplně a podržela hlavní své rysy až do konce XIX. století.

Vlastního města netýká se ovšem půdorysný vývoj hradu; krátká episoda t. zv. Nového města (1490—1661) měla sice jisté vztahy k městu Starému, ale zaniknutím všech stop ztratila vliv na další vývoj prostranství hradního.

Obr. 13. Litomyšl. Pohled na město s věže bývalého panského mlýna.

S t a v e b n í v ý v o j města dál se pravidelně vlastně až po opevnění. Tehdejší stav města zkonstruoval z pramenů Dr. Zd. Nejedlý (Dějiny I., 286—299) dosti přesně: Hradby obklopovaly celé město, na obou ústích náměstí byly brány. Domy byly již tehdy na sev. a záp. straně hradeb, na jihu jen pokud se připojovalo německé předměstí a na vých. jich vůbec nebylo. Uprostřed, tvoříc náměstí, táhla se nepřetržitá řada obydlí. Ostatek byly zahrady. Mimo to již tehdy stál kostel špitální a nynější děkanský, byly masné krámy, městský mlýn a od r. 1418 i radnice. Za hradbami táhlo se předměstí a samostatné části, Lány a později, od r. 1510, Zaháj, když Zdeněk Kostka z Postupic prodal své zahrady na obydlí. R. 1515 přibývá městský pivovar (nyní čís. 139), r. 1516 vzniká ulice Osícká na bývalé zádušní louce a r. 1565 obec zdarma dává stavební místa na německém předměstí (u Ptáku), u Osícké cesty (Karlov) a na Lánech. R. 1548 vzniká ulice Kakasovská na bývalých zahradách, r. 1660 povstal Rosenstein a 1665 vzniká čtvrt na Osmíku. R. 1736 prostranství před kostelem osázeno stromy, na valech zřízena střelnice a 1741 vystavěn Karlov. R. 1795 postavena na náměstí kůlna pro stříkačku. Roku 1814—15 po požáru zvětšen t. zv. kozí rynk před kostelem, kde dříve stály nahodile domy, většinou dřevěné, a s pomocí obce vystavěny ony domy do jedné řady (Nová ulice). R. 1824 zřízena ulička z valů za děkanstvím na Záhradí (Prkenná), 1825 zřízena silnice z Horního předměstí k zámku, 1826 od dolní brány po hoře Olivetské a upraveno náměstí Záhradské, 1827 založen tu rybníček. Téhož roku náměstí a r. 1834 ulice vydlážděny, 1830 zřízena kašna v Nové ulici, 1835 položena silnice po Zaháji, 1839 odstraněn poslední domek u schodů kostelních. V 2. polovici XIX. století působilo na změnu městského obrazu postavení škol, přestavění záp. průčelí děk. kostela, postavení nové čtvrti na Osíckém návrší a konečně proražení Havlíčkovy ulice, zboření Karlova a vystavění Smetanova domu. Výsledek tohoto historického vývoje viz na obr. **13**.

Nejvíce škodily městu požáry, četnější než jinde. (Viz Pam. arch. XV., 475. Příl. k Věst. samospráv. okr. litom. 1899, 18; 1900, 14. Beseda pro záb. a poučení r. 1891, č. 54.) První zjištěný udál se r. 1460, pak následují ohně r. 1546, 1560, 1601, 1635, 1668, 1701, 1735, 1769, 1775, 1792 a 1814. Opravy po tomto posledním vtiskly městu určitý ráz, uchovaný většinou po dnes.

III. HRADBY A BRÁNY.

O p e v n ě n í města (Příl. k Věst. samospr. okr. lit. 1899, 24. Sedláček l. c. I, 9.) pravidelně se provádí až od r. 1351, kdy uděluje Karel IV. biskupu Janovi I. právo na vybírání cla na hradby; dílo dokončeno asi až za následujícího biskupa, Jana II. ze Středy. Hradby připojovaly se k opevnění hradu asi na rohu nynější zahrady klášterní, odtud postupovaly za klášterem august. až pod svah, na němž nyní se rozkládá hřbitov, odtud k řece a podél ní za panský mlýn a zase vzhůru k hradu. V hradbách byly dvě b r á n y: horní (německá) a dolní (česká). O vzhledu tohoto

opevnění nemáme zpráv. Časem hradby sešly a byly opravovány: r. 1497, opět r. 1525 a po ohních r. 1546 a 1560.

R. 1536 vystavěna nákl. Bohuše Kostky nová brána česká a r. 1544 německá. Z české zachovala se na domě čís. 505 v ulici Havlíčkově pískovcová d e s k a s nápisem,*) r. 1899 opraveným:

Obr. 14. Litomyšl. Pohled na zbytek hradeb městských u býv. panského mlýna. (Zbořeno r. 1906.)

BOHVSSE COSTKA Z POSTVPICZ 1536 JVSTINA Z CVNSTATV
∽ HIS NOVA PROGENIES COELO DESCENDIT AB ALTO ∽ VT NATI NATORV ET QVI NASCENTVR AB ILLIS)
∽ NVMINE CHRE TVO HAC EFFICE PERPETVA ∽ OBTINEANT PATRII DVLCIA SCE (CLA POLI).

Po ohni r. 1775 horní brána jen šindelem pokryta, dolní r. 1781 opatřena šindelovou cibulí červeně natřenou, s měděnou bání a lilií. Stavěl ji tesař *Václav Dušek* z Litomyšle. Z té doby (1778) zachován popis hradeb a bran: V branách byla dvojí vrata a řetěz, vedle vrat menší fortny; proti děkanství šla branka. Od Horní k Dolní bráně byla zeď na 4 sáhy vysoká a $1^3/_4$ lokte silná, velmi sešlá, mezi radnici a panským mlýnem dokonce zbořená, což povodeň r. 1781 ještě zhoršila. R. 1783 navrženo vystavění

*) Dle rkp. sbírky v archivu Musea král. čes. je nápis neúplný. Počínáť tu nápis větou: 1536 extructa fuit turris super ianuam bohemicam.

nové zdi, ale nedošlo již k tomu. Již r. 1822 zbořena Horní brána, r. 1827 valy podél Trstěnice srovnány a osázeny, r. 1835 zbořena česká brána,*) r. 1837—8 též domky branných u obou branách a r. 1842 dům čís. 16 u bývalé České brány súžen (viz. obr. 86). Poslední zbytky zdí u panského mlýna (obr. 14.) zbořeny r. 1904.

IV. JEDNOTLIVÉ BUDOVY.

1. ZÁMEK.

Al. Sedláček, Hrady a zámky české I., 1; J. F. Lehner, Dějiny I., 29. II., 261; J. Koula, Památky uměl. prům. v Čechách I., list. XII.; A. Balšánek, Štíty a attiky (1902) ill. 129, 191—2, 195—6; A. Prokop, Die Markgrafschaft Mähren III. (1904), 711 sl., obr. čís. 991, 992, 1023, 1190; Wiener Bauhütte. XVIII. (1891), tab. 14—18. Kreslili Jos. Podhajský a J. Mayreder r. 1885. Zprávy arch. a inž. 1883. II., 3, 130. Zl. Praha III., 414.; Světozor XXIII., 515; Inventář zámecký, sepsaný pod dohledem správce *A. Koníčka* r. 1790, v archivu Musea král. čes.

Pohled na zámek z města, lith. sign. Eman. lib. : Bar : de Malowetz del : 1805 — W. Berger sc: (Abb. sämmtlicher alten und neuen Schlösser in Böhmen. Prag bey F. K. Wolf 1806.) Letem čes. světem, tab. 55 a 185.

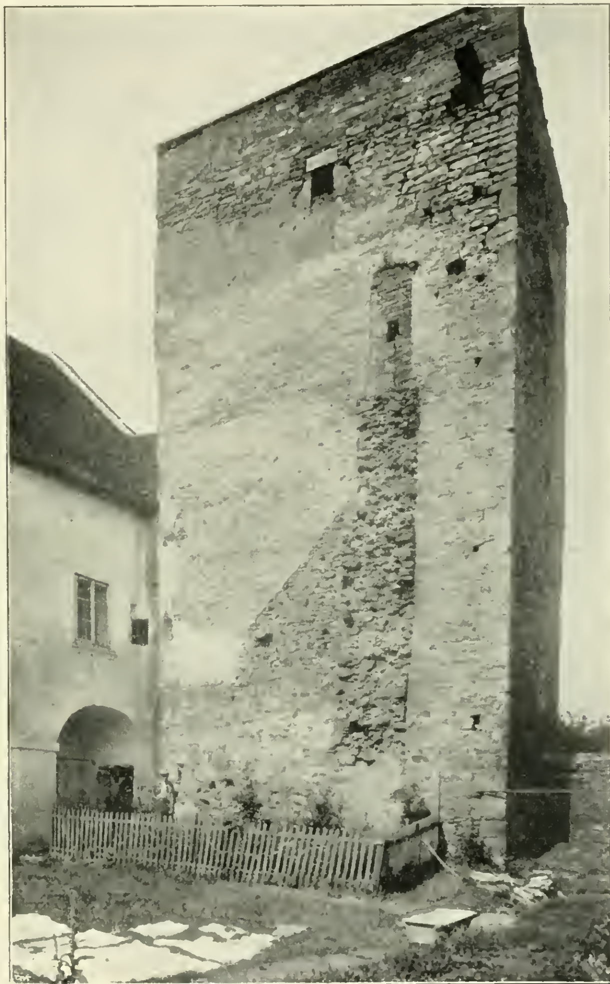
Na místě, kde stojí zámek, již pro 10. století připomíná se v kronice Kosmově pomezný hrad knížecí rodu Slavníkovců, dle zakladatele Lutomysla zvaný. Byl asi již opevněn, když při něm r. 1098 založen klášter, jenž brzy zabral svými budovami velkou část prostory a později celý hrad i se vzmáhajícím se podhradím v držení dostal. Tak ponenáhlu proměněn hrad na kněžské sídlo. Když založeno tu biskupství r. 1344 a klášter se stal kapitolou, nastala nouze o místo a vedle starého vystavěn nový hrad, v místech nynějšího zámku. Dosud otevřené podhradí opevněno r. 1351 a hrad s ním spojen. O hradu se pak mluví dvakráte podrobně při dělení budov mezi biskupa a kapitolu r. 1366 a 1398. Z těchto záznamů víme, že hradby a příkopy byly vedeny po nynějším Židovském kopci ke koleji piarist., pak vedle nyn. pivovaru až k Záhradskému náměstí (zbytek bašty v bečvárně) a nyn. panskou zahradou k poště. Hlavní brána byla asi u nyn. gymnasia a na jihu dvě jiné. V hradě byla katedrála P. Marie s věží a orlojem, vedle ní sakristie s ambity a nový palác kapitoly, zvláštní zdí ohražený, za ní starý palác. Místo nyn. zámku asi byla biskupova residence s mnoha staveními pro úředníky a sluhy, u ní kaple sv. Quirina. Mezi oběma byl asi kostel sv. Klimenta a hřbitov.

Hrad utrpěl při dobytí husity r. 1421 nebo ještě spíše 1425, takže kolem r. 1490 tu byly vedle paláce (bývalého sídla biskupského) jen zříceniny kostelů a jiných stavení. To vedlo k založení Nového či Horního

---

*) Ještě ji lze pozorovati na obraze slavobrány z r. 1833 v knize Denkbuch über die Anwesenheit Ihrer k. k. Maj. Franz I. und Caroline Auguste in Böhmen 1833. (Prag 1836) tab. 80. Dle kresby *Fr. Hlawatschka* lith. *Vetters.*

města r. 1490, kdy Bohuš Kostka z Postupic pustá stavení se zemí srovnal a s bratrem svým Janem na 17 let nové občany od poplatků osvobodil a slíbil jim vystavěti brány s mosty, fortnu a kašnu. To byl úplný konec středověkého hradu. Horní město se organisovalo pod vlastní správou,

Obr. 15. Litomyšl. Červená věž.

mělo domy po obou stranách od nyn. gymnasia k záhradí, radnici u nyn. fortny a užilo původních hradeb hradních, do nichž zřízeny brány u bašty při nyn. zámecké zahradě, u gymnasia nad vozovkou do města a na Záhradí. Nové město však dlouho netrvalo; po ohni r. 1635 byly spálené domy zcela zbořeny a zachované skoupeny vrchností na byty úředníků; na místě zbořených domů vystavěna později kolej s kostelem a gymnasium. Jen hradby potrvaly déle a připomínají se (ač sešlé) ještě r. 1778; brány, jež byly pouhá vrata, zbořeny potom, nejpozději, r. 1837, záhradská.

Jediný zbytek Horního města zachoval se v t. zv. **Červené věži,** jež stojí nyní ve dvoře úřednických obydlí (obr. 15). Je to hranol nečleněný, beze střechy, o třech patrech. Zdivo gotické, lomové, dobře vrstvené, do červena opálené, uvnitř pískovcové kvádry; pozdější správky a klenby z cihel, omítka s rustikou. Na straně západní stopy vysoké zdi hradební, k věži přiléhající a vchod na ni (nyní zazděný). Okna v dolní části úzká,

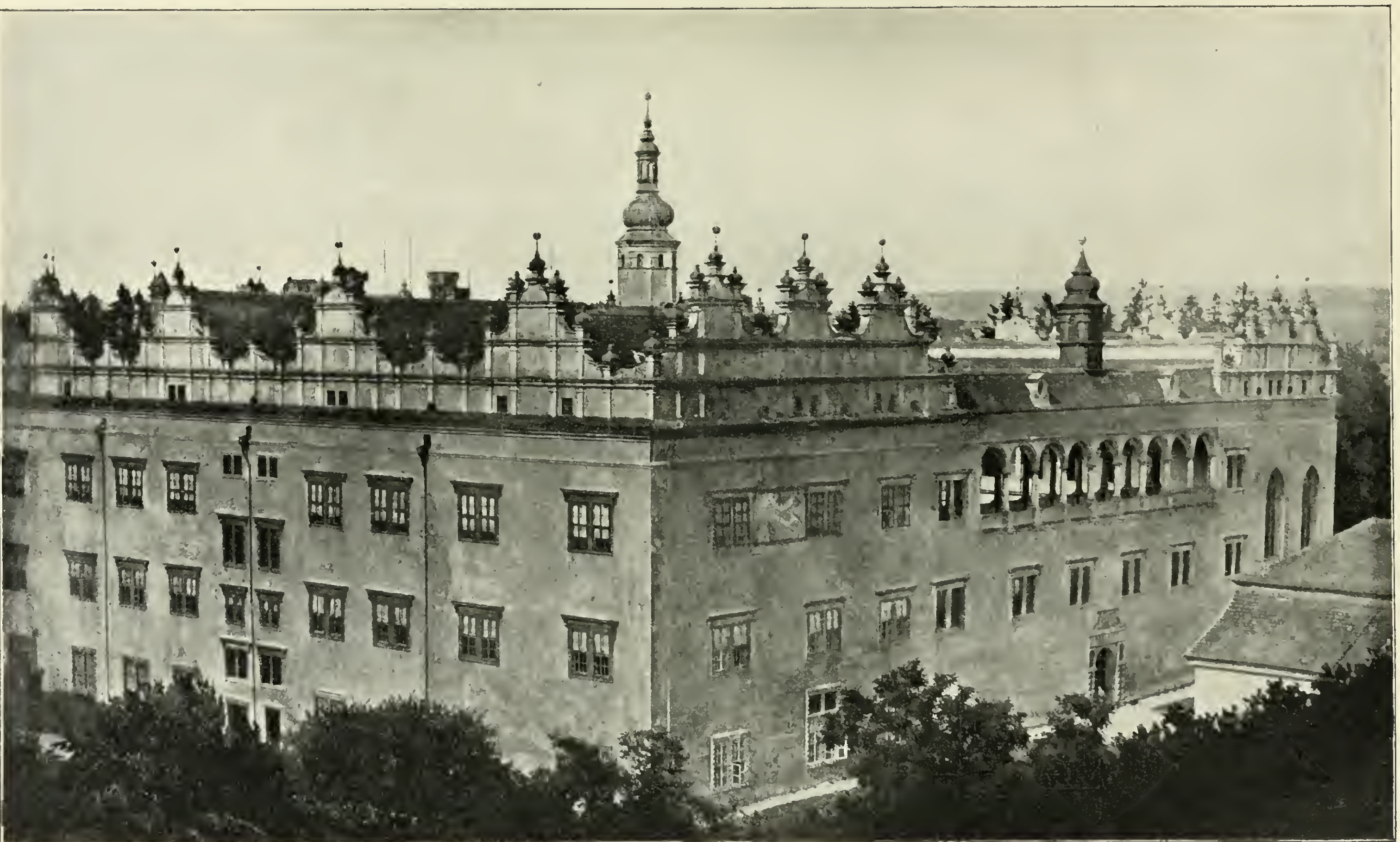

Obr. 16. Litomyšl. Zámek. Pohled na cestu k hoře Olivetské, zahradní pavillon a zámek.

obdélná, bez orámování, v druhém patře úzká střílna, v 3. patře široké otvory s pískovcovým rámem. Ve výši 1. patra na západě zasazen z pískovce tesaný znak Kostků ve štítě na pokos postaveném, s vlajícími fafrnechy. Konec XV. stol. Uvnitř sklep a tři patra, z nichž jen 1. a 3. sklenuto; ve 3. patře již sřícené okno a později vystavěné schodiště z cihel.*)

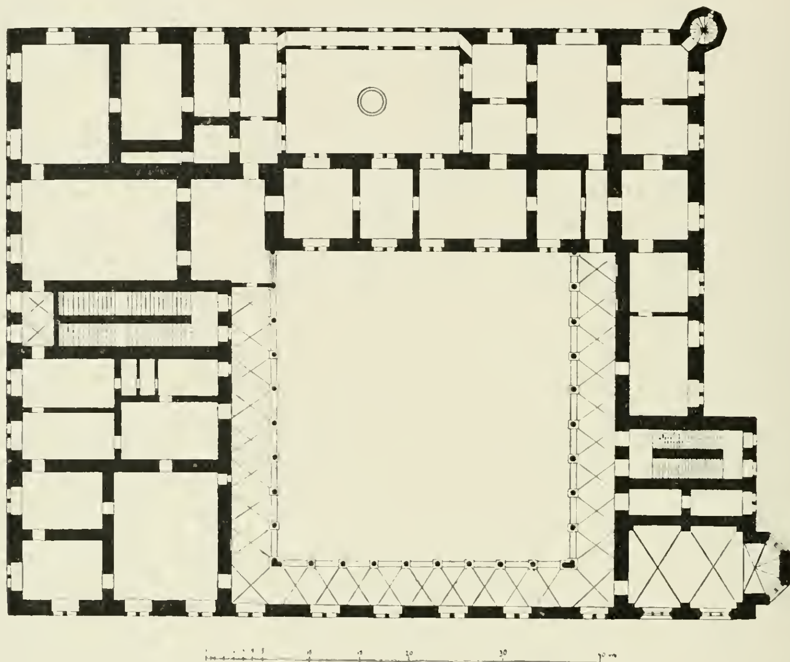
Bývalá branka u radnice zachována podnes ve formě **fortny,** vedoucí vedle gymnasia do ulice Boženy Němcové. Je to schodiště dřevěné o několika odděleních, valeně sklenuté a šindelem kryté, s pravoúhlými prostými okny. XVIII. století.

*) V oknech plno nápisů, čitelný jest: **Girirz podhrzyſky 1711.**
FBMC.

Obr. 17. Litomyšl. Zámek Pohled od jihozápadu.

Zámek tvořila zprvu residence biskupova, vystavěná kolem r. 1340, a opravovaná často (r. 1497-8, 1525). K nynější budově položen základ 18. března r. 1568 a stavba dokončena r. 1573. Provedl ji nákladem Vratislava z Pernštejna italský mistr *Jan Battista*. Kaple s vysokou věží (dle tradice, jíž však nynější stav nepotvrzuje, gotickou, ze staré residence) opatřena oltářem a varhanami a vysvěcena dne 25. července 1577 Ant. Brusem, arcibiskupem pražským, ke cti sv. Moniky. Tehdy byly již ve věži hodiny a cymbály.

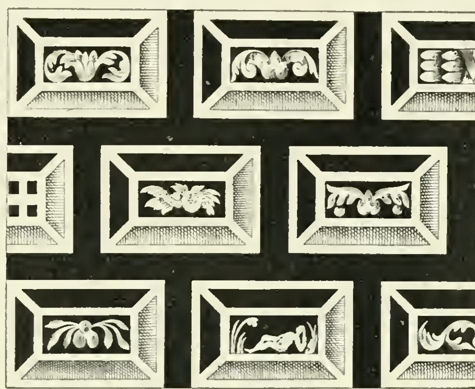

Obr. 18. Litomyšl. Zámek. Půdorys 1. patra (bez novějších přístavků).

Z historie zámku i ostatních budov je zachováno málo zpráv. R. 1612 odvezl Vratislav z Pernštejna 200 obrazů (portraity) do Prahy. R. 1630 na místě zbořených několika domů vystavěn pivovar. R. 1632 Frebonie Pernštejnská rozšířila koupí zámeckou zahradu. R. 1635 zámek utrpěl požárem. R. 1661 skoupeny po zrušení Horního města četné domy k zámku. R. 1669 věž, od ohně r. 1635 jen šindelem krytá, znovu opatřena plechovou bání. R. 1726 zahrada u Záhradské brány i s chalupou vedle zakoupena a domy při ní přestavěny; spolu zámecká zahrada znovu rozšířena a ohrazena zdí. Téhož roku vyhořel pivovar s okolními domy, i vystavěna r. 1731 nová brána k průjezdu na valy. R. 1728 posvěcen nový oltář v zámecké kapli. R. 1767-8 byly činěny přípravy k divadlu, při čemž neopatrně založen požár a vyhořela střecha a několik pokojů. Při velkém ohni r. 1775 vyhořelo 15 pokojů, podkrovní světnice všechny, střecha a věž nad kaplí, v níž se dva zvonky rozlily; tato od té doby již neobnovena. R. 1795

snížena zeď u přední zahrady zámecké a r. 1796 ozdobena sochami. R. 1828 zřízena silnice od zámku ke hřebčinci a k Pernštýnu. Nyní náleží zámek knížeti Vojtěchu Thurn-Taxis v Řezně a byl opraven letos na zevnějšku.

Renaissanční budova dvojpatrová s kaplí a věží, do čtyř stran kolem dvou dvorů rozložená, krytá novějšími taškovými valbami s barokní věžičkou a vikýři a původními komíny s širokými hlavami, obklopená na třech stranách parkem a obrácená hlavním průčelím do jižního předdvoří (pohled obr. 16. a 17., půdorys obr. 18.). Stěny hladké, nečleněné, pokryté sešlou již rustikou sgrafittovanou (hnědé v hnědém):

Obr. 19. Litomyšl. Zámek. Schema sgrafittované rustiky.

čtverce a obdélníky různé velikosti, v jich výplních zvířata, květiny, listy i lidské masky (obr. 19.). Na všech stranách pravoúhlá okna, většinou podvojná, v přízemí orámovaná pískovcovou bossáží diamantovou, nad níž ukončující plochá lisena, v patrech s nadpražní, profilovanou římsou na konsolkách; v nich mříže původní, jichž čtyřboké pruty provlékané v sebe tvoří kosočtverce, s vloženými ozdobami ve tvaru srdcí, kosočtverců, kruhů, růžic atd. Nad hlavní římsou s bohatým, drobným profilem, probíhá attika s malými okénky a ozdobou čučků, na ní stojí na všech stranách nestejný počet různě členěných štítků, rozdělených lisenami a profilovanými římsami, jež se na lisenách oblomují; nahoře vybíhají liseny v profilované čučky.

Průčelní strana jižní měří 70·5 *m* délky a má ve středu hlavní portál (obr. 20.), 7·85 *m* vys. a 2·5 *m* šir. Polokruhový, hladký otvor orámován širokým pravoúhlým pásem, členěným diamantovou bossáží a prázdnými nikami a lisenovitými pásy; nástavec deskový nese v ploše reliefní štítky znaků Pernštejnského a rodiny Manrique de Lara v laurových věncích; po stranách pilastry s plochým reliefem révy a růží v květináčích, svrchu kládí s prostou římsou a nástavkem z volut a polokoulí; po stranách desky nástavcové křídla volutová. Barokní řezaná vrata

Obr. 20. Litomyšl. Zámek. Hlavní portál.

dvojdílná mají ozdobnou přírážnici a ve výplních světlíku nad zprohýbanou římsou letopočet 1768 ze stylisovaných větví. (Po levé straně portálu býval menší barokní vchod do sklepů s vytesaným letop. 1776.) V 1. patře devět sdružených oken, v 2. patře na západě čtyři a na východě jedno, mezi nimi nádvorní loggie otevřená i na zevnější stranu řadou oblouků,

Tab. II. Litomyšl. Zámek. Pohled západní loggií do nádvoří.

sklenutých na osmi sloupech a dvou polosloupech jonských, stojících na pískovcové balustrádě a ve všem shodných s nádvorní loggií. Na východním konci průčelí prostupují obě patra hladká, hrotitá okna zámecké kaple. Nad hlavní římsou štíty,*) nad západní částí tři, nad východní dva; ve středu ve střeše dva vikýře barokní a dřevěná vížka, bohatě římsovaná, plechem pobitá; v ní hodiny se zlacenými ciferníky, nad bání z plechu vysekaná postava sv. Jiří. Na záp. konci v 2. patře malované na stěně sluneční hodiny s později přidaným letop. 1729, erbem Pernštýnským a de Lara, přemalovaným zvěrokruhem a anděly neseným znakem Valdštýnů.

Západní strana, 60·7 *m* dlouhá, má v přízemí dva vchody, diamantovou bossáží orámované, s novějším schodištěm; v přízemí i patrech po osmi oknech po stranách a menší v nestejných úrovních nad středem na schodiště. Čtyři štíty jsou tu nejbohatší, protože k městu obráceny.

Ve straně severní, 70·5 *m* dlouhé, uprostřed zazděná původní brána polokruhová; v ní upraven barokní portál pravoúhlý s pískovcovým rámem (na přiražnici řezaná voluta). V patrech devět oken podvojných a jedno potrojné. Na attice šest pravidelných štítů. Na nároží schodiště vřetenové ve věži osmiboké, hladké, v polovici římsou přepásané, kryté plechovou cibulí s bání; v přízemí zazděné střílny, výše postupují v různých úrovních obdélná okénka s hladkými rámy, nejvyšší patro s polokruhovými okny na všech stranách a ústupky ve zdivu, rozšiřujícím se pod hlavní římsou.

Východní strana v půdorysu zalomená v pravém úhlu vystupujícím schodištěm a kaplí, má v patrech po šesti podvojných oknech, ve schodišti v různých úrovních a velikostech; v 2. patře mezi 2. a 3. oknem k severu arkýř trojboký na dvou krákorcích, s cihlovou zděnou plochou helmou. Kaple vystupuje z líce průčelí trojbokým závěrem kněžiště, opatřeným ve středu kruhovým oknem a po stranách hrotitými s kružbou; stěny hladké, rustika sgrafittovaná skoro cele zakryta novými nátěry. Na střeše šestiboký hranol se stanovou střechou a křížem.

Nádvoří čtyřboké (strana sev. a jižní 40 *m*, záp. a východní 32·8 *m* dlouhá) jest na třech stranách otevřeno v přízemí i obou patrech arkádami (obr. 21. a tab. II.), tvořenými na každé straně řadou devíti oblouků.**) Přízemí až po plochý, lisenový kordon bossážováno, oblouky polokruhové, hladké, sklenuty na čtyrboké pilíře s deskovitými patkami i hlavicemi, jichž přední strana též bossážována. Podloubí, 3·70 *m* široké, sklenuto hladce křížem; cípy kleneb sbíhají na stěně na páskovité římsky. Podlaha z cihel na koso kladených, dvéře sem vedoucí obloženy i s pravoúhlými světlíky, v nichž původní mříže z kosočtverců, bossáží pískovcovou,

*) Okolnost, že nad středem průčelí štíty scházejí, vede k domněnce, že tu bylo zamýšleno 3. patro nebo že tu zdvihala se ona velká věž.

**) Na záp. straně jeden oblouk zabrán ve všech úrovních na chodbu, zasklen a opatřen portálem.

Obr. 21. Litomyšl. Zámek. Pohled na jižní stranu nádvoří s otevřenou loggií.

Tab. III. Litomyšl. Zámek. Pohled do nádvoří na sgrafittovou výzdobu severní stěny.

Tab. IV. Litomyšl. Zámek. Detaily sgrafitt na severní stěně nádvoří. I.

Tab. V. Litomyšl. Zámek. Detaily sgrafitt na severní stěně nádvoří. II.

diamantovou. V obou patrech lehké polokruhové oblouky sklenuty na sloupy; jich archivolty jsou slabě profilovány zevně; mezi oblouky probíhá v obou patrech poprsnice pískovcová, členěná ve středu lisenou a po stranách deskovitými výplněmi, ji prostupují hranolové stylobaty ořímsované; sloupy v 1. patře mají attickou patku a hlavici deskovitou s prsténcem na krku, v 2. patře je hlavice jonská. Klenby hladce křížové sbíhají na zdi v 1. patře na cípaté konsoly římsovité, v 2. patře na jonské ploché hlavice. V obou patrech nad vchody, ploše orámovanými, římsy na volutových konsolách s akanthovým listem. Podlaha z kamenných desek. Dělící kordony mezi patry ostře profilovány, původní okapní římsa zakryta žlabem. Všechny oblouky klenební staženy plochými železnými pásy.

Severní strana nádvoří je plná, členěná kordony nad přízemím a v 2. patře (tab. III.). Přízemí pokryto bossáží z cihel vyzděnou, s rýhovanou omítkou. Ve středu vysoká, polokruhem sklenutá brána, kolem níž rozloženy bossáže jako klenáky; v náběhu oblouku táhne se celou façádou plochý, neprofilovaný pásek. Nad kordonem nízká poprseň pískovcová, výplněmi hladkými členěná, nad ní v obou patrech po pěti nepravidelně umístěných oknech podvojných, hladce pískovcem orámovaných, s římsami na volutových konsolách.

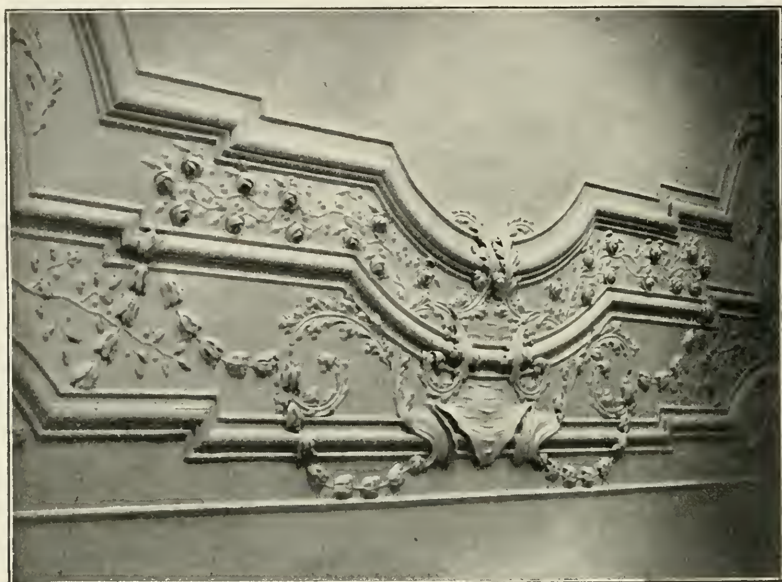
Celá plocha façády v 1. a 2. patře pokryta sgrafitty*) (tab. IV. a V.); pod konsoly říms okenních narýsovány toskánské sloupové nosiče, prostor mezi okny tvoří nepravidelné výplně a pásy nad okny využity k větším obrazům. V 1. patře jest pět polí: 1. Na sloupu zápalná obět dobytčete, jíž se lid kolem klečící klaní, nahoře vznáší se anděl. 2. Kněz oddává mladé snoubence, v pozadí několik osob. 3. Samson spí na klíně Dalily, jež drží v ruce jeho kštici, v pozadí osoby. 4. Samson láme sloupy chrámu. 5. Samson oslí čelistí tepe nepřátele, v pozadí pole hořící. 6. Nezřetelná postava mužská.

Nad okny 1. patra ve středu namalovány barokní hodiny sluneční se znaky Pernštýnským a de Lara a Trauttmansdorfským; na pásce chronogramm: HoC VNo eXVrgIt VESTER DeCor oMNIs ab aXe. (= 1737). Po stranách výjevy válečné: (v levo) boj před hořícím městem, jehož hradby jsou již z části zříceny; na hradbách stojí ženy se střelami, v popředí zuří jízdecká bitka, v pozadí do brány táhnou bojovníci; (v pravo) vudce se svým zástupem pronásleduje nepřátele prchající

*) P. Hauser und Dr. Max Dvořák, Sgrafitti im Schlosse zu Leitomischl. (Kunstgesch. Jahrbuch 1907. Beibl. für Denkmalpflege, 77—84.) Dvořák charakterisuje sgrafitta jednak jako práce Italů, vzniklé pod vlivem předloh italských [mimo zjištěnou kopii boje u mostu jízdecká bitka vychází v komposici skupiny i v jednotlivých postavách od Lionarda, příběh Samsonův jeví vliv idealismu předloh římských a oboje stojí přes hrubosti v kresbě umělecky dosti vysoko; třetí řada (Helena, Hektor) v provedení ukazuje ruku méně umělou], jednak jako později provedenou práci méně [illegible]vedného tovaryše [poprsí válečníků a výjevy ze života zvířat] pod vlivem německé renaissance. Celek patří dle Dvořáka k nejlepším pracím této techniky v Rakousku.

k mostu před hradem; jeden z nepřátel obrací se ukazuje dvě sťaté hlavy, před mostem plují na loďce tři vojínové, z nichž dva meči hájí druha, jehož se pokouší nepřítel ve vodě stojící s loďky stáhnouti. (Kopie rytiny, připisované škole Marc Antona, jež reprodukuje malbu ze školy Raffaelovy v „Sala di Constantino" ve vatikánských Stancích: Bitva u milvijského mostu.)

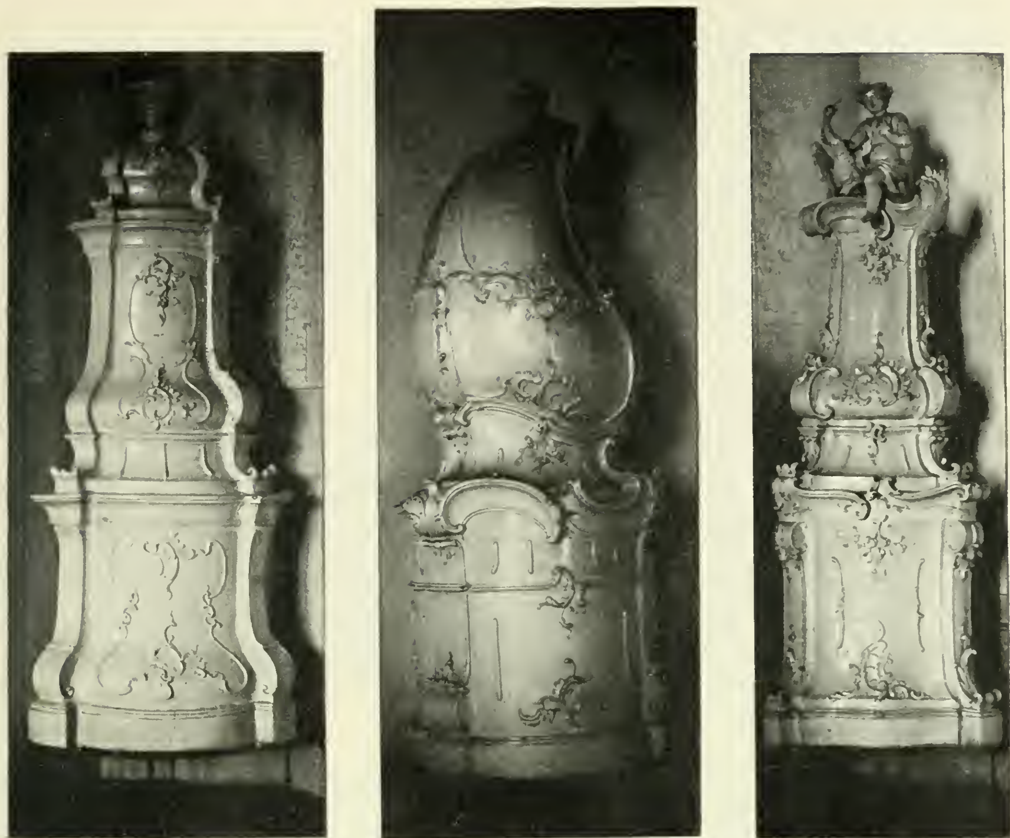
V 2. patře mezi okny šest polí: 1. Muž v antickém odění, s dobytým mečem, jede na koni. 2. Boj na břehu mořském o dívku, již jeden z mužů

Obr. 22. Litomyšl. Zámek. Ukázka štukové dekorace na stropech.

podává druhovi na lodi (únos Heleny?). 3. Oděnec v brnění opírá se o štít se lví hlavou (Hektor?). 4. Dva jezdci v antickém kroji vedle sebe. 5. Stařec s korunou na hlavě a ve vojenském šatě, za ním stojí královna a tři jiné ženy, před ním klečí žena objímajíc jeho nohy. 6. Muž v kroji XVI. stol. s kočkou, ovinutou kolem krku, nad ním pět písmen G. Nad okny 2. patra narýsovány segmentové nástavce římsové, v jichž ploše jsou v kartušových rámech poprsí vojevůdců a knížat, mezi nástavci táhne se pás s krajinou v pozadí a rozmanitou zvěří v popředí: jelen jde lesem, po straně skáče veverka, kanec, medvěd, liška, zajíc, ležící srnec, lovec, střílející na jelena, liška nese kohouta, chrt žene zajíce, vlk u vody dáví jehně a konečně stará žena, vedle ní kocour a na klín se lichotící psík.

Menší dvůr, na zad položený, je obdélný (15·6 × 11·9 *m*), obklopený dvojpatrovými křídly zámeckými, z nichž obě příční postupují na zad ve stejné šíři a podélné na jihu je oběma nádvořím společné; křídlo severní je úzký, spojovací trakt s chodbou do pokojův na obou stranách.

Obr 23.—25. Litomyšl. Zámek. Rokoková kamna.

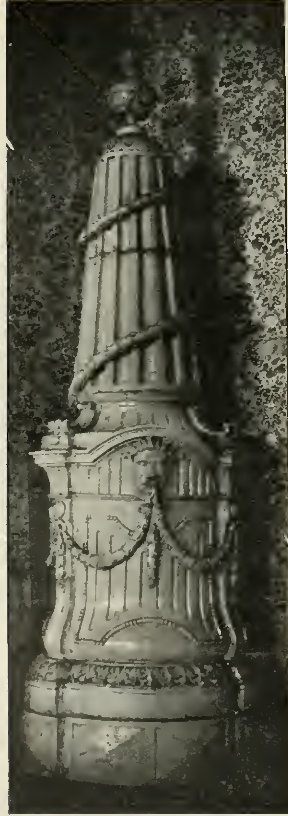
Okna i portály jsou stejně vyzdobeny jako na zevnějšku zámku. Brána polokruhová, jež sem kdysi vedla severním křídlem, v barokní době zazděna a zmenšena na pravoúhlý portál. V 1. pol. XIX. století vystavěna spojovací chodba mezi oběma příčními křídly, sklenutá plackami na šesti hranolových pilířích a otevřená segmentovými oblouky. V novější době přistavěny do kouta záchody a vysazeny kolem pavlače na dřevěných pilířích.

Vnitřek zámku jest nyní jednoduchý; klenutá schodiště s dubovými stupni vybílena, z pokojů (celkem asi 100) zachovány v původní úpravě jen některé v 1. patře. Ty mají barokní dekoraci štukovou na stropech (obr. 22.), tvořenou profilovanými rámy, akanthy, růžemi, listy olivovými a laurovými a páskovím (zejména pokoje čís. 9, 21, 22 a 23).

Mimo hojnost prostého nábytku*) z let 1850tých ve všech místnostech zámku jest tu několik úplných zařízení empirových (modrá ložnice

---

*) Nábytek barokní a rokový byl částečně dražbou prodán, částečně odvezen do Řezna s galerií předku a celou řadou rytin a lithografií z XVIII.—XIX. stol. V literatuře shora citovaný inventář z r. 1790 poskytuje dobrý přehled, co v pokojích již schází.

Obr. 26.—29. Litomyšl. Zámek. Empirová kamna.

s černě leštěným nábytkem, billard, kredenční stůl, zařízení jídelny, boudoir atd.) a v audienčním sále několik rokokových židlí.

Ve všech místnostech obou pater jsou kamna bíle polévaná nejrozmanitějších tvarů rokokových a empirových, obyčejně o dvou stupních. Rokoková jsou v půdorysu neklidná a ve vyvinutí i nesouměrná k ose, dekor rocaillový pokrývá všechny plochy i konstruktivní části (obr. 23.—25.). Empirová mají spodek většinou kruhový, kanelovaný a festony ověšený, vyvinutí je architektonické a svrchu stojí urna nebo vása (obr. 26.—29.).

V jednotlivých sálech zachována původní malba stěn z konce XVIII. stol., komponovaná k obrazům tu visícím; jest to zejména sál audienční, držený v zeleném a šedém tónu, v němž visí podobizny cís. Marie Terezie, cís. Františka Lotrinského a cís. Josefa II. z druhé polovice XVIII. stoletı́. V jídelně visí 16 obrazů na plátně, různých formátů, představujících výjevy z hřebčinců v Kladrubech, Nedošíně atd. (obr. 30.), mimo jiné i povodeň u Pardubic 21. června 1734 (původní nápisy již skoro nečitelné). V předsíni k tomuto sálu jsou čtvercové i obdélné obrazy koní z hřebčince Nedošínského skoro ve skutečné velikosti, se znaky Valdštýnů (obr. 31). V nárožním sále severozáp. (dle inventáře Bataille-Zimmer) visí na všech stěnách rozměrné obrazy bitev, v nichž se zejména proslavil princ Eugen Savojský, jako u Zenty, Chiarigagne, Hochstädtu, Turina, Malplaquetu. Obrazy jsou signovány jménem *Jan van Huchtenburgh,* datovány lety 1708—1711 (jeden renov. 1743) a opatřeny vysvětlujícími nápisy (obr. 32.). V mezerách mezi obrazy zavěšeny též na

Obr. 30. Litomyšl. Zámek. Obrazy koní.

Obr. 31. Litomyšl. Zámek. Obraz koně z Valdštýnského hřebčince v Nedošíně.

Obr. 32. Litomyšl. Zámek. Jan van Huchtenburgh, Bitva u Malplaquetu r. 1709.

plátně malované válečné emblemy a architektonické dekorace. Mimo to visí v předpokoji k aud. sálu pět obrazů fantastických krajin ze XVII. stol. a v jiném sále menším několik obrázků z XVIII. až XIX. stol. (kopie Correggiovy Io, genry atd.).

Ve světlících dveří ze schodiště do loggie 1. patra na východě i západě ze železa kuté mřížky z poč. XVII. století, tvořené spirálami a plochými listy a vřetenicemi. Čtyři různé druhy a různé velikosti (0·82 × 0·60 až 1·04 × 0·70 *m*).

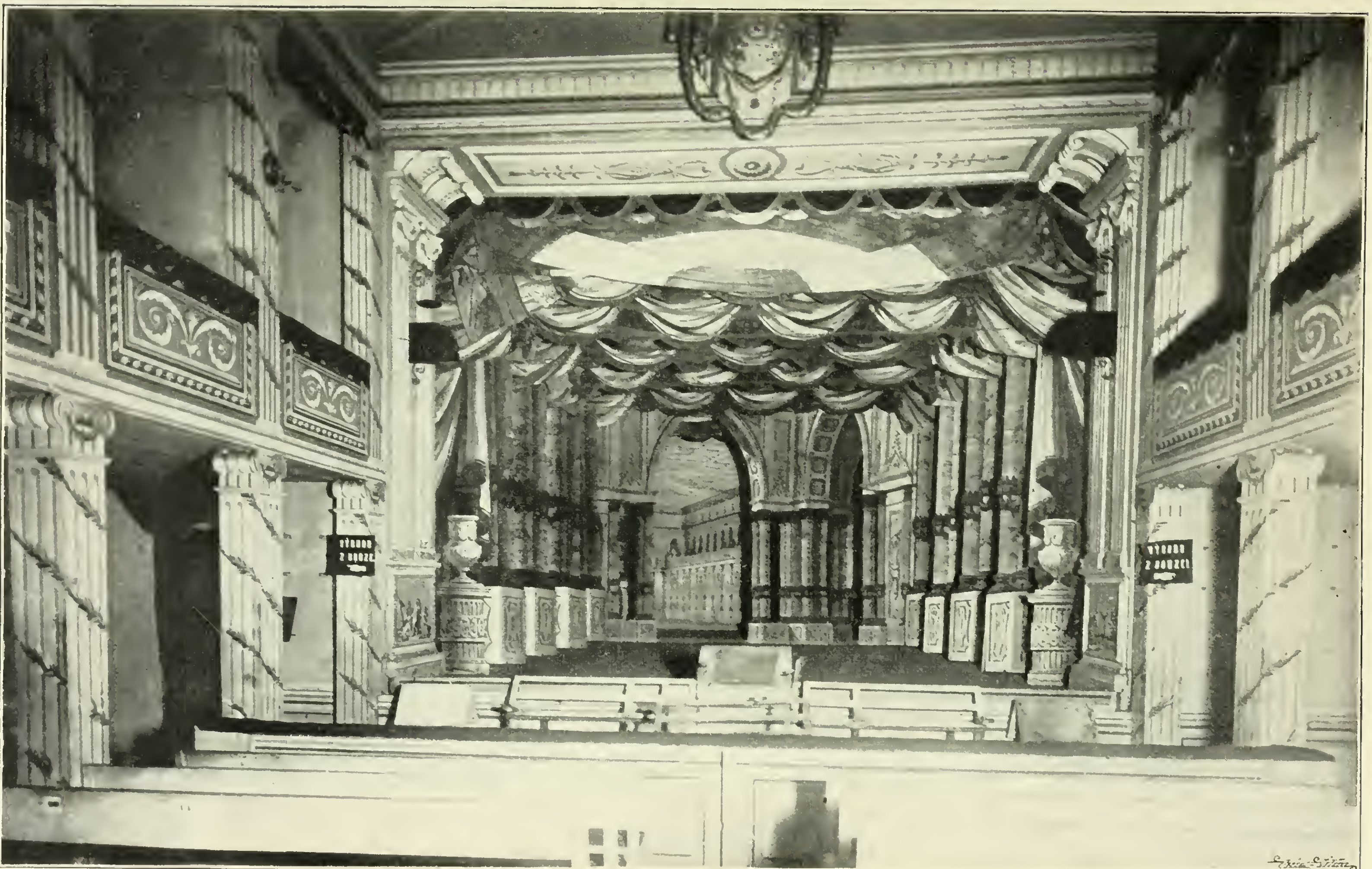
Zámecké **divadlo** umístěno v přízemí v západním traktu. Má jeviště s původními dekoracemi a šatnami a hlediště pro 150 diváků s osmi ložemi po stranách a jednou větší proti jevišti. Dekorace držena v tonu bílém a zeleném. Na stropě lyra , nad hlavní loží i nad jevištěm plastický znak Valdštýnský s vavřínovou guirlandou. Konec XVIII. století (obr. 33 a 34).

Zámecká kaple sv. Michala archanděla v jihovýchodním nároží zámku prostupuje obě patra; vchod do ní (obr. 35) vede z loggie v 1. patře: polokruhový oblouk ozdoben klenákem volutovým, v náběhu římsa, v cviklech plastické hlavy andílků a vykrojované štítky se znaky Pernštejnským a A. Manrique de Lara, plocha spodní části ostění ozdobena hladkými výplněmi, po stranách portálku nesou oblé toskánské polosloupy kládí se segmentovým římsovým nástavcem; ve vlysu v metopách rosetty a nad středem prázdný obdélný štítek, na římsách zubořez a v ploše nástavce hlava andílčí a symboly smrti.

Prostoru kaple tvoří kněžiště třemi boky uzavřené, 4·7 *m* dl. a 5·58 *m* šir., sklenuté valeně s lunettami nad dvěma dvojdílnými okny hrotitými, a loď, 12·2 *m* l., 8·65 *m* šir. a 7·55 *m* vys., s křížovou klenbou bez žeber, jejíž cípy spočívají na dvou párech polopilířů s pseudojonskými hlavicemi a hubenými akanthy na hranách, bez patek; na jihu dvě okna trojdílná, 6·68 *m* vys. a 3·2 *m* šir., s pískovcovým ostěním a kružbou, tvořenou dvěma protínajícími se segmenty nad třemi hrotitými oblouky; profily prutů kružbových a ostění renaissanční. Na severní straně vede v přízemí vchod hrotitý do sakristie, 6·9 *m* dl. a 2·7 *m* šir., křížově bez žeber sklenuté (cípy klenby nesou štukové konsolky), nad ní otvírá se v 2. patře oratoř do lodi čtyřmi obdélnými sdruženými otvory, mezi nimiž v nové době vymalovány znaky Valdštýnův a Thurn-Taxisův. Kruchta visutá na veliké konsole vyduté, s poprsnicí empirově dekorovanou, ve středu polokruhem vypjatou.

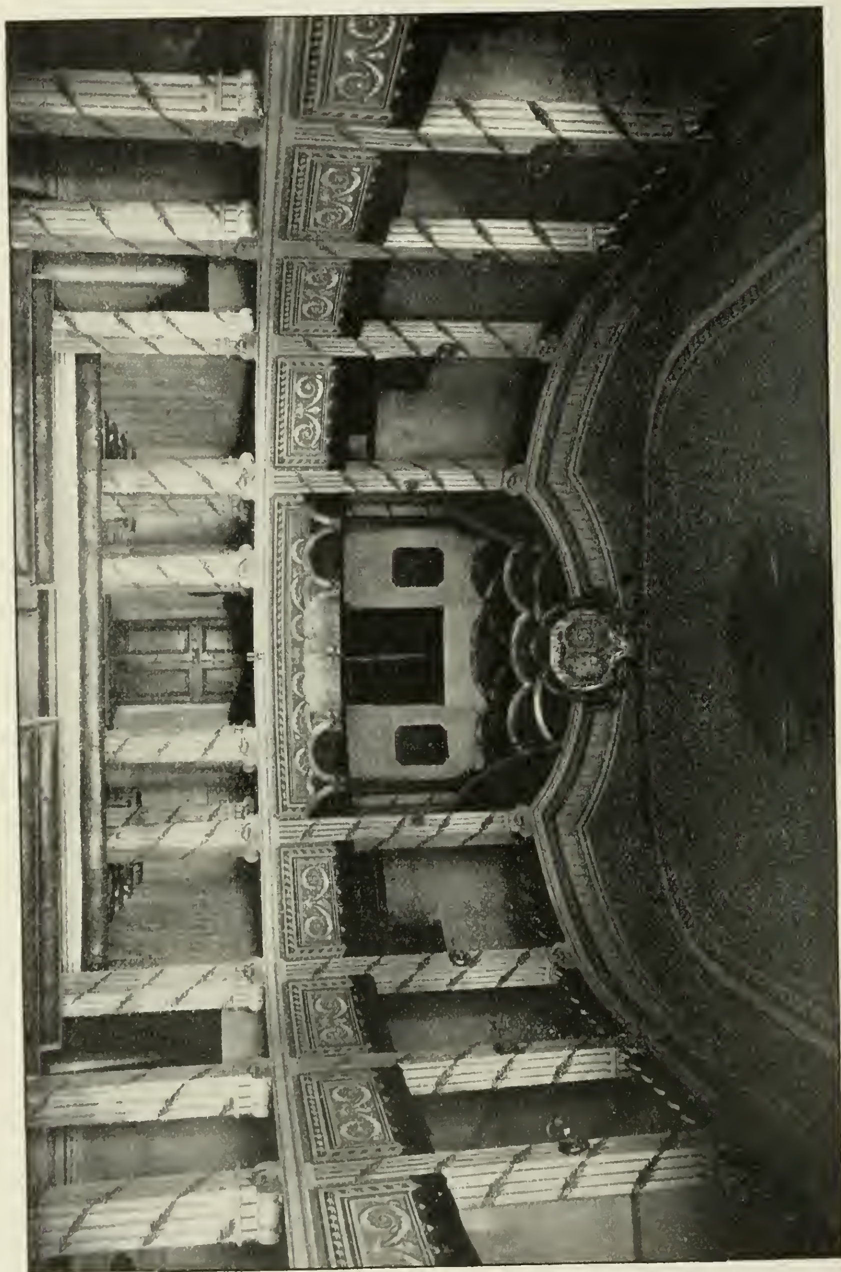
Oltář empirový má nad tabernaklem s korinthskými pilastry sošku beránka na knize a po stranách klečící anděly a urny. Obraz na plátně (2·53 × 1·40 *m*) přemalován r. 1892 *Jos. Scheiwlem;* arch. Michael drží v pravici pochodeň a vážky, v levici štít, pod ním dva andílci.

Varhany z poč. XVIII. stol., s krásnou řezbou akanthových rozvilin.

Obr. 33. Litomyšl. Zámecké divadlo Pohled na jeviště.

Monstrance stříbrná, zlacená, 0·46 *m* vys., paprskovitá; noha oválná, kolem lunuly sedm nepravých drahokamů, nad ní andílci nesou korunu. Poč. XIX. stol.

Obr. 34. Litomyšl. Zámecké divadlo. Pohled do hlediště.

Dva kalichy hladké, z XVIII. stol.

Mosazná loďka barokní, s vytepanými monogrammy IHS a INRI a ornamentem z listův a rosett.

Barokní cínové konvičky na dvojkruhovém podnosu se značkou IB a letop. 1774.

Lampa věčná (obr. 36.) řezaná ze dřeva, empirová. Nádoba rýhována a ověšena festony, na spodku listy akanthové a hrozen s kruhem; závěsy tvoří řada navléknutých bobkových lístků ze dřeva.

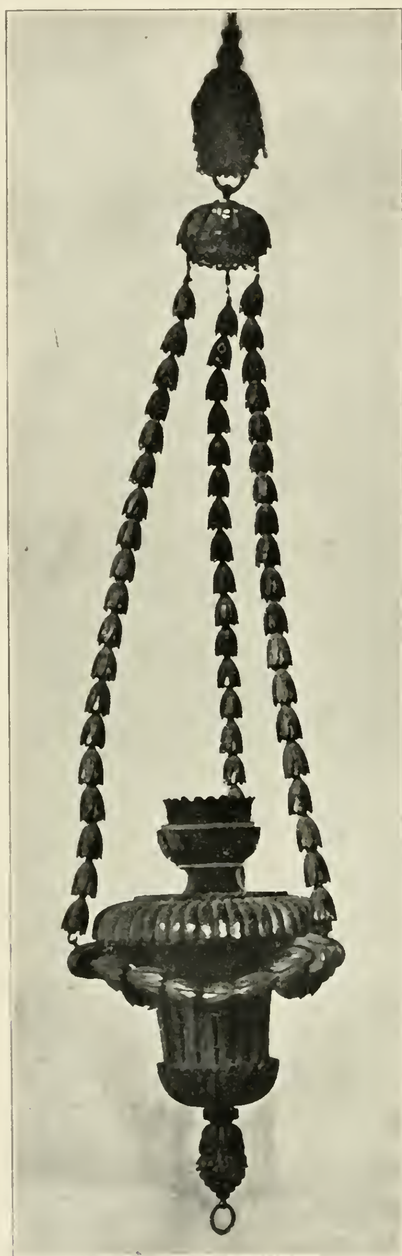
Obr. 35. Litomyšl. Zámek. Portálek z loggie do kaple.

Svícny: čtyři rokokové, trojnohé, bílé a zlacené (obr. 37.); šest empirových na hlavním oltáři, s výzdobou guirland a festonů.

Dva svícny a kříž, dřevěné, barokní, zdobené stejně pestrou malbou akanthů (červené a černé) na zlaté půdě, do níž vloženy okrouhlá sklíčka a polodrahokamy. Svícny trojnohé, kříž s jehlancovým podstavcem na čtyřech nohách, korpus cínový (obr. 38.).

Tři celá paramenta z 2. pol. XVIII. stol: 1. Bílý, se zlatými rozvilinami a červenými hedvábnými květy ve středním pruhu a s červenými a stříbrnými kvítky na bleděčervené půdě po stranách.

2. Červený; po stranách na bleděčervené půdě drobounké kvítky červené s tmavou stopkou a zlatým vrcholkem, na středním pruhu věnečky růží fialových a růžových a stříbrných listů dubových a pás z růží bílých a červených se zelenými a stříbrnými listy.

Obr. 36. Litomyšl. Zámek. Věčná lampa v kapli.

3. Bílý, celý zlatem vyšívaný.

Barokní obraz Jana Nep. ve vykrojovaném rámci, z pol. XVIII. st.

Obr. 37. Litomyšl. Zámek. Svícny v kapli.

Ve vížce cymbály hodin: 1. Průměr 0·53 *m*. Plášť hladký, u koruny nápis: ☛ LIBORIVS MARTINV IN BRINN 1787.

2. Průměr 0·44 *m*, nápis stejný.

Park zámecký, postupně zvětšovaný, skládá se nyní z menší části na západě, ploché a původně architektonicky založené, a z většího dílu na sever položeného, který na svahovitém terrainu zřízen po způsobu anglickém. Celek obehnán zdí prejzy krytou, která na západě zdvihá se ještě na mohutné podezdívce s opě-

ráky, s oblou římsou pískovcovou a tvoří nízký parapet, v pravém úhlu lomený. Na parapetu stojí tři v á s y (jedna odvezena do Řezna) pískovcové na krychlových podstavcích, dekorované vavřínovými festony a akanthy (obr. 39.), a šest pískovcových s o c h, asi 2 *m* vys., postav z mythologie: Apollon, Ceres s rohem hojnosti, Diana se psem, Athena se štítem, na němž hlava Gorgonina atd., značně sešlých. V novější době

Obr. 38. Litomyšl. Zámek. Svícny v kapli.

postavena na straně jižní na parapet železná mříž a zřízena brána a na nároží ke koleji vystavěna r. 1879 k a p l i č k a se sochou sv. Methoděje. V rohu severozápadním vystupuje na hmotném lichoběžném podstavci s oblou pískovcovou římsou a nárožníky, čtyřboký zděný pavillon (Sallet), členěný soklem a římsou, s pravoúhlými okny a vchodem ve skoseném nároží, krytý taškovou mansardou s plechovou bání a půlměsícem (obr. 39.). V spodku pavillonu sklep a t. zv. zelený pokoj (nyní zazděný) s pískovcem orámovanými okny, v pavillonu samém jediná místnost kupolí krytá.

K parku přiléhá velký d v ů r, vyplňující kout, sevřený oběma částmi parku a omezený vysokou podezdívkou parkové zdi a domem

Obr. 39. Litomyšl. Zámecká zahrada. Pavillon (sallet)

úřednickým, jenž dle povahy terrainu má na straně do dvora obrácené dvě poschodí, kdežto do parku je přízemní. Do dvora vede u paty rondelu brána segmentem sklenutá, s pilastry páskovím zdobenými a segmentovým nástavcem nad římsou, s perlovcem a zubořezem. Uprostřed

dvora pískovcová kašna baroková, v půdorysu kruhová, s menší mísou nad středem. Dům úřednický valbou krytý, má do dvora rustikované průčelí a v risalitě v 2. patře výzdobu empirovou z vavřínových věnců a guirlandů s vkládanými býčími lebkami. Na straně do parku obrácené členěny stěny polosloupy s vejcovcem pod deskovitou hlavicí, na nich probíhá římsa na konsolkách, ve vlysu štukové věnce a guirlandy z palmoví. Kolem oken vejcovce, na klenácích akanth, ve cviklech okenních archivolt vějířovité výplně. Ve světlíku portálu tepaná mříž s písmenem *T*. 1. pol. XIX. stol.

V zadní části parku zbytek zděné jeskyně a na umělém pahrbku pomník z pískovce tesaný: na podstavci hranolovém, 2·19 *m* dl., 0·94 *m* šir. a 0·62 *m* vys., leží natažen lev; ocas uražen. Na severní straně podstavce nápis:

MEMORIÆ
FRANCISCI · DE · PAULA · COMITIS · A · WALDSTEIN-WARTEMBERG · PRÆ-
FECTI · ORD · EQUEST · S · IO.
ANNIS · AB · HIEROSOLYMA · AC · SUBCENTURIONIS · SECUNDI · IN · LE-
GIONE · LIN · AVSTRIACA · PEDES.
TRI · XXXIV · QUI · ADOLESCENS · PRO · PRINCIPE · ET · PATRIA · IN
PRÆLIO · AD · URBEM · ITALIÆ.
SALO · IV · NONAR · AUG · A · MDCCXCVI · FORTIS · DIMICAVIT · PERCVSSUS ·
HIC · LETHALI · PLUM.
BO · HOSTIS · IV · NONAR · SEPTEMB · EIUSDEM · ANNI · INPERTERRITO ·
ANIMO · ANNO · ÆTATIS.
XIX · SUPREMUM · DIEM · OBIIT · CORPUS · TUMULO · HÆREDITARIO ·
COMITUM · DE · TRACAGNI.
IN · EADEM · VRBE · MANDATUM.

Na druhé straně velkým písmem (písmena snad byla vyložena mosazí):

FRATER · FRATRI.
Ao : MDCCCVIII.

Před zámkem k jihu obklopují podélné nádvoří budovy koníren, jízdárny a pivovaru, z různých dob pocházející. Uprostřed, před konírnami, vyzděn pískovcový bassin oválný a v něm čtyřboká pískovcová kašna, z r. 1857.

Konírny průčelím k západu obrácené, z 1. pol. XVIII. století, po požáru r. 1775 opravené archit. *Janem Krist. Jos. Habichem* z Mor. Krumlova.*) Po stranách budovy stejné brány s pískovcovými, přepásanými hranoly, na nichž stojí pyramidy. Budova je třídílná, valbou

*) Návrh Habichův, vidovaný hrabětem Jiřím Krist. Valdštýnem, z r. 1776, uložen v městském museu.

Obr. 40. Litomyšl. Zámek. Portál pivovaru.]

krytá; na stěnách liseny, kolem pravoúhlých oken chambrany, nad vchody pískovcem orámovanými ve středu obdélné a po stranách oválné zrcadlo štukové, na dveřích řezané příražnice. Ve střeše kruhové vikýře, nad středem na hranolovém podstavci pískovcová skupina athléta s koněm, původně od *Mat. Brauna**) modelovaná.

V pravém úhlu na jihu přiléhá ke konírnám dlouhá budova **jízdárny** s velikými pravoúhlými okny s rámy, hladkých stěn, valbou

*) Viz Jahrb. der Z.-Kommission. N. Folge II. 2. 205.

krytá. Ve středu pískovcový portál, po stranách s římsovitými pilastry, přepásaný; nad římsou bohatě profilovanou dvě kartuše akanthové pod korunou se znaky Trauttmansdorfů.

Větší část jižní strany zaujímá **pivovar**, původně r. 1630 vystavěný a v 1. polovici XVIII. a v 2. pol. XIX. století přestavěný. Ze XVII. století jest část do nádvoří obrácená, do hloubky asi polovici budovy zabírající, skládající se ze dvou obdélných jednopatrových křídel s postranními dvojpatrovými risality a střední brány, na zad ustouplé. Stěny hladké (stopy rustiky), okna původní v přízemí s diamantovou bossáží, v patře s nadpražní římsou na konsolách. Z původního portálu zbyl pískovcový, polokruhový oblouk s těžkými renaissančními konsolami pod náběžním břevnem. Z přestavby barokní jsou střechy (nad středem valby, nad risality mansardy), hlavní římsa profilovaná, orámování některých oken, úprava celého risalitu západního (v přízemí sklenut valeně vysoký, otevřený průjezd a průčelí ven obrácené vyzdobeno nikami a prohnutou římsou nad průjezdem a pěkně orámovanými okny v obou patrech), úprava původní brány (nad obloukem vystavěna attika s třemi nástavci ve tvaru volutových štítků a dvěma hranoly s urnami, architektonicky vyzdobenými) a celá brána do líce průčelí před renaissanční postavená. Tato brána převyšuje budovu, má portál polokruhový, po jeho stranách pilastry s pseudojonskými hlavicemi a nad ním v úzké kartuši znak pod korunou; nad polokruhem vypjatou římsou štít s vysokým středem a jonisujícími pilastry a trojbokým nástavcem, uprostřed v rámci ořímsovaném na plechu malovaná Madonna s nasazenými plechovými korunkami; po stranách attika s vásami, na nichž lidské masky (obr. 40.). Uvnitř budovy klenby buď křížové nebo valené s lunettami.

Za pivovarem stojí řada **úřednických domů**; z nich jen jeden jest s bohatší výzdobou pilastrů na stěnách a dvojího druhu říms nad okny; nad portálem znak pískovcový v kartuši. 2. pol. XVIII. stol. Na jiném domě rocaillové raménko železné na svítilnu. Na nároží pivovarských sklepů výklenek se sochou Jana Nep. z pískovce. 2. pol. XVIII. stol.

2. KOSTEL POVÝŠENÍ SV. KŘÍŽE (PROBOŠTSKÝ).

Jelínek, Historie III., 1—81.; B. Grueber, Die Kunst des Mittelalters in Böhmen II., 54; J. Braniš, Dějiny střed. umění II., 51; Dr. J. Neuwirth, Gesch. der christl. Kunst, 29 sl.; Týž, Gesch. der bild. Kunst, 485 a tab. 23; Pam. arch. III., 230, IX., 39 sl., 739., XI., 670., XIII., 9; A. Šanta, Zpráva histor. o děk. chrámě sv. Kříže v Litomyšli (1860) (též německy); J. N. Král, Prův. po biskupství královéhrad. (1825—7); Rohn J. K., Districtus regiaehradecensis (1777); Lumír III. (1853) I. 286, 333 (s ill. *Jos. Hellicha*). Čas. katol. duchov. II., (1828), 297 (1829) 239, 376.

Klášter augustiniánský, z něhož nynější děkanský kostel zbyl, byl založen biskupem Janem II. ze Středy r. 1356 a osazen násled. roku mnichy z kláštera u sv. Tomáše v Brně. Stavba brzo začala a současně vedle

kláštera založen kostel sv. Kříže. Biskup povolal sem mistra *Jakuba*, ale stavba neskončila se za jeho vlády v Litomyšli (do r. 1364); přes to se Jan staral i později o dílo a mistra Jakuba udržel v čele. Stavba trvala asi 20 let (1356—76), protože se mluví kolem r. 1370 již o krytu. Aby nebyl klášter vůbec bez kostela, založena již z počátku stavby kaple P. Marie (snad nynější kaple sv. Markéty). Klášter byl do konce XIV. stol. hojně nadán statky a, že byl zabrán v městské hradby, i u lidu oblíben. Zavedeny tu pouti k ostatkům a hojnými nadacemi založeno mnoho oltářů. Toto bohatství přešlo po vzdání se Žižkovi r. 1421 do rukou správce Diviše Bořka z Miletínka. R. 1428 přenesena sem fara z bývalého kostela P. Marie na hradě. R. 1460 celý chrám s konventem (mimo kapli sv. Markéty a sakristii) a školou vyhořel. Již tehdy bývalý klášter přestavěn, spadlá klenba v kostele nahrazena dřevěným stropem a zdvižena vysoká šindelová střecha. R. 1513 mluví se o kapli pod věží. R. 1525 přistavěna předsíň u jižní lodi. R. 1546 znovu kostel vyhořel s farou a školou (předměty v sakristii a kapli sv. Markéty zachráněny), ale vše zase brzo opraveno,*) načež nový požár r. 1560 vedl k novým opravám. S přispěním císaře Ferdinanda věže pokryty plechem (koupen od *Lorence Šmejdíře* v Litomyšli a z Prahy) r. 1562 od *Jiří Behema* z Mor. Třebové za 51 kopu a opatřeny báněmi, na něž r. 1561 koupeno v Olomouci pozlátko; hodiny nově zřídil *Pavel* hodinář z Litomyšle za 55 kop. Později sklenuto kněžiště nákl. Vratislava hr. z Pernštejna. R. 1601 vyhořel kostel (krov, obě věže, vyšší se zvony a hodinami, sanktusník se zvonky) po čtvrté; opravu provedla hrab. Marie Manrique de Lara: loď sklenuta (před ohněm byl krásný strop povalový, tabulový, malovaný), přistavěna předsíň s portálem na západě, druhá věž s hodinami již nevystavěna, ale sanktus se zvonky obnoven. R. 1605 opravil důchodní Jiří Frodl kapli sv. Josefa a zřídil do ní nový portál z kněžiště, r. 1607 opraveno děkanství, kaple sv. Markéty a škola, r. 1660 znovu opravil děkan Pešina z Čechorodu kapli sv. Markéty a malbami ozdobil.**) R. 1775 nový oheň ztrávil střechu chrámu, zvony, kostnici, kapli sv. Markéty a obě poschodí v děkanství; téhož roku vše opraveno a kostel pokryt došky; teprve r. 1777 zřízen sanktus a nad západním průčelím vystavěn vysoký zděný štít a r. 1778 věž o několik sáhů zvýšena ve zdivu od mistra *Josefa Máry* z Litomyšle; šindelem vše pokryl *Jan Prachenský* z Lysé. R. 1784 vystavěna vyhořelá škola. Poslední požár r. 1814 strávil opět kryt a sanktus se třemi zvonky; r. 1818 mistr *Jan Bittner* dal novou vazbu a vše pokryl břidlicí, na věži vyšší střechu zdvihl mistr *Jan Pospíšil* a plechem pobil *Matěj Vrána*, všichni z Litomyšle; r. 1822 dána na věž báň a do lucerny dva zvonky, načež již sanktus nezřízen. R. 1842 opraven kostel znovu. Poslední opravaí týkající se zejména věže, provedena r. 1891—3; při ní sgotisován západn,

*) Do této doby asi spadá vystavění kruchty v sev. lodi.

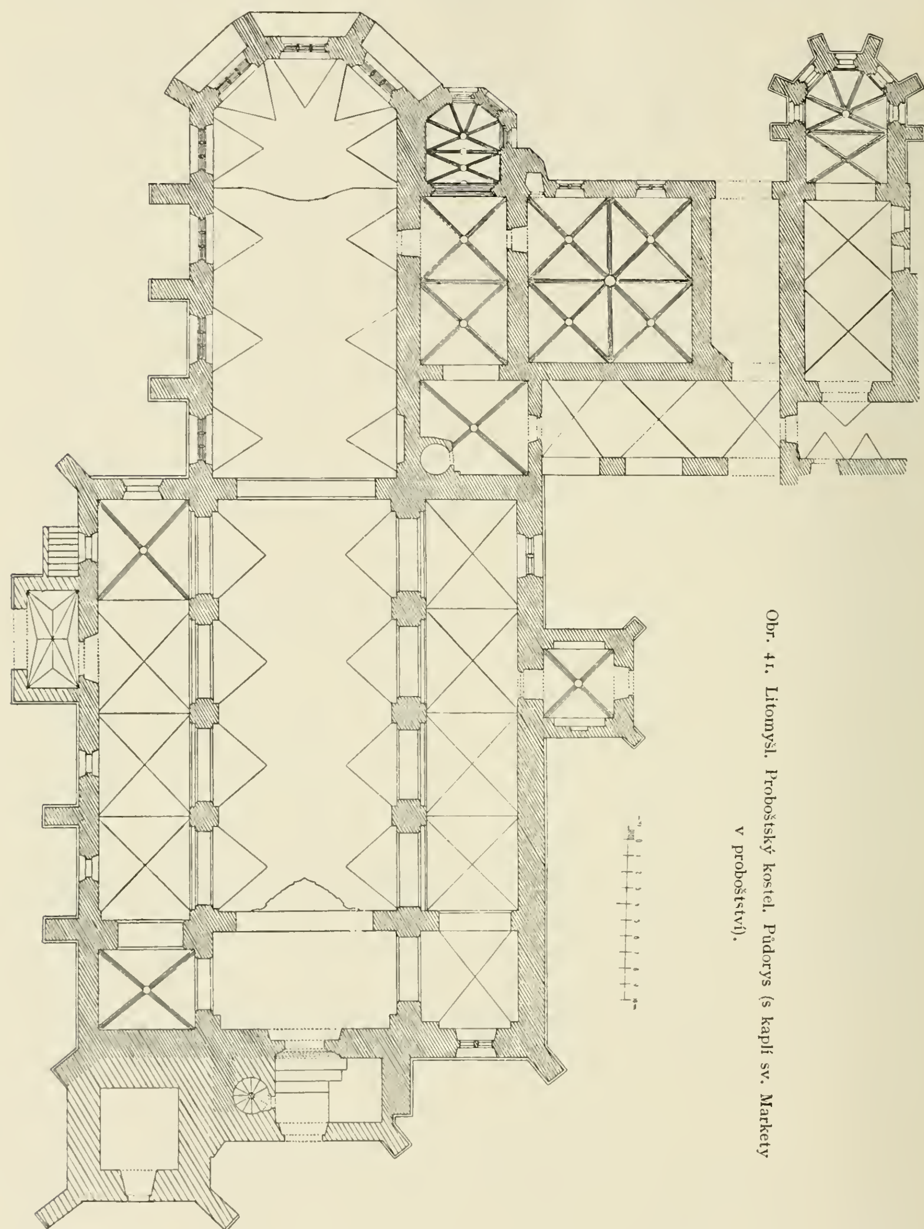
**) Znak jeho, jejž tehdy do kostela zavěsil, jest nyní uložen v museu.

štít z r. 1777, zasazen portálek pseudogotický do věže, kdežto přidání nárožních opěráků, zvýšení zdiva a sgotisování oken provedeno již v letech sedmdesátých.

O vnitřním zařízení je dosti zpráv, zejména z pozdějších dob. Při požárech shora zmíněných skoro vždy utrpělo škody, tak r. 1460, 1546 a 1601. R. 1516 daroval měšťan Pavel Zejtřík kalich, r. 1549 se připomíná kostelní poklad: stříbr. zlacený kříž, dvě monstrance (čistcová a mosazná), 16 kalichů (5 stříbr. zlacených, 10 stříbr., 1 cínový) 7 stříbr. pušek, 14 kasulí, dvě dalmatiky, graduál, 3 cínové svícny, 4 zvony a 3 oplatnice. R. 1606 dány nové lavice, 1607 nový hlavní oltář řezaný, do stropu vysoký, s obrazem P. Marie a menší oltář, r. 1616 koupeny varhany za 100 zl. z Mor. Třebové. R. 1636 tu bylo vedle hlavního pět oltářů. R. 1638 koupeny nové varhany a menší (z r. 1616) dány do kostela špitálského. R. 1661 dal děkan Pešina do triumfálního oblouku zříditi Kalvarii na příčním trámě od řezbáře *Kristiána* z Chrudimě, 1664 dal zhotovit stříbrný kříž k pohřbům se svým znakem; r. 1668 vystavěn nový oltář P. Marie. R. 1665 knihtiskař Jan Arnold dal svým nákl. postaviti do sakristie sochy P. Marie, Jana Nep. a Ivana, ale později P. Marie zaměněna s tou, jež stála v předsíni na západě. R. 1677 připomíná se velký zlacený kříž, 3 monstrance, 13 kalichů, ciboř, kaditelnice a konvičky. R. 1680 zřízena hrobka pod oltářem sv. Barbory a nový oltář (později Maří Magdaleny). R. 1691 založeno bratrstvo P. Marie Karmelské, r. 1705 literáti vystavěli u hlav. oltáře oltář sv. Kříže, r. 1708 vystavěn oltář sv. Anny (obnoven 1839), r. 1729 oltář Jana Nep. a 1758 ozdoběji přestavěn. R. 1743 pořízen nový parament zlatem a stříbrem vyšitý. R. 1752 zřízen oltář mezi oltáři Narození Páně a sv. Václava a dána naň socha Ecce Homo v Kutné Hoře r. 1751 zhotovená; r. 1766 vystavěn oltář sv. Alojse; r. 1767 postaven nový hlavní oltář od *Martina Hennevogla* *) nákl. Rosalie Koptikové a obraz naň maloval *Ignác Raab*. R. 1773 vymaloval křížovou cestu *Jos. Cereghetti* z Chrudimě a kostel vydlážděn, r. 1780 postaveny nové varhany od *Pavla Fr. Horáka* z Kut. Hory za 1250 zl. a staré prodány do V. Mýta; r. 1789 zrušen oltář sv. Kříže a obraz z něho dán do kaple sv. Markéty a vystavěn nový oltář s obrazem bičování Krista; r. 1790 nová kazatelna od *Jiří Bartoše* z Dobrušky, již natřel a ozlatil *Fr. Ješke* z Litomyšle. R. 1792 ukradeny monstrance a ciborium; nové zhotovil ze stříbra *Josef Paykert* z Litomyšle. R. 1793 odvedeno do zems. důchodu stříbro kostelní (8 liber 2 loty). R. 1802 zřízen nový Boží hrob místo oltáře dušiček (1830 opraven); r. 1805 oltář sv. Václava novým zaměněn. R. 1810 skonfiskováno: monstrance, dvě ciboria, 5 kalichů, dvě kaditelnice s loďkami, podnos s konvičkami, tři pacifikály, dvě lampy, kování a truhlice ostatkové, piscis, krucifix, puška na hostie, dvě sošky andělů a 13 korunek. R. 1823 a 1829

*) V článku H. Ankertově Die Marmoriererfamilie Hennevogl (Mitt. des Ver. für Gesch. d. D. in Böhmen XLIV, 122) ani v Dlabačově Künstlerlexikon (I, 610) není o tom zmínky.

provedena oprava celého vnitřku.*) R. 1835 ukradena monstrance mosazná, zlacená a dvě zlacená ciboria. R. 1843 obnoven oltář sv. Alojse, postaveny

Obr. 41. Litomyšl. Proboštský kostel. Půdorys (s kaplí sv. Markety v proboštství).

v kněžišti nové stolice a varhany ozlaceny. Poslední oprava provedena r. 1898—1899.

*) Tehdy zavěšeny nad portálem do kaple sv. Josefa štítky, anděly držené, s nápisy: ECCLESIA HAEC AEDIFICATA ANNO 1360 CONSECRATA 1636 a POST INCENDIUM RESTAURATA ANNO 1777 ULTIMO RENOVATA 1823. 1842.

Chrám jest gotická budova (obr. 41.) trojlodní, orientovaná, s věží při západním průčelí a kaplí sv. Josefa a sakristií. Stojí na kraji návrší, těsně u bývalých hradeb. Před ním upravena na poč. XIX. stol. terasa a schodiště, segmentem na obě strany vedoucí; zábradlí pískovcové prolomeno oválnými otvory. Mezi schody stojí kamenný krucifix z r. 1806. (Dříve tu byl od r. 1775 dřevěný.)

Zevnějšek (obr. 42.) chrámu prostý; zdivo lomové veskrze omítnuto, na ústupcích, čelech opěráků a na profilovaných částech pískovcové kvádry. Kamenických značek není. Kolem budovy obíhá sokl, původně profilovaný, nyní omítkou přikrytý nebo otlučený.

Kněžiště polygonální opřeno celkem 12 do hlavní římsy sahajícími opěráky (dva proti triumfálnímu oblouku), s dvěma ústupky a skoseným vrcholem, s podbrádkovými římsami a prejzy krytými; mezi opěráky na závěru sklenuty barokní výklenky (pro náhrobky na bývalém hřbitově). Okna štíhlá, trojdílná, původně asi vyšší, při renaissačnním překlenutí kněžiště ve vrcholu splošena.

Hlavní loď opřena po obou stranách šesti opěráky (jeden užší při triumfálním oblouku, dva na bývalých věžích) stejně vysokými, ale bez ústupku. Poslední travée bylo původně zabráno přilehlými věžemi, čemuž nasvědčuje tvar opěráků i menší okna, nad sebou ve dvou patrech umístěná. V ostatních polích mezi opěráky trojdílná okna, stejně při renaissanční přestavbě snížená. Hlavní římsa na celé budově s původním profilem. Kryt jednotný, tašková valba.

Postranní lodi, pulty taškovými kryté, různé: severní opřena na obou koncích diagonálními a na podélné straně přímými opěráky, jižní má jen jediný opěrák na záp. konci. Okno původní jen u jižní v prvním poli. Pozdějšími přestavbami setřeno, že západní pole obou lodí byla původně přízemí věží.

K portálům přistavěny předsíňky. Na jihu předsíň (obr. 43.) z r. 1525, čtvercová (3·60 m^2), opřená na rozích diagonálními opěráky se soklem. Uprostřed hrotitý portálek, profilovaný mělce ústupky a žlábky, střecha sedlová, zděný a omítnutý štítek na třídílné attice s prohloubenými výplněmi a římsou, složený ze tří polokruhových nástavců, střední na čtvercovém podstavci. Uvnitř klenba křížová; žebra prostě vyžlabena, na svorníku štítek ve čtyřkruhu, proťatém se čtvercem, s hráběmi, (znak p. z Postupic) (obr. 47.). Portál do lodi vedoucí, též z poč. XVI. stol., je hrotitý, ostění (obr. 48.) profilována pruty ve vrcholu prostouplými a hlubokými žlábky. Na severu předsíňka z pol. XVI. století, zděná, obdélná, sklenutá valenou klenbou s ostře vyznačenými hranami hvězdovité kresby; vchod do lodi s polokruhovým, vyžlabeným obloukem. Volné schodiště vede do patra, otevřeného na sever dvěma širokými oblouky s římsou a krytého pultem taškovým beze stropu; odtud vede na literátskou kruchtu vchod polokruhový, hladký, s železnými dveřmi.

Obr. 42. Litomyšl. Proboštský kostel. Pohled od severu.

Západní průčelí zcela hladké, s novým pseudogotickým štítem a velkým oknem na kruchtu z r. 1898. Boční loď severní i s diag. opěrákem kryje v XVI. století přistavěná věž na čtvercovém základě, s novým portálkem, diagonálními opěráky a sgotisovanými okny, krytá vysokým stanem břidlicovým s bání. Jižní loď má čelo zcela hladké, opřené nárožním diagonálním opěrákem, s hrotitým oknem do bývalého podvěží.

Obr. 43. Litomyšl. Proboštský kostel. Předsíň jižní lodi.

Původní portál, mezi věžemi prolomený, jest jen z části viditelný:*) byl hrotitý, profilovaný dvěma hruškami, silným oblounem a čtyřmi žlábky, s nízkým soklem; od náběhu vnější mocná archivolta skosena, profilována a posázena kraby, patky její spočívaly na konsolách, utvořených dvěma stranami kosočtverce a maskou zdobených (nyní

*) Při opravě r. 1898 ztužili cihlovou přizdívkou západní stěnu i pod stříškou předsíně a zakryli pokračování portálu.

otlučeno), po stranách vystupovaly fiály, nesené štítky; na pravém znak půlený vodorovně, v horní polovici čtyři, v dolní dva zuby. Ostatní vše zakryto jednak vřetenovým schodištěm, ze XVI. století, přistavěným

Obr. 44. Litomyšl. Proboštský kostel. Hlavní portál.

původně asi k věži a kruchtě, s pěkně pracovaným středním vřetenem, jednak předsíňkou z poč. XVII. stol. Původní otvor portálu zmenšen a zasazeno do něho nové ostění, prostě vyžlabené, předsíňka značně nižší sklenuta dvěma kříži, příčným žebrem dělenými, bez svorníku a konsol.

Do šneku vede prostý pravoúhlý otvor. Dvéře nového portálu z 1. pol. XVIII. století, řezané. Na vnějšku jest předsíň hladká, s dvěma diagonálními opěráky, do šneku vedou dvě čtvercová okénka.

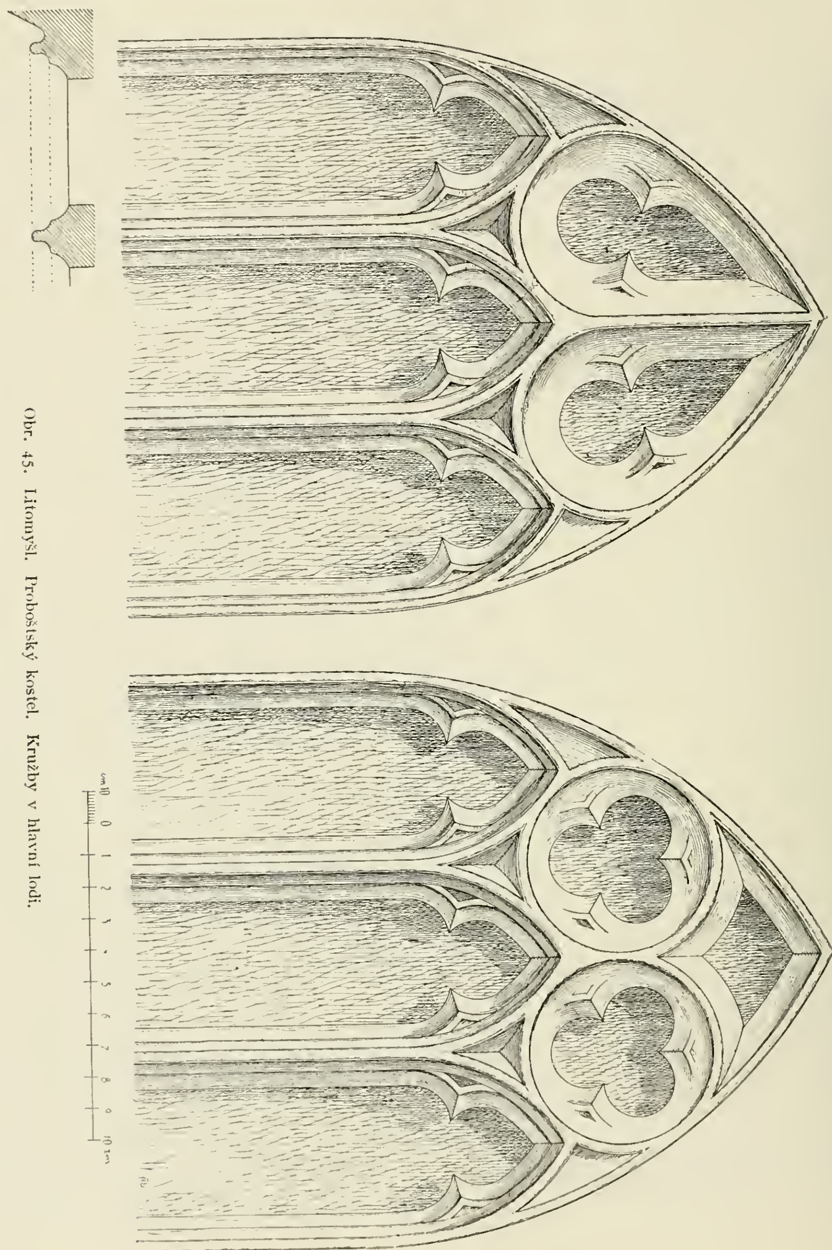
P o r t á l předsíňky z jemného pískovce a bílého mramoru (obr. 44.) povýšen nad krátkým schodištěm z poč. XIX. stol., s pískovcovou balustrádou, ovály prolomenou. Otvor orámován profilovanou archivoltou s plochou ozdobou spirál a volutovým klenákem, v náběhu římsa, v cviklech novější nápis. Po stranách na hranolových stylobatech uřímsovaných stojí toskánské sloupy do dvou třetin kanelované a dole guirlandami látkovými ověšené, a nesou kládí s římsou konsolkami posázenou, v jehož vlysu v metopách plastické emblemy biblické. Nad římsou, mezi úseky štítové římsy, na nichž sedí postavy ženské s křížem a rohem hojnosti v ruce, nástavec deskový, obstavený hladkými pilastry a trojúhelným štítkem římsovým se sochou P. Marie ve vrcholu; v ploše nástavce znaky rodu Pernštejnského a Manrique de Lara v oválných věncích vavřínových, stuhami a hlavou andílčí spojených.

V n i t ř e k pozbyl ztrátou kleneb a snížením valně na dojmu. K n ě ž i š t ě, 22·50 *m* dl. a 9·30 *m* šir., uzavřeno pěti stranami osmistěnu a obsahuje vedle tohoto závěru ještě tři pole klenbová. Okna 2·35 *m* šir., neprofilovaná uvnitř, profilovanými pruty na tři části dělená; kružba utvořena v závěrovém okně z trojlistu nad třemi nosy, v ostatních střídá se trojlist, dvě jeptišky a dva trojlisty nad třemi nosy. V jižní zdi pro přiléhající kapli sv. Josefa jest jediné okno jen, dopola zazděné, s kružbou dvou jeptišek nad třemi nosy; později přistavěná předsíň ke kapli způsobila zazdění okna v posledním poli u tr. oblouku. Klenba, 20 *m* vys., valená, s lunettami nad okny, tvoří závěr a tři pole a spočívá cípy lunett na konsolách z pseudojonských hlavic a hlaviček andílčích. V závěru ze štuku relief žehnajícího Krista, ve středním poli ve věnci a plamenech monogram IHS a znaky Pernštejnský, de Lara a Valdštejnský. Jinak stěny zcela hladké.

O b l o u k t r i u m f á l n í hrotitý, na obě strany skosený, bez profilu; v náběhu štuková římsa.

H l a v n í l o ď o tři stupně nižší než kněžiště, 26·75 *m* dl. a 8·80 *m* šir., má po obou stranách čtyři okna lomená, trojdílná, částečně zazděná, se střídající se kružbou trojlistu a dvou jeptišek nad nosy (obr. 45.). Okno v záp. průčelí nové. Klenbu tvoří pět valených polí s lunettami, jichž cípy nesou přízední hladké pilastry s hlavicí pseudojonskou a hlavou andílčí a profilovanou patkou; na klenbě stopy malovaných pásů a věnců. Na západě vestavěna na poč. XIX. stol. k r u c h t a visutá, podklenutá a podepřená štukovými konsolami a segmentovým obloukem, jenž nese poprsnici zvlněnou a oblomenou, ve středu segmentem vypjatou, na vydutém spodku, členěném plochými konsolami; na poprsnici pilastry a rocaillové rámce.

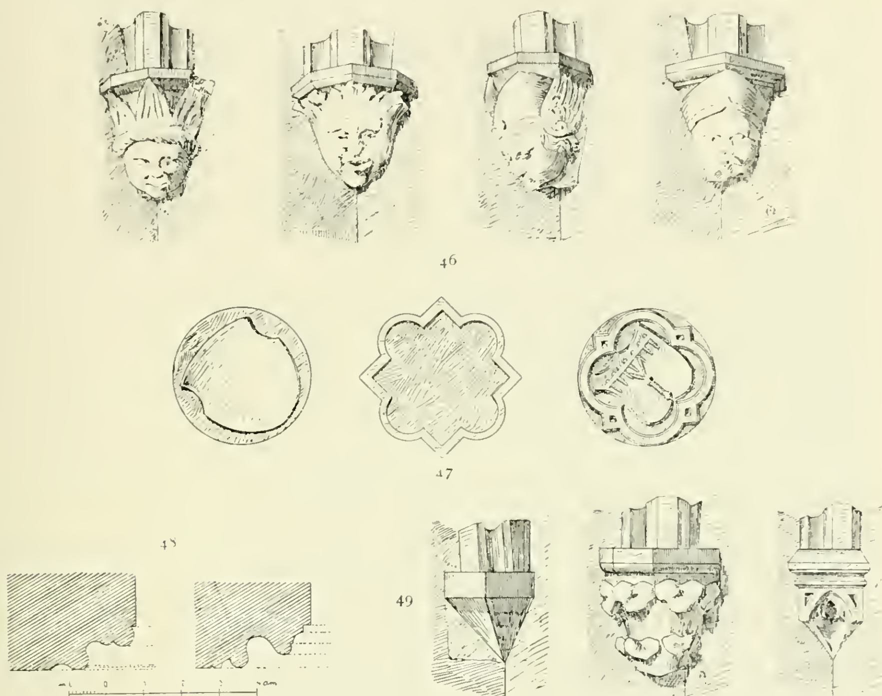
Po obou stranách otvírá se hlavní loď do pobočních lodí čtyřmi hrotitými oblouky, sklenutými na hranolové pilíře s jednoduchým,

Obr. 45. Litomyšl. Proboštský kostel. Kružby v hlavní lodi.

skoseným soklem. Do hlavní lodi jsou oblouky prostě skoseny, do pobočních vyžlabeny a vedle nich přiléhají klenební profilované pásy s pravoúhlým ústupkem. Obě lodi následkem přestaveb se od sebe liší v klenbě i oknech.

J i ž n í l o ď sklenuta ve čtyřech polích i bývalém, nižším podvěží renaissanční klenbou křížovou, s páskovými žebry; zachovány jen původní pásy klenbu dělící, ale osekány v náběhu a omítnuty. Jediné okno v prvním poli má kružbu z kruhu nad dvěma nosy. Bývalé podvěží otevřeno do podkruchtí a lodi hrotitými oblouky, hladce skosenými; oblouk do podkruchtí má původní kvádrový sokl a oblouk. Nad východním obloukem malé okénko obdélné, na hraně skosené.

Obr. 46.—49. Litomyšl. Proboštský kostel. Konsoly v Božím hrobě. Svorníky: v sev. lodi, v Božím hrobě a v předsíni již. lodi. Profily portálků: do již. lodi, do sakristie. Konsoly v sev. lodi a v předsíni kaple sv. Josefa.

S e v e r n í l o ď, 4·60 *m* šir., sklenuta čtyřmi kříži gotickými v XV.—XVI. století. Žebra jsou hruškovitá, konsoly jehlanové (obr. 49.); v koutě na východě zbytek konsoly polygonální, níže založené, z původní klenby. Svorníky ve dvou polích prázdné, ve dvou ozdobeny štítkem (obr. 47.). Podvěží nižší, bez oken, otevřeno do lodi i do podkruchtí hrotitým obloukem, na obě strany skoseným; klenba křížová, žebra klínová a vyžlabená, na svorníku čtverec prostouplý čtyřmi kruhy (obr. 47.); na konsolách lidské masky (obr. 46.).

Do severní lodi vstavena v XVI. století l i t e r á t s k á k r u c h t a, zabírající tři pole klenbová a po výšce polovici prostory; ve čtvrtém poli vyzděna jen poprsnice. Kruchta podklenuta hladce křížem se štukovými páskovými žebry a příporami, jež v koutě u bývalé věže sbíhají k zemi

na deskovou patku. Plná poprsnice je členěna pilastry a obdélnými výplněmi. Vestavěním kruchty zrušena původní okna a zřízena okrouhlá, široce vyšpaletovaná: nahoře na kruchtu tři, do podkruchtí dvě Patra nad bývalým podvěžím (vstup na hudební kruchtu) sklenuta pseudogoticky.

Ke kněžišti přiléhá na jihu současně s kostelem nebo o něco málo později vystavěná **kaple sv. Josefa**, spojená krátkým křídlem, na konci lodi přistavěným, s bývalou kvadraturou; na jihu přiléhá k její lodi sakristie. (Půdorys na obr. 41., řez na obr. 50., pohled do vnitřku viz u Neuwirtha l. c., tab. 23.)

Zevně jest kaple bez opěráků, s hlubokými výklenky u oken, hladkých stěn. Do vnitřku vstupuje se z kněžiště renaissančním portálkem,

Obr. 50. Litomyšl. Proboštský kostel. Řez kaplí sv. Josefa.

zřízeným asi při opravě r. 1605, nákl. Jiří Frodla z Tatenic provedené (obr. 51.). Ostění z pískovce tesané je hrotité (otvor 2·43 *m* vys. a 1·21 *m* šir.), mělce profilované, kolem něho rám zalomený, v cviklech plastické růže. Pod římsou se zubořezem a volutovými konsolami vlys s třemi triglyfy s kapkami, v metopách reliefy: beránek, stuhami svázané nástroje umučení. Na dveřích dole velká výplň lištnová s římsou na konsolkách, ve středu rosetta, nad tím plochá arkáda s bossážovaným ostěním, v ní rosetta, po stranách kanelované jonské pilastry nesou římsu s vejcovcem, na níž štítek trojúhelný s hlavičkou andílčí a dvěma velkými volutami.

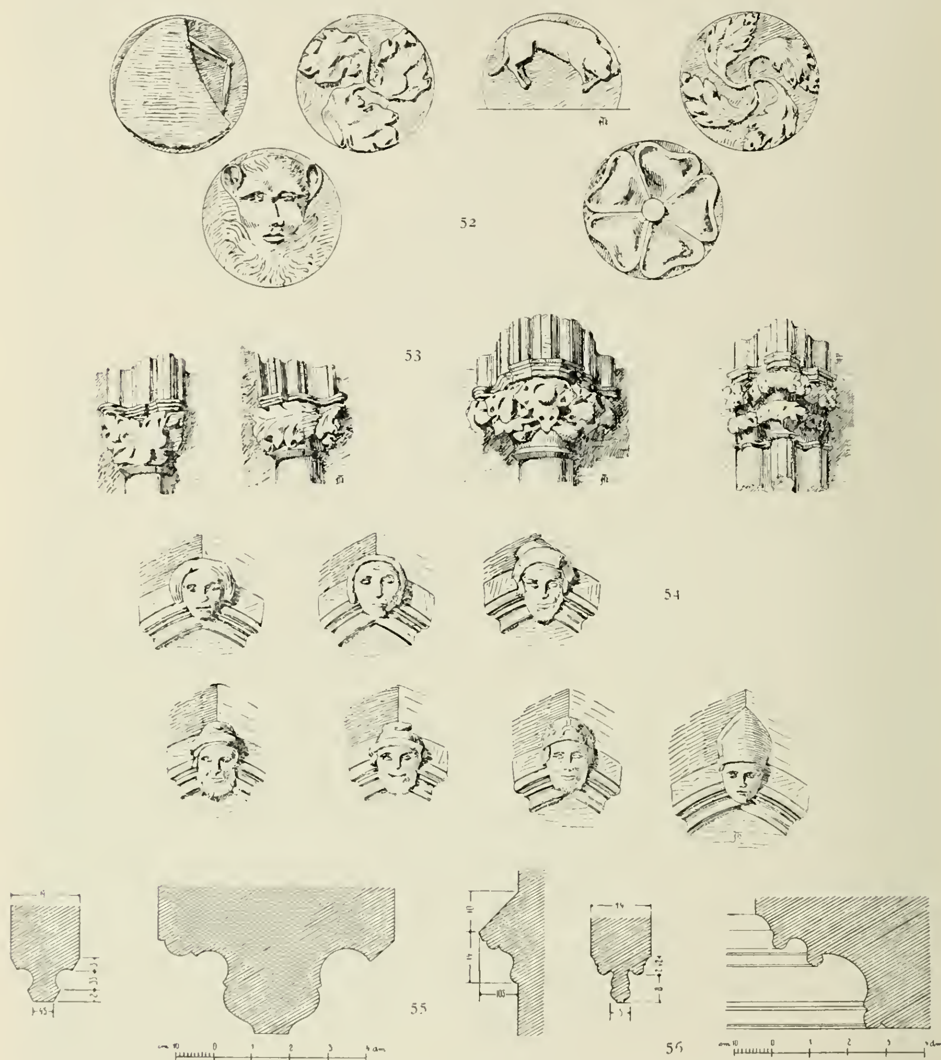
Kněžiště, 4·90 *m* dl. a 3·85 *m* šir., osvětleno jest třemi úzkými hrotitými okny s ostěním, profilovaným hluboce žlábky a pruty (obr. 59.), bez kružeb. Klenbu tvoří závěr a křížové pole; žebra jemně a bohatě profilovaná (obr. 56.) opírají se v křížovém poli o hlavice oblých přípor (obr. 53.), prostupujících bankálovou římsu, jež obíhá pod okny a je profilována oblounem a vlnovkou (obr. 55.), v závěru pak prostupuje jich svazek římsou až k zemi na soklovou patku, tvořenou ze dvou stran kosočtverce a jest opjat v náběhu podobnou listovou hlavicí (obr. 53.). Žebra sbíhají se ve svornících, ozdobených v závěru opatskou mitrou, v kříži

Obr. 51. Litomyšl. Proboštský kostel. Portálek do kaple sv. Josefa.

čtyřmi do kruhu rozloženými lupeny a na dělícím příčném žebru třemi širšími lupeny do kruhu (obr. 52.). Ve vrcholu přízedních archivolt okenních vytesány hlavy lidské různých typů laických i církevních (obr. 54.), nad obloukem triumfálním na kruhovém, zkomoleném štítku vytesána postava psa. (Obr. 52.)

S a n k t u a r i u m má hrotitý výklenek profilovaný zevně, s otlučenými kraby a postranními fiálkami. Naproti němu zasazena v bankálové římse konsola šestistranná s bohatým listovím.

Obr. 52.—56. Litomyšl Proboštský kostel. Kaple sv. Josefa. Svorníky. Hlavice přípor v kněžišti. Masky ve vrcholech klenby kněžiště. Profily: žebra v lodi, oblouku triumfálního, římsy podokenní v kněžišti, žebra a ostění okenního v kněžišti.

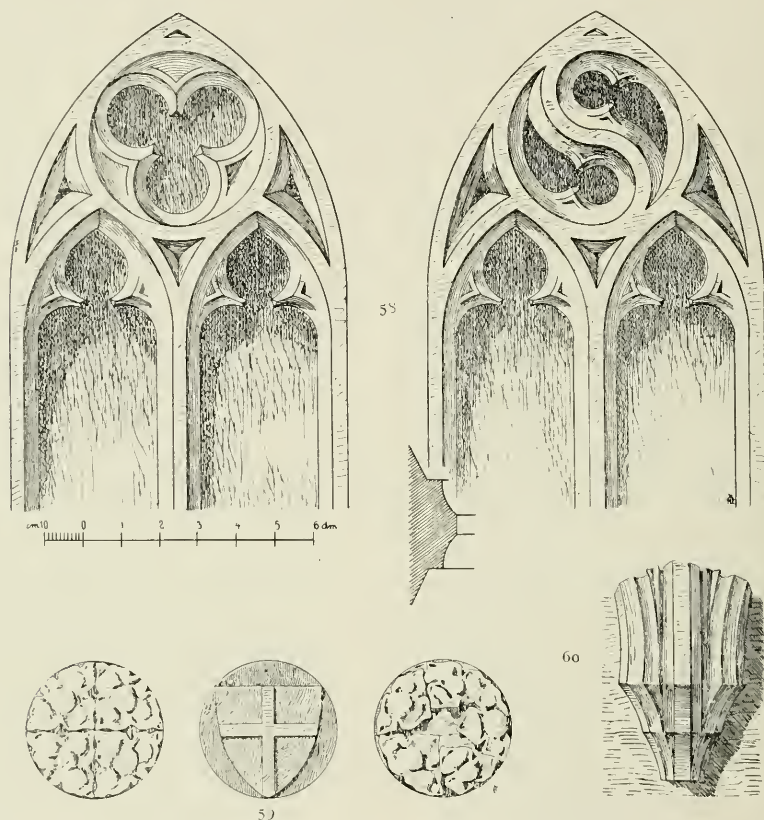
Na severní stěně kněžiště mezi příporami vystupuje štukový barokní r e l i e f: sv. Maří Magdalena modlí se před křížem. XVIII. stol. 1. pol.

O b l o u k t r i u m f á l n í hrotitý, s hladkým soklem, profilován do kněžiště hlubokým výžlabem, oblým prutem a vlnovkou, do lodi prostěji (obr. 55.).

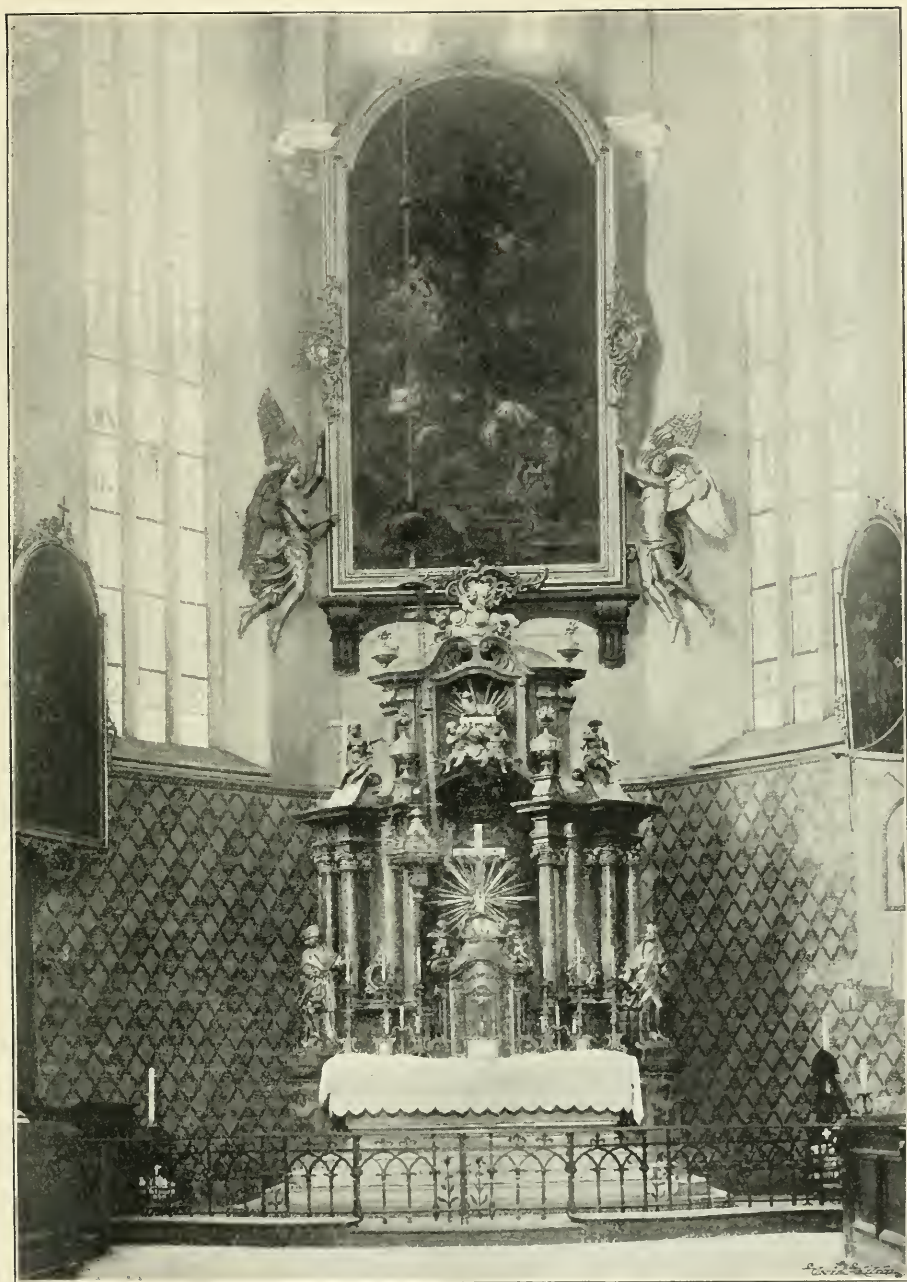
Obr. 57. Litomyšl. Proboštský kostel. Pohled do sakristie.

L o ď, 14·30 *m* dl. a 8·50 *m* šir., bez oken, sklenuta dvěma křížovými poli; žebra klínová, po stranách vyhloubená (obr. 55.), končí ve svazcích oble; na svornících maska zvířecí a pětilistá růžice (obr. 52.). Na západní straně souvisí loď otvorem hrotitým, do náběhu po obou stranách skoseným, s později přistavěnou nižší předsíní, jež vyplňuje prostor mezi kaplí a jižní boční lodí a odkud vede portálek do bývalého klášterního ochozu.

Obr. 58.—60. Litomyšl. Proboštský kostel. Sakristie. Kružby, svorníky a náběh žeber klenebních.

Je to prostor čtvercový, bez oken, sklenutý křížem s klínovitými žebry a okrouhlým, hladkým svorníkem; pod žebry konsoly (jedna uražena, druhá zakryta) polygonální, s kružbou nosů a s dvojitým pásem listoví (obr. 49.). Portál do ochozu je hrotitý, profilovaný žlábkem a třemi oblouny, sokl nízký. Uvnitř točité schodiště (nyní bez stupňů a zazděno) ze XVI. až XVII. století, v koutě přistavěné na oratoř nebo postranní loď, s malým obdélným okénkem. Že tato předsíň přistavěna mnohem později, o tom svědčí část kvádrového opěráku na triumfálním oblouku, ze schodiště vystupujícího a zazděné drobné hrotité okénko s nosy v čelní zdi jižní lodi, jež byla původně volná.

Obr. 61. Litomyšl. Proboštský kostel. Pohled na hlavní oltář.

Do **sakristie** (obr. 57.), jejíž volná strana na východě (viz půdorys na obr. 41.) je bez opěráků a zcela hladká, vchází se z lodi kaple sv. Josefa portálkem pravoúhlým, profilovaným pruty v rozích se prostupujícími, s vyplněnými kouty (obr. 48.). Prostor skoro čtvercový

(8·25 × 8·35 *m*) osvětlen od východu dvěma dvojdílnými okny s hrotitým ostěním, mělce vyhloubeným a kružbami (obr. 58.) dvojího druhu: nad dvěma nosy trojlist a dva plaménky do kruhu rozložené. Klenbu tvoří čtyři kříže, sklenuté na střední osmiboký pilíř s profilovaným soklem a hladkým dříkem; žebra klínovitá, po stranách vyžlabená, vycházejí ze středního pilíře a končí na stěnách a v koutech v zaoblených svazcích (obr. 60.); svorníky (obr. 59.) ozdobeny listovím (na jednom maska uprostřed) a štítkem s křížem (znak biskupa?). V severovýchodním koutě pravoúhlý portálek s vyplněnými kouty a profilovaný žlábkem a prutem, vede do (nyní zazděného) schodiště vřetenového, vystupujícího na vnějšku z líce zdi.

Obr. 62. Litomyšl. Proboštský kostel. Monstrance čís. 1.

Vnitřní zařízení.

Hlavní oltář (obr. 61.) z r. 1767 (r. 1870 obraz obnoven *Ant. Dvořákem*) má sloupový tabernakl z umělého mramoru s kupolí uprostřed a nástavcem s výklenkem pro sošku beránka na knize ležícího. Na římse pozdější, empirové urny a andělé, po stranách sošky světců s kalichem a kaditelnicí. Na mense ze dřeva řezané empirové svícny. Na stěně v lištnovém rámci obraz Povýšení sv. kříže, nesený dvěma anděly.

Postranní oltáře: 1.—2. V levé lodi a kněžišti (oltář sv. Aloise) pseudogotické, novější.

3. V pravé lodi pseudogotická architektura asi z pol. XIX. stol., s empirovými svícny a obrazem na dřevě malovaným (Narození Páně) z 2. pol. XVIII. stol.

4. Nástěnná plocha s baldachýnem a draperií anděly drženou nad soškou Jana Nep., po stranách sochy sv. Prokopa a Vojtěcha. Dřevěné rocaillové svícny. 2. pol. XVIII. stol.

5. Nástěnná pozdně barokní architektura sloupová s obrazem na plátně: Zavraždění sv. Václava, po stranách sochy sv. Víta a Václava, v deskovém, dekorovaném nástavci sv. Ludmila. Z 1. polovice XIX. stol.

6. Řezaná plocha z akanthů a stuh kolem obrazu sv. Rodiny, nad tím soška sv. Josefa, kolem andělé; místo tabernaklu veliká mušle. Tumba pozdější, s rocailly. Počátek XVIII. stol.

Kazatelna pseudogotická, podobně lavice v lodi, zábradlí v kněžišti a varhany.

V kněžišti patronátní lavice s hrubou řezbou ornamentální z r. 1843 a menší jedna lavice s lištnovou ozdobou, ze XVII. století.

Větrolap při západním portálu, dřevěný, z 1. pol. XVIII. století, zdobený řezbou na římsoví a kanelovanými pilastry; na vrcholu stojí barokní soška Ježíše, dobrého pastýře.

Křtitelnice v jižní lodi ze XVII. stol.; na krychlovém pískovcovém spodku stojí prstencová, oblá patka se sloupovým dříkem, jenž nese kruhovou mísu s cínovým příklopem, na vrcholi křížek; závěrka má podobu labuti.

Obr. 63. Litomyšl. Proboštský kostel. Monstrance čís. 2.

Obrazy křížové cesty z r. 1773 ve velkých rocaillových rámech, dosti zachované.

U oltáře sv. Alojse mřížka ze železa kovaná (viz oddíl V. Museum!) z r. 1735. Lucerny k nošení: dvě rokokové, ornamentované, se soškami na vrcholech, dvě empirové.

Monstrance: 1. Stříbrná, 0·73 *m* vys., z konce XVII. století (obr. 62.). Noha osmilaločná s dekorem rostlinným a nasazenými, plně plastickými hlavičkami okřídlených andělů, nodus hruškovitý, rytý, střed korony tvoří tepaná postava P. Marie s žezlem v ruce, v níž vykrojen oválný otvor zasklený, s lunulou. Za postavou paprsky, kolem ovinuta v oválném věnci větévka révy, dole spjatá hlavou andílčí a nahoře přecházející v menší věneček kolem postavy Boha Otce s jablkem v ruce, nejvýše holubice v oválném rámečku z obláčků a paprsků. Značky: PS, augsburská *) a dva úřední puncy z r. 1810.

Obr. 64. Litomyšl. Proboštský kostel. Kalich čís. 1.

2. Stříbrná, paprsková, 0·67 *m* vysoká, z r. 1845 (obr. 63.). Noha ostře v mandorlovitém půdorysu zalomená je zdobena emailovými destičkami s obrázky v kartuších a tepaným římsovím. Nodus vásovitý; kolem oválné schránky s lunulou dvojitý rámeček liliovitého ornamentu s paprsky a klasy, na něm postavy anděla, Boha otce a dole holubice. Beze značky.

Kalichy: 1. Z r. 1860, s rocaillovým pláštíkem a embleny umučení na kupě. (Obr. 64.) 2. Z r. 1863, darován od Ant. Slavíka. 3. Pseudogotický, darovaný knížetem Thurn-Taxisem r. 1860. Rokokový pacifikál běžné formy.

V kapli sv. Josefa: Oltář pseudogotický s novým obrazem Rodiny Páně a soškami sv. Cyrill a Methoděje. Po stranách triumfálního oblouku na gotických polygonálních konsolách stojí dřevěné sošky (obr. 65.) sv. Sigmunda a Víta (kohout na knize již chybí) z 1. pol. XVII. století.

Na stěně obraz: Kristovo pohřbení, z 1. pol. XIX. stol., bez ceny umělecké.

V sakristii **): Kredeční skříň ze XVII. století, s vyšším středem, pilastry zdobeným, nad ní sošky (výjevy z umučení Páně) z XVIII.

*) Buď Joh. Phil. Schuch († 1745) nebo Philipp Stenglin [† 1744]. (Rosenberg, Der Goldschmiede Merkzeichen čís. 333 a 339.)

**) Jesle, soukromý majetek děkana Otty Danielise, kdysi tu vystavené, jsou nyní v museu. (K. Procházka, O Betlemech, 78.)

stol. Jiná kredenční skříň barokní, z konce XVIII. stol., spočívá na rakvovité empirové tumbě, nad ní obraz sv. Alojse v rocaillovém rámu s vkládanými zrcadélky. Tři skříně malované (2 dvojdílné, 1 jednodílná), na výplních: biblické osoby, světci a zázraky ze života sv. Václava. XVIII. století.

Šest velkých barokních obrazů: Umučení Páně, nevalné ceny.

Svícny: Renaissanční svícen kroužený, bronzový. Cínový svícen kroužený, 0·60 *m* vys., s vyrytým nápisem na noze: 1583 GONAS Z KREI-

Obr. 65. Litomyšl. Proboštský kostel. Sochy sv Zikmunda a Víta v kapli sv. Josefa.

CZOWSKIHO Z LANV WACZLAWA TRINKELA CZECHMISTRA. Osm velkých rokokových a 9 empirových svícnů, ze dřeva řezaných.

Empirové křeslo pontifikální. Empirové stojací hodiny.

Na literátské kruchtě: Soška sv. Václava ze XVII. stol.

Zvony původní se rozlily r. 1460 a na to slit velký r. 1466 od *Jana Bradáče* z K. Hory za 50 kop.*) Po ohni r. 1546 slil opět velký zvon r. 1548 *Tomáš Jaroš* v Praze za 109 kop. Po ohni r. 1560 ulit první nový r. 1561 neznámo kým, druhý r. 1568 od *Adama Taraby* z Hradce Králové a třetí r. 1577 v Litomyšli (na místě) od norimberského zvonaře *Jana Paura.* R. 1601 shořely na veliké věži dva zvony, dva na druhé věži uhájeny; sanktusové zvonky se též rozlily. Z rozlité zvonoviny slit jeden a druhý přidala obec a také do sanktusníku dány nové dva. R. 1710 koupen umí-

*) A. Rybička, Zvonařství 45.

ráček a 1717 ulit velký zvon. R. 1775 požárem zničeny čtyři veliké zvony a v sanktusu tři malé. Zatím než nové ulity, vypůjčeny zvony v okolí (z Mladočova, Morašic a Sloupnice) a zavěšeny na dřev. hranici před kostelem. R. 1777 koupeny 3 zvonky do sanktusu z Brna, 1779 zavěšeny dva veliké zvony a 1780 třetí, všechny od *Liboria Martinů* z Brna, r. 1781 umíráček.*) R. 1814 rozlily se požárem tři zvonky v sanktusu a místo toho dány dva nové od *Fr. Vaňka* ze Sloupnice do lucerny veliké věže. R. 1821 veliký zvon pukl a přelit r. 1847 *Karlem Bellmannem* v Praze.

1. Předešlý zvon měl u koruny nápis: HoCCE oPVs FVDIt BrVnÆ LIBorIVs MArtInV, na plášti relief krucifixu, apoštolů, znak Valdštýnský a městský a nápisy: AVE sALVIFICA CrVX DoMINI a VoCAgrIs beneDICtIoneM eX CoeLIs eXorate. — Nynější jest 1·798 *m* v pr. a 1·45 *m* vysoký, má na plášti reliefy kříže s hadem, sv. Petra a Pavla, Jana Křt. a Kalvarie a obšírné nápisy.

2. Vys. 1·11 *m*, v pr. 1·42 *m*. Na uchách masky zbrojnošů, u koruny ornament a nápis: ☛ hICCe LAbor ConfeCtVs est A LIborIo MArtInV CIVe brVnensI patrIota poLICzkensI. Na plášti relief P. Marie Karmelské a nadpis: ☛ sVb VItÆ eXItVs hora DeCor CArMeLI pro | nobIs ora, naproti relief sv. Vojtěcha a nad ním: ☛ DIVe aDaLberte regnI patrone tVÆ DeVotÆ CzeChIÆ sVbVenI. Na věnci: ☛ sVb reVerenDIs CapeLLanIs Ioanne hraDeCzkI franCIsCo WoreL aC IgnatIo tIChI ☛ sVb senatorIbVs franCIsCo BerLak WenCesLao FrIML Ioanne koenIg franCIsCo sLabInger et Ioanne geLInek.

3. V pr. 1·10 *m*, vys. 0·89 *m*. Na uchách zbrojnoši, u koruny nápis mezi dvěma pásy ornamentu: ☛ sanCtI gotharDVs et fLorIanVs patronI Contra IgneM et tonItrVa nos tVeantVr ☛ sanCtI qVatVorDeCIM aVXILIatores orate pro nobIs. Na plášti reliefy sv. Floriána a Gotharda a níže nápis: ☛ hÆC opera WenCesLaVs zeMan aDVeXerat a: ☛ IstVD opVs feCIt LIborIVs MartInV anno CVrrente ☛ DeVotIs CIVIbVs et pIo LIteratorVM Choro faVtore.

4. Pozváníček. Vys. 0·34 *m*, v pr. 0·375 *m*. Ucha hladká, u koruny nápis: ❀ HORRENDO INCENDIO DIE III · SEP: A : MDCCCXIV LIQVATA CVRA DECANI : I ✳ ANTONII WORELL · PRISTINO CLANGORI IN HON : B : M : V : RESTITVTA a pokračuje na věnci: ❀ PER FRANC · WANIEK CAMPANARVM FVSOREM SLAVPNICII · EODEM ANNO DIE X. NOVEMBRIS. Na plášti relief P. Marie a sv. Josefa.

5. Umíráček. Přelit r. 1857 *Karlem Bellmannem* v Praze.

6. Bývalý umíráček, puklý, leží v proboštství: Vys. 0·38 *m*, v pr. 1·47 *m*. Ucha hladká, u koruny nápis mezi ornamentovanými pásy: ☛ beata barbara In FIne VItÆ ConCeDe aVXILIVM ☛ De-

*) Nápisy u Jelínka III., 52—3 pozn.

VOTVS CIVIS ANTONIVS MENCIK OBTVLIT. Na plášti reliefy arch. Michala a sv. Barbory, na věnci: ☛ LIBORIVS MARTINV IN BRINN.

Obr. 66. Litomyšl. Proboštský kostel. Epitafium z r. 1606.

N á h r o b k y a pomníky byly dříve hojnější v kostele i na hřbitově kolem kostela, do r. 1841 (kdy z něho zřízena děkanská zahrada) trvavším, ale požáry a nevšímavostí byly zničeny.

1. Epitafium z r. 1606, dřevěné, řezané a malované, visí v jižní lodi u křtitelnice (obr. 66.). Rámec kolem obrazu architektonicky řešený, s ornamentovanými do třetiny sloupky a kládím s hlavami andílčími a vejcovcem pod římsou, po stranách s křídly, lidskými karyatidami tvořenými, a svrchu s nástavcem kolem obrazu Ježíšova, jejž objímají hlavy delfínův. Dole vybíhají pod ním pilastry na volutové konsoly s hlavami lvů a andílků, mezi nimi v rámci z vejcovce obraz a pod ním vykrojovaná deska s nápisem. Hlavní obraz v rámu z vejcovce, perlovcem a hlavami lvů a bossážemi zdobeném: Křest Ježíšův v Jordáně v popředí, po straně mladíci sedí u vody, v pozadí starší (s turbany) očekávají konce, nahoře nebesa otevřena. Ve vlysu nad obrazem nápis: HIC EST FILIVS MEVS IN QVO MIHI BENEPLACVIT MATH. Dolní obraz představuje síň, v níž před křížem klečí s jedné strany muži a s druhé ženy, obojí s dětmi (pod osobami začát. písmena křest. jmen): IA—WA—IA—LI—CA—WA—IA a IV—KA—A—AL—IV—D—W), v pozadí výhled oknem do krajiny s věžatým městem. Na desce pod obrazem nápis:

Letha Paně: 1606, 15 dne Miesycze Brzezna Toto EPITAPHI-
VM od nas Manzeluw Jakuba Wackarze Miesstienina w Mie- lito-
a Worssily manzelky geho na budauczy Pamatku nassy
y Ditek nassych a na wſ wlaſtni naklad z pro-
pugczeni Pana Boha wiecznebo geſt Spu-
ſobeno a w tomto miſtie Poſtaweno- ~
Budiz z toho Panu Bohu chwala- ~

2. V kapli sv. Josefa v jižní zdi. Pískovec. Paní v rubáši, ve skřížených rukou krucifix; v cviklech hlavy andílčí. Opis: ANNO DNI 1610· OBDORMIVIT | IN DOMINO HONESTA ET PIA MATRONA REGINA FRANKYN GLIVI | CENSIS MATER REVERENDI DNI IA | COBI FRANKII DECANI LITHOMISLIENSIS CVIVS CORPVS HIC REQVIESCIT. ∽

3. Původně na hřbitově, pak v dlažbě kaple sv. Josefa, nyní zazděn ve zdi děkanské zahrady na valech. Pískovec, s rytým nápisem:

ZDE W POKOGY ODPOCZIWA KAREL WILYM SWIETELSKY
ROZENY PAN ZLICHTENFLVS A HEGTMAN LITOMISKY
ON SYCZ ACZ PRZES LX LETH SAM WRCHNIM BYTI SKVSYL
PREDCZE KDYZ DOSSLA HODINA DO HROBV GYTI MVSYL
VSNVL W PANV LETA MDCCXXIII DNE XXI IVNY
WIEKV SWEHO XCVI LETH.

4. Pomník nástěnný, zazděný v levém pilíři pod kruchtou. Černý mramor. Pod deskou nápisovou zlacená tabulka s erbem, vojenskými emblemy a folií s nápisem: IUSTUS ET FIDELIS, nejníže na desce s lebkou a kostmi. V nástavci soška plačícího andílka. Nápis:

ÆTERNÆ · MEMORIÆ.
IACOBI · COMITIS · DALTON · E · GENTE ·
MILTOWNIA · BARONUM · DE · RATHCON ·
RATH · HIBERNI CENTUR · IN · EXERC · IMP ·
CÆS · LEG · XIX. PANNON · INVICTÆ · DAL ·
TONIÆ · QUI · IN · EXPUGNANDA HABEL ·
SWERTA · COMITAT · GLAC · URBE · DUM ·
EVOCATOS · COHORTIUM · AUG · IN · HOSTES ·
DUCIT · PERRUPTA · URBIS · PORTA · IPSE ·
ANTE · ORDINES · TORMENTI · TELO · PRO-
STRATUS HIC - IACET · ADITU · SUIS · IN ·
URBEM · SIBI · AD · IMMORT · GLOR · PATEFA-
CTO. XV. CAL. FEBRUAR MDCCLXXIX. VI-
XIT · ANN · XXII. INGENTI. RELICTO · APUD ·
COMMILITON · SUI · DESIDERIO
RICARDUS · COM · DALTON · OLIVER · FIL ·
BARO · DE · RATHCONRATH · PRORAET ·
IN · EXERCITU · IMP · CÆS. · LEGAT · AUG · LEGAT ·
LEG. XIX. PANNONICÆ · INVICTÆ · NEPOTI ·
DULCISSIMO · B · M ·
FAVE · QUI · LEGIS · CINERI · ADOLESCENTIS · FOR-
TISSIMI · PRO · PATRIA · ET · OPTIMIS · MAXIMIS-
QUE · PRINCIPIBUS · BELLO · ANTE · DIEM ·
EXTINCTI.

5.—6. O železném náhrobku děkana Antonína Vorla († 1828) viz u Jelínka III., 137 pozn. Mimo to mluví se ve zprávě far. úřadu v Rkp. sbírce topogr. v archivu Musea král. čes. o náhrobku Evy Kobylkové († 1610) v jižní lodi. Oba náhrobky jsou dnes nezvěstné.

7. V předsíni u severního portálu v dlažbě kámen zcela hladký, s křížem; je to vchod do hrobky, r. 1680 zřízené.

3. PROBOŠTSTVÍ.

Původní fara vyhořela několikráte s kostelem a školou; nynější budova postavena po ohni r. 1735 stavitelem *Jiřím Bébou* z Litomyšle r. 1758—1763.*) Je to prostá barokní budova, složená ze dvou křídel v pravém úhlu spojených, snad na starých základech klášterního konventu. S kaplí sv. Josefa jest spojena krátkým traktem jednopatrovým, v přízemí křížově na dva pilíře sklenutým a na západ otevřeným; na klenbě ostře vyznačené hrany klenby a štukový monogram IHS v oblomeném zrcadle. První patro s pravoúhlými okny, nad nimi římsy zprohýbané, kryt valbový. Budova sama má rohy zaobleny, stěny členěné pseudojonskými

*) Staré děkanství se školou zbořeno již r. 1757, ale stavbu na čas přerušila válka s Prusy.

pilastry a nad okny zprohýbané římsy; k západu plochý risalit s bohatěji zdobenými okny a zvlněnou dolní římsou. Portál od severu jest pískovcem orámován a po straně postaveny chudé pilastry. Přízemí sklenuto valeně, v patře ploché stropy. Schodiště dvojramenné.

Na chodbách i v pokojích řada portraitů biskupů a děkanů litomyšlských z XVIII. stol. (Petr Jelito, Jindřich Zdík, Tomáš Pešina z Čechorodu, Z. Adam Náchodský z Neudorfu [† 1756], Vojt. Tichý [† 1788], A. Vorel [† 1828] atd.), dvě barokní hlavy apoštolů, pohledy na Litomyšl z 1. polovice XIX. stol. (bez ceny umělecké i dokumentární), řada krajin z XVIII. stol.

V proboštství z původního kláštera zachovala se **kaple sv. Markéty** (viz půdorys na obr. 41.), připomínaná již r. 1357. Z analogie klášterů jiných (ku př. Třeboně z r. 1367) lze souditi, že původní kvadratura přiléhala k boční jižní lodi kostelní a zabírala onu část, která nyní je částečně volnou terasou před kostelem, částečně zahradou; jenom strana východní byla shodna s nynější chodbou od kaple sv. Josefa do proboštství, kdežto jinak novostavba proboštství obrácena právě v opačnou stranu. Kaple vystupovala z kvadratury kněžištěm, kdežto loď (nyní podstatně změněná) zabrána byla asi do jádra budovy klášterní. Přes časté požáry a opravy zachovala si kaple původní klenbu a okna.

Kaple jest orientovaná, na kněžišti, z líce budovy vystouplém, opřená šesti opěráky s jedním ústupkem a skoseným vrcholem, prejzy krytými. Stěny zcela hladké prolomeny pěti okny, 1·50 *m* širokými, dopola zazděnými, bez kružeb, s ostěním zvenčí hluboce vyžlabeným.

Do vnitřku vedou z chodby proboštství barokní polokruhové dvéře s rocaillovou řezbou, nad nimi podobný světlík řezaný, s rocailly a prázdnými kartušemi. Loď, 10·20 *m* dl. a 4·43 *m* široká, dvěma okny obdélnými na jihu osvětlená, má barokní klenbu křížovou. Oblouk triumfální též barokní, nízký. Kněžiště, 5·85 *m* dl. a 4·35 *m* šir., ukončeno závěrem o pěti stranách osmistěnu. Okna mají uvnitř ostění profilováno dvěma žlábky a třemi pruty. Klenbu tvoří závěr a jedno pole křížové, příčným žebrem oddělené, jehož žebra a svorník při některé opravě osekány. Profil žeber v závěru velice jemný, hruškovitý, svorník hladký. Žebra sbíhala na oblé přípory pískovcové s hlavicemi, jež byly otlučeny neznámo kdy. Stěny zcela hladké; malby na nich z r. 1660 již dávno zmizely. Oltář pseudogotický.

4. KOLEJ PIARISTSKÁ S CHRÁMEM NALEZENÍ SV. KŘÍŽE.

Jelínek, Historie III., 144—231; Posel z Vých. Čech 1877, č. 19; Jahrbuch der Zentral-Kommission. Neue Folge II., 2. 203 sl.

Hraběnka Frebonie Helena Eusebia z Pernštýna založila kolej r. 1640 (zakl. listina z 3. září) a přivedla do ní mnichy z Lipníku. Dům

kolejní počali stavěti tam, kde u fortny dříve stávaly měšťanské domy a radnice Nového města a po ohni r. 1635 nebyly již opraveny; pro zahradu přibrali část příkopu hradebního a zřídili ve zdi branku do města. Stavitel*) povolán z Prahy počátkem r. 1641, zhotovil plán a zákl. kámen položen 30. května. Již v červnu r. 1643 stěhovali se piaristé do koleje, ale dostavění budovy se protáhlo po částech (r. 1652 dokončena tři křídla) až do r. 1680 a portál zasazen r. 1685. Při koleji koncem r. 1652 dostavěn malý kostel P. Marie a za nedlouho i škola mezi kolejí a fortnou zbudována.

Kostel byl celý klenutý, břidlicí krytý, na střeše byl sanktus s bání a dvěma zvony. Na hlavním oltáři byl obraz P. Marie z Vídně a na zadní straně zlatý nápis:

AO DEI TER OPTĪ MAXĪ
EIVSDEMQVE MAGNÆ VIRGINIS MATRIS HONOREM
TEMPLVM HOC PIETATE ILL^mae^ HERVLÆ FREBONIÆ DE PERNSTEIN
A FVNDAMENTIS INCEPTVM
ILL^mi^ ET EXCELL^mi^ D^ni^ D^ni^ MAXMILLIANI A TRAVTMANSDORF
SACRÆ CÆSAREÆ MAIESTATIS FERDINANDI III.
INTIMI CONSILIARII ET SVPREMI AVLÆ PRÆFECTI NEC NON
VELLERIS AVREI EQUITIS ETC : ETC :
| : NI MONS PRÆVENISSET: | ZELO ERIGENDUM
VT ET ILL^mae^ HERVLÆ FREBONIÆ ET PARENTIS OPTIMI
CHRISMATA ÆMVLARETVR MELIORA ET VETIMÆ
OPTEMPERARET VOLVNTATI
IOANNES FRIDERICVS COMES A TRAVTMANSDORF
FILIVS HÆRES ET GRATVS SVCCESSOR
ABSOLVI ET CONSVMMARI FECIT ANNO D^ni^
MDCLII.

V jedné kapli byl oltář s Ukřižovaným, v druhé s obrazem sv. Barbory. Na stropě byly malovány znaky Pernštejnský, Trauttmansdorfský a řádu piaristského. R. 1655 koupen do kostela měšťankami kalich, 1658 koupeny za 470 zl. varhany, 1671 obnoven hlavní oltář, 1686 postaven nový oltář sv. Josefa, 1693 prodány varhany do Ústí n. O. a koupeny nové za 400 zl., 1695 vystavěn nákl. měštěk v kapli sv. Barbory nový oltář sv. Anny, 1699 postaven oltář pro sochu Jana Nep. (byla již dříve v kapli sv. Kříže) a 1703 vyměněn s oltářem sv. Anny, 1705 darován obraz P. Marie Pasovské, 1706 darován kalich stříbrný a krucifix dřevěný, 1709—11 přistavěno oratorium pro studující na místě bývalé bašty a dán do něho oltář P. Marie, 1712 darovány tři stolice pontifikální a kredenční oltář sv. Antonína a koupeny dva obrazy: sv. Josefa Kales. a Glyceria Landriani, 1713 dány k oltáři Jana Nep. stříbrné konvičky.

---

*) Jméno jeho se neuvádí.

R. 1714 přistoupilo se k přípravám na stavbu nového kostela. Nejprve zbourána škola a r. 1716 i kostel (zatím dány varhany, kazatelna a 5 oltářů do koleje a obraz z hlav. oltáře do zámecké kaple), když v postupu stavby vadil. Stavěno dle návrhu *Jana Battisty Alliprandiho* (smlouva s ním uzavřena dne 26. dubna 1714) z Prahy, jenž tu byl již od r. 1709 činný a později r. 1719 i na hřebčinci stavěl. Tehdy se již připomíná model kostela. Za pomoci stavitele *Mikuláše Rossiho* z Ml. Boleslavě, který r. 1715 detailoval plány, měl Alliprandi dozor nad stavbou (polír*) *Bartoloměj Jelen*) až do r. 1720, kdy tu dne 13. března zemřel.**) Po něm vedl stavbu až do 27. února 1726 *Fr. Maxm. Kaňka* z Prahy (smlouva s ním uzavřena 31. října 1719). Stavba stála celkem kromě staviva a robot 33967·21 zl.

Z postupu stavby dá se zjistiti, že r. 1722 dávány již na obě věže zlacené báně s kříži a že r. 1724 západní průčelí ozdobeno sochami, jež tesány v Blossdorfě.

Úplně dokončen byl kostel i uvnitř až na jaře r. 1730. Sochařskou práci provedl *Mat. Braun* (smlouva s ním uzavřena 18. srpna 1721) z Prahy (hlav. oltář dle návrhu Kaňkova, sochy sv. evangelistů, sv. Prokopa, Václava a 8 andělů) a zlacení její vedle několika samostatných prací (dekorace oratoří, sochy církevních učitelů do portálů kaplí, štít nad hlav. portálem) provedl *Jiří Pacák* z Litomyšle. Štukovou práci prováděl *Antonín Ricka* r. 1719, natírání, mramorování a p. *Jan Krištof Bauer* z Prahy. Vedle kostela pak vystavěna r. 1732 kaple t. zv. očistec (s oltářem) a vchody do ní vedly z koleje i kostela.

O vnitřním zařízení lze uvésti: R. 1721 daroval hrabě Trauttmansdorf látku na ornáty, 1722 již přenesen do nového kostela starý nábytek z koleje a obraz ze zámku a na vedl. oltář objednán obraz Ukřižování od *Fr. Cav. Trevisani* za 1400 zl., darována stříbrná lampa věčná a zavěšeny zvony, 1726 koupen obraz: Kristus jde do Emaus, za 35 zl., 1727 koupen stříbrný pacifikál a darován koleji portrait hrab. Trauttmansdorfa od vídeňského malíře *Stampera,* 1728 postaven nový hlavní oltář a dán naň Trevisanův obraz Ukřižovaného (od té doby chrám sv. Kříže), postaveny sochy sv. evangelistův a na kupoli vymalován obraz morové zkázy, 1731 darována druhá stříbrná lampa, 1733 koupena stříbrná monstrance, 1736 postavena nová kazatelna za 190 zl.

Další osudy koleje a kostela určeny několika požáry. R. 1735 vyhořela pravá věž kostela, dva zvony se rozlily; věž spravena poněkud, ale důkladně obnoveny obě a plechem pobity až r. 1763. R. 1775 shořel celý kostel, střecha s krovem, všechny čtyři věže s dvěma zvony a vnitřní zařízení. Opravu vedl stavitel *Jan Krištof Habich* z Mor. Krumlova nákladem Jiří Kristiána Waldštýna; do r. 1777 byl kostel krovem opatřen a šindelem

---

*) Ostatní řemeslníky jmenuje podrobně O. Schulz v Jahrb. d. Z. K. l. c.
**) Pochován v děkanském kostele.

pobit. R. 1789 zazděny dvéře z kostela do kaple očistec. R. 1814 shořel kostel opět (škoda byla 16.638·22 zl.) a opraven přič. rektora Flora Staška do r. 1816 i s kolejí dosti nuzně; 1816 zřízen pak kryt věží a 1817 opravena kolej zevně a vystavěn nový plot, 1819 kostel znovu ohozen a obílen, 1821 vydlážděn v koleji ochoz a okna v patře z pravoúhlých změněna na polo-

Obr. 67. Litomyšl. Piaristská kolej. Portál.

kruhová. R. 1834 pokryt kostel břidlicí, 1835 malé věže plechem, 1836 kostel žlutě obarven a velké věže opatřeny lucernami a pobity plechem, 1838 pokryta břidlicí kolej. Poslední oprava koleje a kostela 1892, 1894 a r. 1903.

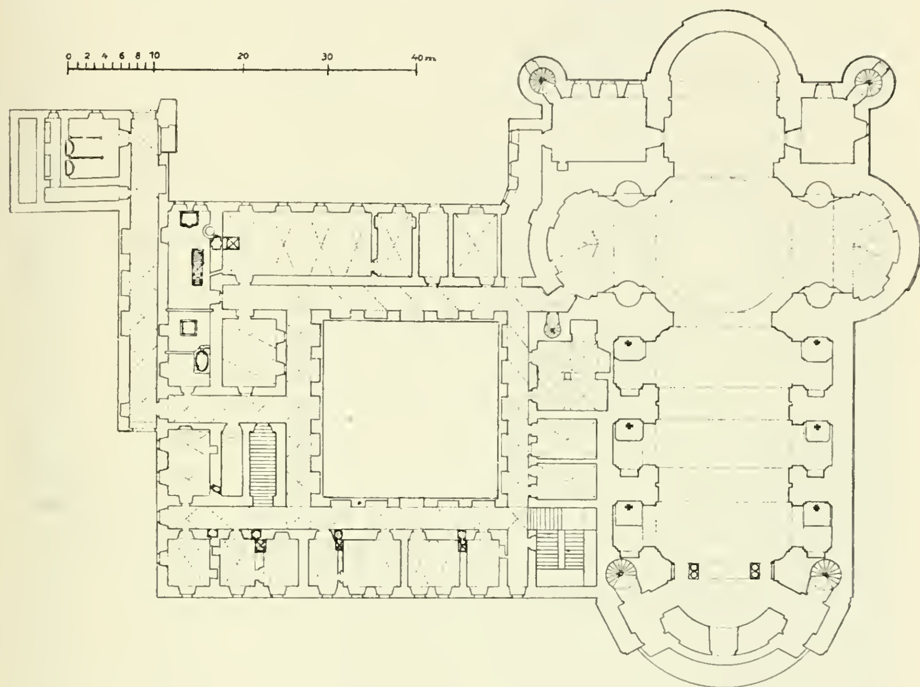
Vnitřní zařízení postupem doby a následkem požárů též se proměnilo: R. 1744 řezbář *Jiří Pacák* a truhlář *Kubík* zhotovili oltáře P. Marie (na něj dán obraz z Říma) a 1745 druhý oltář. Bývalý oltář sv. Antonína Pad. přenesen a dán naň obraz sv. Václava od *Jana van Huchtenburgha* z Vídně (oba

oltáře pozlaceny r. 1747 za 1700 zl.). R. 1746 vystavěn nový oltář Jana Nep. a místo staré sochy*) dán obraz, koupený z Prahy za 30 zl. (1753 zaměněn opět novým obrazem z Kroměříže, 1755 zase celý oltář opraven a 1759 dán opět nový obraz od *Felixe* z Brna). R. 1746 vystavěn také nový oltář sv. Barbory za 190 zl. a dán naň obraz od *Matouše* (?) z Vídně malovaný za 150 zl. (a 1756 celý oltář pozlacen). Téhož roku zřízeny dvě dubové zpovědnice (1748 dokončeny) po 213 zl., 1747 vystavěn oltář sv. Anny za 190 zl. a dán naň obraz od *Jos. Rottera* z Brna (i malý obraz v nástavci, sv. Zachariáš a Alžběta, byl od něho) a 1749 oltář vyzlacen. R. 1749 postaven oltář sv. Josefa Kalasánského s obrazem od *Jos. Rottera* za 38 zl. (v nástavci sv. Josef pěstoun), 1752 koupeny tři stolice dubové, 1757 postaveny oltáře 14 pomocníkův a sv. Antonína Pad. od *Jiřího Pacáka* a *Kubíka* za 220 zl. a 1759 pozlaceny, každý za 180 zl. R. 1766 koupeny zvony, 1768 dodal varhany *Jos. Streifl* z Králík za 2500 zl. (1774 byly omramorovány a ozlaceny za 700 zl.). Při požáru r. 1775 shořel hlav. oltář, oratoře, velká socha sv. Jana Ev., oltáře sv. Václava a P. Marie, píšťaly u varhan, knihovna a roucha kostelní. Nový hlavní oltář vystavěn dle návrhu stavitele *J. Habicha* z cihel a sádrovou inkrustaci jeho i sochy sv. Petra a Pavla a Boha otce zhotovil za 1400 zl. *Martin Keller* z Vídně. R. 1778 koupen z Vídně tabernakl, oltář ozlacen a nad něj pověšen obraz Ukřižování od *Vincence Fischera* z Vídně, za 100 dukátů koupený. R. 1779 vystavěn oltář postranní pro ostatky sv. Mansveta, 1780 opravil *Jos. Streifl* opět varhany, 1783 došlo k opravě oratoří a nová socha sv. Jana Ev. zhotovena za 90 zl. od řezbáře *Dornbachera* z Dobrušky. R. 1784 postaven oltář v křížové lodi a dán naň obraz sv. Václava ze zámecké kaple, 1788 zavěšeny pod okny oratoří zlacené a barvené znaky Valdštýnů. Při požáru r. 1814 shořel hlavní oltář s obrazem P. Marie, obě zpovědnice, varhany i kazatelna a zvony porušeny; k opravě došlo r. 1819, na to r. 1821 koupeny nové varhany od *Jos. Horáka* z Kutné Hory za 7700 zl. R. 1822 slavena nádherně staletá památka vystavění kostela. R. 1826 postaveny oltáře P. Marie a sv. Václava v křížové lodi, načež 1842 ozlaceny a na první dán obraz od *Amalie de Petter*; pak potažena sádrou a ozlacena socha sv. Jana Ev. (od přeměny po požáru r. 1775 zůstala rudá) a postavena nová kazatelna. R. 1843 vymalovala *A. de Petter* i na oltář sv. Václava obraz a před oltář dána mramorová dlažba; tehdy opraveny též ostatní tři sochy sv. evangelistů. Poslední oprava vnitřku provedena r. 1905.

Kolej jest budova čtyřkřídlá, jednopatrová, s čtverečným dvorem uprostřed a průčelím na sever obráceným, krytá valbami taškovými. Stěny zcela hladké, okna v přízemí pravoúhlá, v patře polokruhová. Z osy k západu posunut jest portál (obr. 67.) pískovcový, lemovaný pravoúhlým oblomeným rámem s postranními volutami; po stranách kládí vysoko plastické šátkové draperie a ovoce, nad kládím úseky volutové římsy

*) Dána do kaple v radnici.

a dva andílci nesoucí kartuše s rohem hojnosti a stromem, uprostřed výklenek bez nástavce, se soškou P. Marie; pod ní deska s chronogramem: DISPENSATRICI | GRATIARVM VERTEX | OLIVETANVS. V kládí drží andělé kartuši se znakem řádovým. Dvéře členěny třemi pilastry, s penízky na dříku dolů súženém, ověšenými ovocem, maskami a boltcovitým ornamentem, výplně olištnované. Ve středu visí řezané štítky se znaky rodu Pernštýnů a Trauttmansdorfů pod korunou, pod nimi kartuše s novějšími nápisy: PORTA EXSTRVCTA 1681 a PORTA RENOVATA 1892.

Obr. 68. Litomyšl. Piaristská kolej. Půdorys s kostelem.

Uvnitř (obr. 68.) obklopují křídla budovy dvůr (strany sev. a jižní 25·10 *m*, vých. a záp. 24·10 *m* dlouhé) a otvírají se do něho v přízemí na všech stranách pěti polokruhovými oblouky, sklenutými na čtyřboké pilíře; tyto arkády později zmenšeny zděnými vysokými parapety. Ochoz, šir. 2·55 *m*, sklenut hladce křížem s lunettami. V 1. patře okna s chambranami. Stěny hladké, na dvou stranách malované sluneční hodiny z XVIII. stol. Všechny místnosti a chodby v přízemí i v patře sklenuty valeně a hladce křížem.

Starý refektář má valenou klenbu a stěny zdobeny štukem (z r. 1726): páskoví a větvice akanthové tvoří rámy kolem zrcadel čtyřsegmentových a na stěnách kolem obrazů, nyní odstraněných (Ježíš na cestě do Emaus, dobře malovaná scéna kolem stolu, s posluhující ženou, koupená z Vídně r. 1726, visí nyní v oratoři); nad vchodem uvnitř štukové

Obr. 69. Litomyšl. Piaristský kostel. Pohled na průčelí.

poprsí (Marie Terezie?) pod korunou, zvenku štukový nástavec nad dřevěným rámem, v něm řádový znak a svrchu pinie a voluty z rozvilin.

Kaple zvaná očistec, vystavěná r. 1732, přiléhá na západě ke kostelu, ale vchod u oltáře sv. Josefa Kalasánského je nyní zazděn. Klenba skládá se ze čtyř křížů bez žeber, uprostřed hranolovým pilířem nesených.

Na klenbě orámování z páskoví a rozvilin štukových kolem obrazů ve zprohýbaných rámcích, značně sešlých: Kristus a Maří Magdalena, světec jakýsi se modlí k Bohu otci. V lunetách allegorické obrazy, s částečně jen čitelnými nápisy: Anděl zachraňuje tonoucího; sv. Longinus zachra-

Obr. 70. Litomyšl. Piaristský kostel. Portál.

ňuje vojína; stařec poděluje chudé, v pozadí chrám, na druhé straně hříšní v očistci; umírajícím svítí paprsek naděje, v zadu smrt s kosou a šípem; anděl zvěstuje hříšným v očistci spásu. Nad zazděným vchodem architektonické malované orámování s emblemy smrti, podobně nad okny (lopaty a p.) a na sloupu ve středu. Mezi okny štukový baldachýn anděly nesený, pod ním kříž (oltář zde stávavší odstraněn, mramorová mensa leží na zemi v koutě). V podlaze náhrobní deska (nyní zakrytá) z r. 1696

Obr. 71. Litomyšl. Piaristský kostel. Pohled k hlavnímu oltáři.

s dvanáctiřádkovým nápisem a znakem Trauttmansdorfů (Jan Bedřich Trauttmansdorf).

Dvéře k umrlčí komoře mají intarsovaný letopočet 1756.

Obrazy na plátně: 1. Hořící Litomyšl v pozadí, v předu klečí zástup mužů a žen a modlí se k P. Marii, podle níž stojí sv. Florián a Michael;

Obr. 72. Litomyšl. Piaristský kostel. Pohled k hudebnímu kůru.

pod tím nápis: W poſledni ſrpna*) den kdyz ohen wiſſel | Skrze Marji naſſ hlaſ Buh wiſliſſel | Na podiekowani Matcze miloſti ze naſ hagila przed ohnie prutkoſtj | ten Obraz dalyſme wimalowatj | My wdieczne ditky naſſi mile Matj.

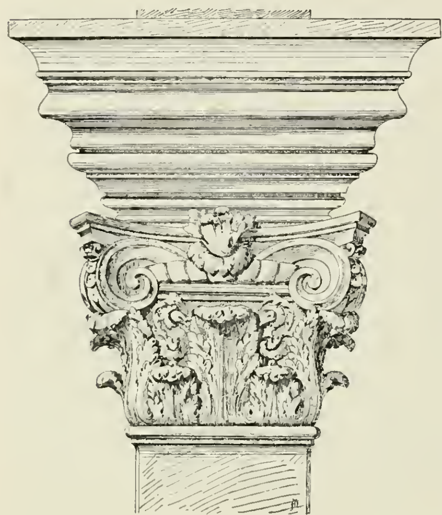
*) Roku 1735.

2. Pohled na zámek a klášter; před klášterem vede anděl hošíka a švédští vojíni se ženou k budově. Podpis: Proxam de manibus Gothico rapit Angelus hosti | Persuadetque Piis quaerere tuta Scholis. A. 1643.

3.—5. Portraity Frebonie z Pernštejna (malováno r. 1642, daroval r. 1683 V. Vojt. Brauner, farář u sv. Václava na Malé Straně), Jana Bedřicha, hraběte z Trauttmansdorfu (daroval r. 1684 Jan Arnold, knihtiskař v Litomyšli), Elišky z Valdštejna, choti Kristiána Jiřího (1786).

6.—8. Kristus a sv. Anna, v oválných rámech vavřínových. Poč. XIX. stol.

V knihovně, již r. 1643 připomínané v klášteře, celkem 8560 svazků (r. 1707 bylo 2240 sv.). Katalogy z r. 1821 a 1905. Mnoho raních tisků, pěkné vazby kožené a tlačené, barokní i empirové, ruční předsádky. Zlomek (6 listů) kancionálu malovaného: initiály (Kristus v lisu vinném, Kristus v chrámě, Bůh otec), mnoho podpisů později připsaných a štítek s monogramem VN a letop. 1557.

Obr. 73. Litomyšl. Kostel piaristský. Hlavice pilastrů.

Chrám přiléhá po celé délce na východní straně ke koleji (obr. 68.) Jest to jednolodní stavba s křížovou lodí a řadou kaplí po stranách podélné lodi a dvěma věžemi v průčelí. Kryt je taškový (valby nad hlavní, pulty nad postr. loděmi), na věžích plechem pobité cibule a na schodištích oratoří nízké plechové báně. Stěny hladké, lisenované, kolem oken chambrany.

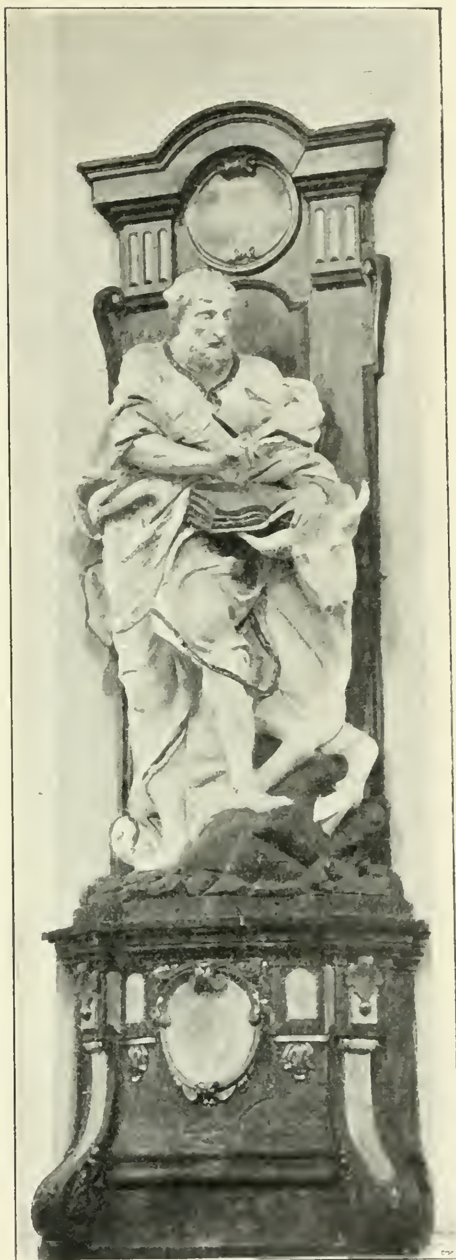
V průčelí (obr. 69.) na straně severní, v půdorysu segmentem vypjatém, 20·9 *m* šir., přistavěny na bocích šikou postavené věže, uprostřed nich hlavní portál (obr. 70.), pískovcem orámovaný a po bocích pilastry s obloukovou římsou obklopený, po stranách ve věžích podobně řešené vedlejší vchody nižší; nad hlavním portálem pískovcová kartuš pod korunou se znakem Trauttmansdorfským, a na římse allegorie naděje a víry. Nad postr. dveřmi pískovcové štítky s letop. 1722 a 1892 a sošky andílků. Plocha průčelí i s věžemi lisenována a přepásána těžkým kordonem. Patro nad kordonem prolomeno ve středu velkým oknem na kruchtu s polokruhovým obloukem a segmentovou římsou, ostatní plocha lisenována. Věže třetím patrem vystupují z façády, mají rohy skulacené, profilovanou okapní římsu kolem obvodu oblomenou a chambrany kolem oken. Nad okapní římsou mezi věžemi probíhá attika, prolomená v balustrové zábradlí, ozdobené sochami sv. Václava a Prokopa; vzad ustouplý volutový

štít vystupuje nad kryt; nad jeho prohnutým nástavcem trčí pozlacený, paprsky obklopený monogram MARIA.

Ostatní f a ç á d y jsou jednoduché, oživené jen vystupujícími segmenty křídel křížové lodi a kněžiště a na nárožích oratoří stojícími válcovitými schodišti.

V n i t ř e k (obr. 71. a 72.) cele obílený tvoří prostoru jasně osvětlenou, architektonicky přes zvláštnosti půdorysné jednoduchou a ve výzdobě umírněnou, což ovšem patří na vrub změněným poměrům po ohni r. 1814.

K n ě ž i š t ě, 13·90 *m* dlouhé a 12·18 *m* šir., uzavřeno šesti boky a osvětleno v závěru třemi segmentem sklenutými okny nad sebou. Po stranách přiléhají čtvercové sakristie s oratořemi nad sebou; do nich vedou dole portály, jichž obložení z umělého mramoru vyvinuje se deskovitým nástavcem do výše a spojuje s orámováním otevřených loží oratoře; nad oratořemi visí kartuše dřevěné se znaky Trauttmansdorfů a Valdštejnů. V sakristiích valené klenby lunettové, v oratořích ploché stropy se štukovou dekorací na středu; všude široká okna, svrchu segmentem uzavřená.

Obr. 74. Litomyšl. Piaristský kostel. Socha sv. Lukáše.

K ř í ž o v á l o ď jest 33·15 *m* dl. a 10·70 *m* šir., tvoří čtvercový střed a ramena, polokruhem zakončená; okna v obou závěrech široká, svrchu segmentová; v levém rameni portál do koleje, architektonicky štukem orámovaný, jemu podobné tři v obou ramenech jsou liché, jen dekorativní. Mimo to v obou ramenech velké niky a nad nimi široké prolomy z empor a oratoří.

H l a v n í l o ď měří 45·10 *m* délky a 13·65 *m* šířky. Boční zdi prolomeny do třech párů kaplí, valeně sklenutých, nad nimiž otvírají se

stejně široké klenuté empory s balustrovými poprsnicemi. Na konci lodi sklenut polokruhovým obloukem na dvojice oblých sloupů a dvojice přízedních pilastrů s korinthskými hlavicemi hudební kůr; podkruchtí, z něhož po obou stranách se vchází do podvěží, zaklenutou konchou. Poprsnice empirově upravená jest dělena pilastry na konsolách, na nichž stojí urny, uprostřed zasazena skříň varhan. Loď osvětlena širokými okny v kaplích a emporách nad sebou položenými (na východě, kde přiléhá ke kostelu klášter, jsou okna jen na emporách).

Prostor chrámový sklenut ve výšce 25·24 *m* v kněžišti a hlavní lodi valeně s širokými dělícími pásy, v křížové lodi nad středem plackou, v ramenech jedním polem valené klenby a konchou s pásy, kaple a empory sklenuty valeně. Pod cípy kleneb a dělících pásů, v mezioknf, koutech a na pilířích mezi kaplemi probíhá vysoké dvojité kládí, pod nímž stojí dvojice pilířů přízedních, jichž korinthisující hlavice (obr. 73.) jsou zdobeny pod římsou bohatě článkovanou lupeny akanthovými.

Hlavní oltář z r. 1819 (obr. 71.) má v před posunutou mensu se sloupkovým tabernaklem, vzadu na stěně visí obraz Ukřižování a po jeho stranách nesou kanelované a vavřínovými festony na dříku ověšené kompositní pilastry z umělého mramoru rovné kládí s dvěma urnami a sochou Boha otce. Okno nad oltářem obloženo mramorovým rámem a festony. Po stranách architektury oltářní na architektonických podstavcích, festony ověšených, stojí sochy sv. Petra a Pavla v nadživotní velikosti. Za tabernaklem, pod obrazem, zasazen v těžké desce mramorové relief, 3·20 *m* dl. a 1·42 *m* vys.: Israelité na poušti za moru.

V křížové lodi stojí oltáře podobných architektur z 1. pol. XIX. stol., sloupových, s baldachýnem, urnami a květinovými guirlandami. Na pravém obraz sv. Václava z r. 1842—3, na levém P. Marie z r. 1842. Na obou řezané dřevěné svícny.

V lodních kaplích 3 páry oltářů, pendantů: 1. Sloupová architektura barokní s baldachýnovým nástavcem z r. 1757. Pravý sv. Antonína Pad. se současným pěkným obrazem a soškami sv. Apollonie a Kláry, levý sv. 14 pomocníků se sochami sv. Vojtěcha a Prokopa. Na predelle oválné obrázky sv. Mikuláše (v pravo) a Krista s trnovou korunou (v levo).

2. Nástěnná rocaillová plocha s tabernaklem z r. 1746. Na pravém obraz sv. Barbory současný a sošky sv. Kateřiny a Terezie, na levém obraz Jana Nep. z r. 1759.

3. Nástěnná plocha s architektonickým nástavcem, z r. 1747 (pravý) a 1749 (levý). Na pravém současný obraz sv. Anny a v nástavci sv. Simeon, na levém obraz sv. Josefa Kalasánského z r. 1845, v nástavci sv. Josef a nad tabernaklem reliquiář s ostatky sv. Josefa a sošky andělů.

Na všech těchto oltářích rokokové svícny ze dřeva řezané.

V kněžišti stojí stůl se skříní zasklenou a řezanou, s ostatky, nad skříní na volutovém podnoží soška sv. Mansueta; na stěně velice dobrá

kopie Madonny Zbraslavské v rocaillovém rámu z r. 1779, po straně kartuše s reliefy světců.

Kazatelna z r. 1842, s kruhovým řečništěm a stříškou, vyzdobena festony vavřínovými, baldachýnem, soškami andílků a velkou sochou troubícího anděla. (Obr. 71.)

Obr. 75. Litomyšl. Piaristský kostel. Lavabo a skříň na paramenta v sakristii.

Varhany z r. 1821, dvojdílné, o třech stupních po každé straně, ozdobené draperiemi řezanými, festony a urnami. Menší podobná skříň v zábradlí (obr. 72.)

Zpovědnice z r. 1748 (1819 opravené), dubové, v nikách křížové lodi, ozdobené řezaným nadhlavím rocaillovým a monogramem Maria v záři.

Na skosených nárožích křížového středu stojí na architektonických soklech a podobném pozadí sochy čtyř sv. evangelistů v nadživotní velikosti (obr. 74). Jsou původně všechny z poč. XVIII. stol., po požáru zhotovena nově socha sv. Jana r. 1783 a všechny opraveny v letech 1842—3.

Lavice (obr. 71.) z 2. pol. XVIII. stol. jsou zdobeny řezbami rocaillů.

Obr. 76. Litomyšl. Piaristský kostel. Kalich čís. 1.

Obr. 77. Litomyšl. Piaristský kostel. Kalich čís. 2.

U hlavního vchodu ve výklencích dvě velké mramorové kropenky.

V sakristii skříně na paramenta a nářadí dubové, z poč. XVIII. století, lištnované a páskovou intarsií různých motivů zdobené, s akanthovými nástavci (obr. 75.). Tamtéž lavabo (obr. 75.) s mramorovou mísou, píšťalami zdobenou, nad níž vyřezán ze dřeva výjev, jak Mojžíš tepe do skály; po stranách věšáky na ručníky s baldachýnky a římsovím, jež volutovými nástavci se zdvihá ke střední skupině; nejvýše na stěně upevněn v paprscích monogram řádový.

V levé oratoři empirové zástěny papírové, s malbou rocaillů, vás a s monogramem řádovým, pak prosté dubové lavice barokní, oltářík s antependiem z 1. pol. XVIII. stol., zdobeným řezbou páskovou a zlaceným, dvěma cínovými svícny barokními a obrazem krucifixu na plátně.

Obr. 78. Litomyšl. Kostel piaristský. Kalich čís. 3.

V pravé oratoři dva vysoké barokní, ze dřeva řezané svícny z 1. pol. XVIII. století.

Monstrance empirová s oválnou nohou a dekorací révy kolem lunuly.

Kalichy: 1. Stříbrný, zlacený, s novou nohou; na kupě, 0·09 *m* v průměru měřící, stříbrný pláštík tepaný z akanthů kolem tří kartuší

s reliefy světic, nad jichž hlavami nápisy: S . P . — S . B . — S . K . Konec XVII. století (obr. 76.).

2. Stříbrný, zlacený, s novou nohou; kupa ozdobena řadou stojatých akanthových lístků a reliefy tepanými (Kristus, P. Marie a sv. Jan), kolem nichž barokní ornament. XVIII. stol. 2. pol. (obr. 77.)

3. Stříbrný, zlacený. Noha nová, na kupě, o průměru 0·10 *m*, tři oválné emailové destičky s vpalovanou červenou malbou výjevů: Kristus na kříži, Z mrtvých vstání, Nanebevstoupení; kolem destiček 28 broušených granátů a prolamovaný plášť s postavami andílků nesoucích emblemy utrpení Kristova a řada lístků akanthových. Na novou nohu přeneseny tři podobné destičky s drahokamy a malbami: Kristus v zahradě Getsemanské, Bičování, Trním korunování. Konec XVIII. stol. nebo poč. XIX. stol. (obr. 78.).

Reliquiář rocaillový, pacifikál sluncový, hladký, z pol. XVIII. století, stříbrná pixis hladká, z XVIII. stol. a barokní bílé krajky z alby.

Zvony byly původně dne 18. září 1722 na dostavěné právě věže zavěšeny, ale již r. 1735 dva se při požáru rozlily a jen jeden zachován. Násled. roku jeden zvon přelit v Olomouci a r. 1766 koupeny tři nové z Prahy. R. 1775 při požáru zase se dva rozlily a jen jeden zachován, také při požáru r. 1814 se dva rozlily a teprve 1818 znova slity.

1. Vys. 0·86 *m*, v pr. 1·06 *m*. U koruny ornamentální pás, pod ním nápis: SIS PATER POPVLI SANCTE PATRONE PII ✱ HAEC RESONENT MERITAS TIBI LAVDES ÆRE GEORGI. Pod tím pás festonů a ornamentu s vloženými hlavičkami andělů a otisk křížového tolaru. Na plášti relief krucifixu a sv. Jiří, na věnci nápis: FVDIT FRANCISCUS CAROLUS WANIEK CAMPANARUM FUSOR CUM FILIO SUO IOSEPHO SLAUPNICIJ 1818. Na srdci vyryt letop. 1819.

2. V pr. 0·80 *m*, vys. 0·67 *m*. U koruny barokní ornament, pod ním nápis: HÆC PIA TVO CAMPANA SACRATUR HONORI SA · FRANCISCA ROM : VIDUA. Pod tím reliefy sv. Františka a sv. Josefa, na věnci nápis: FUDIT FRANCISCUS CAROLUS WANIEK CAMPANARUM FUSOR CUM FILIO SUO IOSEPHO SLAUPNICIJ 1818.

Hrobka pro členy rodin zámecké vrchnosti nalézá se uprostřed pod kněžištěm; jest klenutá, 12·65 *m* dl. a 9 *m* šir. V ní uloženo 18 velkých rakví a 3 malé s těly členů rodiny Trauttmansdorfské a Waldštýnské. Nad schody prkenná podlaha.

V pravém rameni křížové lodi také klenutá hrobka, pro členy řádu piaristského a v hlavní lodi uprostřed třetí hrobka, pro starší městské.

Na východ od koleje pískovcová kašna, v půdorysu čtyřkruhová, asi z poč. XIX. století.

5. KOSTEL ROZESLÁNÍ SV. APOŠTOLŮ.

Tento kostel, též Špitálským nebo Toulovcovým zvaný, stojí na Toulovcově náměstí; připomíná se poprvé r. 1407, ale špitál vedle něho již r. 1347. Pravděpodobně stál již ve XIV. století, ale nynější jeho stavba za XV. století nesáhá. R. 1446 přip. se odkaz 3 kop na 2 okna sklenná, archu a záslonu, r. 1511 vydláždění cihlami, 1638 dány sem z děk. kostela varhany z r. 1616. Časté požáry a opravy – přestavba r. 1705 (sýpka vedle stojící připojena), oprava po ohni r. 1735 (nový sanktus s 3 zvony od *Mik. Löwa*, nový oltář), oprava celé budovy po ohni r. 1775 (nový sanktus s 3 zvony od *Jos. Pernera* z Čes. Budějovic a krov prací tesaře *Jana Langa* z Pardubic), oprava po ohni r. 1814 a přístavba věže a kruchty r. 1838—1842 nákl. 4980·24 zl. provedená — zbavily kostel zcela původnosti. K této poslední opravě vztahuje se chronogram na oválném plátně napsaný, kdysi nad vchodem, nyní v sakristii umístěný:

SoLaMInI seneCtVtIS
Vrbs ereXIt,
AntIstes CaroLVs
beneDIXIt (= 1842).

Prostá gotická stavba orientovaná, jednolodní, s novou věží na záp. průčelí. Stěny hladké, římsa moderně gotická, střecha valbová, na věži plechový stan. Kněžiště opřeno čtyřmi pilíři, 0·85 *m* šir., o dvou ústupcích s novými deskovitými římsami, zdi lodní po každé straně třemi podobnými opěráky.

Vnitřek, nedělený triumfálním obloukem, jest 13 *m* dl. a 7·66 *m* šir. a osvětlen v pětibokém závěru z osmiúhelníka a lodi dvěma páry hrotitých oken, 2·10 *m* šir., bez kružeb, s vyžlabeným ostěním; jen zazděné okno v závěrové zdi zachovalo kružbu složenou z trojlistu a dvou nosů. Klenbu tvoří v kněžišti závěr a v lodi dvě křížová pole; vyžlabená žebra, sbíhají na barokní, hranolové pilastry; okrouhlé hladké svorníky. Kolem oken profilované přízední archivolty. Kruchta a věž i s přilehlou sakristií mají plackovou klenbu dole i nahoře, s pseudogotickými oblouky. Do věže vede pseudogotický portál.

Zařízení*) pseudogotické z r. 1842. Na stěně visí obraz: Rozeslání sv. apoštolů z býv. hlav. oltáře, z r. 1736 a posledně r. 1795 oprav., silně přemalovaný, v empirovém rámu s řezaným nástavcem, v němž Boží oko.

Kalich s nohou pozdně barokní, vásovitým nodem a novou kuppou. Konec XVIII. stol.

---

*) Varhany z poč. XIX. stol. uloženy v museu. Dva kalichy r. 1810 odvedeny do Vídně.

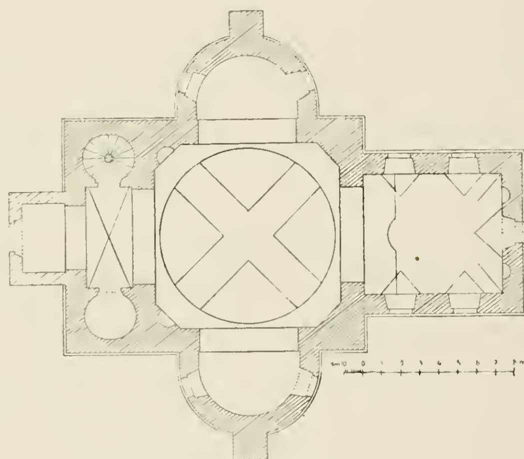
Obraz sv. Františka v rokokovém rámci. Obraz*) Toulovce, dobrodince špitálu, z let 60tých XIX. stol., visí nyní v místním úřadě.

Zvony: 1. V pr. 0·56 *m*. Ucha hladká, u koruny nápis: HONORI S : IOANNIS NEP : a ornament. Na plášti relief Jana Nep., naproti v laurovém věnci městský znak, na věnci nápis: FUSA A LEOPOLDO FRANCISCO STANKE OLOMUCII 1842.

2. V pr. 0·46 *m*. Ucha hladká, u koruny ornament z olivových větví, na plášti městský znak a relief sv. Václava s nadpisem: SANCTE VENCESLAE ORA PRO NOBIS. Na věnci nápis: A L · F · STANKE OLOMUCII FUSA 1842.

6. KOSTEL SV. ANNY (HŘBITOVNÍ).

Kostel byl vystavěn r. 1670—1672 nákladem hrab. Marie Anny Trauttmansdorffové na bývalé zahradě vdovy Havelkovy a kolem hned zřízen hřbitov připojením zahrady Markovské. Kostel vysvětil dne 17. července arcib. pražský, Mat. Ferd. z Bielenberka.**) R. 1673 zavěšeny dva zvony, 1685 pořízeny z odkazu faráře z Dol. Újezda, Jiřího Braunera, varhany z Jevíčka. R. 1800 byla přistavěna předsíň k záp. průčelí. Po ohni r. 1814 byla nákl. hrab. Jiřího Waldštýna zřízena v letech 1816—18

Obr. 79. Litomyšl. Hřbitovní kostel. Půdorys.

nad kruchtou zelená osmiboká vížka s lucernou. R. 1840—41 hřbitov rozšířen. Nová brána hřbitovní je z r. 1897, nová vížka plechová nad kostelem z r. 1905.

Orientovaná budova barokní, podoby kříže v půdorysu (obr. 79.), nepoměrné výšky vzhledem k délce, krytá valbou s vížkou plechovou.

---

*) Původně byl obraz Toulovcův r. 1408 na zeď namalován a později r. 1511 a 1842 obnoven; nyní není po něm ani stopy.

**) Nápis o tom byl na zadní straně původního oltáře.

Stěny hladké, kolem otvorů chambrany s kapkami, sokl z pískovce, profilovaný. Západní průčelí má sdružená okna na kruchtu a hladký štít trojúhelný s hranolovými nástavci po stranách. Příčná ramena opřena novějšími šikmými pilíři (obr. 80.).

Prostor vnitřní tvořen osmibokým středem s plochou kupolí na pendantivech, otevřeným na čtyři strany polokruhovými oblouky, v jichž náběhu obíhá profilovaná římsa, do krátkých ramen: ramena

Obr. 80. Litomyšl. Kostel hřbitovní. Pohled od severu.

podélná, kněžiště 8·6 *m* dl. a 6·34 *m* šir. a kruchta, sklenuta valeně, ramena příční, v půdorysu polokruhová, 4·95 *m* v průměru, pokryta konchou. Nad širokými segmentem přepásanými okny, ve dvou patrech nad sebou umístěnými ve všech ramenech, vyklenuty lunetty; pručelní okna*) v kněžišti zazděna a ponechány jen oválné otvory, v kupoli zazděna dvě okna a v jednom umístěn (obnovený) nápis o výstavbě kostela a opravě r. 1872. Kruchta, podklenutá valeně, dělí západní rameno po výšce na polovici. Ve stěnách středu výklenky pro sošky.

*) Stalo se r. 1795 při stavbě nového oltáře, jenž byl posunut blíže ke stěně průčelní než původní.

H l a v n í o l t á ř zhotovil r. 1795 *Martin Bartoš*, řezbář z Dobrušky, za 135 zl. Na tumbě stojí rakev s plápolajícími urnami po stranách, ve středu zapuštěn krychlový tabernakl s archou úmluvy, deskami, hadem atd.; na bocích stojí sochy sv. Anny a Zachariáše. V zadu visí na stěně na plátně malovaný obraz sv. Anny v pozlaceném rámci s řezbou révy kolem, nesený dvěma anděly; maloval jej *Čoliš* z K. Hory za 40 zl. a r. 1872 byl opraven.

P o s t r a n n í o l t á ř e původní z 2. pol. XVII. století, stejné: sloupové a zdobené řezbou boltcovitých ornamentů a kládím, nad nímž neseny hlavou andílčí rámce s obrázky. Na mense novější skříňky zasklené, rokokové reliquiáře z bouillonu a ze dřeva řezané empirové svícny. Na levém obraz sv. Barbory z r. 1888 a nad ním také novější obraz Ježíše; na pravém obraz sv. čtrnácti pomocníkův, r. 1892 od *Jos. Scheiwla* malovaný, a nad ním původní obraz andělů, oplakávajících Krista.

K a z a t e l n a rokoková s řezaným reliefem: Mojžíš přijímá na Sinai desatero, na řečništi, s prolamovaným rocaillovým zábradlím; na stříšce soška Ježíše v oblacích.

V a r h a n y ozdobeny římsovím a boltcovitou řezbou; ve vlysu nápis: **Naklademm Braunerowſkym 1685.**

Ve výklencích v lodi barokní s o š k y sv. Anny a Zachariáše. Barokní k r u c i f i x (z děk. kostela).

L a v i c e z měkkého dřeva, pomalované rozvilinami akanthovými na postranicích i čelech.

Z á b r a d l í v kněžišti, kované ze železa, z r. 1735 (viz Městské museum!), přenesené sem z děk. kostela, složené z páskového ornamentu.

Cínová empirová věčná l a m p a.

Z v o n y: 1. Vys. 0·405 *m*, v pr. 0·515 *m*. U koruny: IN HONOREM S · ANNÆ, pod tím relief sv. Anny, naproti Floriána; na věnci: SVB PATRONO ILLVS : D : COMITE GEORGIO : WALDSTEIN : C : R : GENERALI : SVB EPISCOPATV : EXCELLENTIS : D · ALOYSII : DE : COLLOWRAT : KRAKOWSKY. Konec XVIII. stol.

2. Vys. 0·35 *m*, v pr. 0·38 *m*. U koruny: SVB DECANO : ET : CANONICO : ANT : WORELL : A : 1814 : 3. SEP : IGNE LIQUATA: A : 1816 : RESTITUTA : PER : FRAN : WANIEK : FUSOREM. Na plášti reliefy P. Marie a krucifixu.

Na **hřbitově**: H r o b k a hrab. Josefiny z Fünfkirchen († 1844) čtvercová, s plochým stropem, segmentovými okny a klasicistickým průčelím: po stranách kanellované pilastry, nad kládím trojúhelný štít a v jeho ploše ze železa kutá hraběcí koruna. Původní dvéře. Uvnitř na zděné tumbě novější kříž.

N á h r o b k y: 1. Sloupek pískovcový, 1·50 *m* vys., s deskovou patkou a profilovanou hlavicí, na níž leží čtyři mrtví ptáci; na dříku pnou se čtyři větve s listy ze společného kořínku, na nichž vyryto: **Tereſia | alt | 14 Täge. | Ferdi- | nand | alt | 4 Monath. | Anton | alt | 4 Monath. | Karl alt | 2¼ | Jahr.** | Pod tím nápis: **Vier Kinder des | Ignatz Hollmann | .**

Blühend mäht der Tod | euch niedr | Laßt statt Freud uns | Schmerz zurück | Doch vereint er uns | dreinst wieder | Und in diesem | Augenblick | Kehrt statt Schmerz | die Freud zurück. Konec XVIII. stol. (obr. 81.).

2. Trojboký hranol ořímsovaný a plastickými rouškami ověšený, na něm na kulích stojí komolý trojboký jehlan s urnou; plochy jehlanu prostoupeny třemi oválnými deskami pro nápis. Poč. XIX. stol. (Jos. Šimek.)

Obr. 81. Litomyšl. Hřbitov. Náhrobek dětí Hollmannových.

3. Na desce plastický znak v oválném terči, nad trojbokým štítkem zahalená urna. (A. Christ. Fr. Maria Boronini, Ritter v. Hohenstern † 1825.)

4. Litá železná deska s římsou a štítkem. (Jul. Schmöger † 1853.)

5. Železný litý krucifix na vysokém hranolovém podstavci, v jehož průčelní straně relief soudného dne, nevalné ceny umělecké. Kolem 1860. (Stával dříve do r. 1893 na hrobě děkanů litomyšlských.)

6. Deska s architekt. nástavcem a reliefem průčelí piaristické koleje a kostela v Litomyšli. (Rektor A. R. P. Florus Stašek. 1782—1862.)

7. Náhrobek Magd. Dobr. Rettigové († 1845) je až z let 1870tých.

7. GYMNASIUM.

Rud. Knaus, Děj. gymnasia litom. [Progr. gymn. 1874.]; Jos. Štěpánek, Dějiny c. k. gymnasia v Litomyšli. [Progr. gymn. 1894.]

Po zboření starých škol vedle koleje (viz str. 72) zakoupen r. 1714 vedle fortny dům na baště a město přidalo druhé stavební místo. Základní kámen ke gymnasiu položen 6./8. 1714 a budova dostavěna r. 1719. R. 1735 a 1742 poškozena požárem, zejména pěkně vypravené školní divadlo. Po tomto druhém ohni postavena pak na střechu věž se zvonkem v Brně slitým. R. 1775 vyhořelo gymnasium opět,*) ale věž až r. 1798 stržena a nahražena novou, menší. Po novém požáru r. 1814 pokryl budovu znova tesař z Poličky *Martin Fayman* se synem *Františkem.* R. 1815 upravena celá budova, nad portál dán říšský orel a vedle ve výklenku namalován r. 1817 český lev. R. 1826 postavena nová věž a pobita mědí.

---

*) Hodiny poškozené prodány kostelu do Makova.

Prostá obdélná b u d o v a, k zámku o jednom, k městu o dvou patrech (obr. 69.). Na zcela hladké façádě nad dvojitým portálem s pískovcovým ostěním a ořímsovaným nástavcem, na němž stojí po stranách koule a ve středu pinie, ve výklenku s mušlovitou konchou pískovcová socha sv. Josefa Kalasánského, pod ní v kartuši štítek se znakem piaristů a letopočtem 1773. Ze sedlové střechy, taškami kryté, vystupuje nad středem čtyřboká vížka zděná, s oblými rohy, a velkými polokruhovými okny, pokrytá proláklou, plechem pobitou helmou, na níž stojí trojnohá pyramida s plechovým orlem nad českou korunou. Celý vnitřek až do druhého patra sklenut.

8. STARÁ RADNICE.

Původní budova byla postavena r. 1418 uprostřed náměstí. Do té doby děly se schůze u purkmistra. Úhrnný náklad byl 56 kop 14 gr. Stavbu vedl mistr *Kilián*, pískovec se lámal v Budislavi, cihli vozili z Jansdorfu. Krov dělal tesař *Mikuláš*. V radnici byla kamenná světnice s dřevěným obložením stěn a při ní věž se zvonem; r. 1457 připomíná se zámečník *Jan* který spravuje radniční hodiny. V XVI. století přestavěna radnice na podobu nynější. R. 1690 přeměněn orloj na 12hodinný od *Eliáše Čermáka* z Ústí n./O. V ten čas byla též malá vížka na krovu. R. 1734 zřízena tu kaple s oltářem Jana Nep. a 1746 dána sem socha jeho z piarist. chrámu. R. 1769 a 1775 shořela budova; při opravě nebyla již obnovena malá vížka nad krovem ani pavlač kolem velké věže. Cymbály k hodinám a 2 zvonky ulil *Jos. Perner* z Čes. Budějovic. R. 1785 přikoupila obec vedlejší dům (č. 50) a spojila s radnicí. R. 1810 odveden z kaple kalich do Vídně. Po požáru r. 1814 věž r. 1817 zvýšena ve zdivu o 2 sáhy a pokryta cibulí s lucernou, plechem pobitou a opatřena novými hodinami s cymbály nákladem 12.750 zl. Poslední oprava r. 1907.

Původní, skoro čtvercová b u d o v a (obr. 82.) s nárožní věží, z konce XVI. stol., spojená r. 1785 s vedlejším domem a façádou jednotnou na zevnějšku zcelená. Přízemí prolomeno pěti polokruhovými oblouky do podloubí valeně s lunettami sklenutého; v starší části portál polokruhový s plochým, renaissančním profilem. Patro façády rozčleněno barokně jonskými pilastry s plochým kládím, nad okny mezi nimi římsy segmentové nebo úseky říms volutových. Nad silně vyloženým okapem plná nízká attika, členěná pilastry a štukovým ornamentem geometrickým. Střecha valbová s barokními vikýři a komíny.

V ě ž na nároží, hranolová, až do třetího patra původní, spočívá na dvou volných pilířích hranolových, na něž zaklenuty polokruhové pásy oblouků a křížové klenutí přízemní; nároží pilířů opřena opěráky z kvádrů, nahoru súženými, s renaissančně profilovanými římsami. Plochy věže pokryty v přízemí pískovcovou bossáží, jež pokračuje pak na nárožích až k okapní římse. Po výšce děleno zdivo profilovanými pískovcovými řím-

sami. V prvním patře *) podvojné okno orámované a profilovanou římsou kryté, v druhém do náměstí menší podvojné okno s římsou, ve třetím obdélné okénko a nad ním nové hodiny; **) v posledním patře široká s lo-

Obr. 82. Litomyšl. Stará radnice.

meným obloukem, z r. 1817. Střechu tvoří komolý jehlan, na němž spočívá cibulovitá stříška s bání a ze železa kovanou lilií a korouhví s leto-

*) Před nedávnem bylo ještě pod nátěrem viděti namalované znaky města a rodu Pernštejnů.

**) Staré uloženy v obec. důchodě.

počtem 1817. V prvním patře věže jest klenutá síň s vyloženým polokruhovým arkýřem.

V koutě mezi věží a radnicí visí požární zvonek pod plechovou stříškou, hladký, s festony u koruny. Poč. XIX. stol. Ve věži dva cymbály hladkých uch a plášťů, větší 1·01 *m* v pr. a 0·565 *m* vys., menší 0·755 *m* v pr. a 0·42 *m* vys., se stejnými nápisy na obvodě: ☞ FUDIT FRANCISCUS CAROLUS WANIEK CAMPANARUM FUSOR CUM FILIO SUO IOSEPHO 1816.

9. NOVÁ RADNICE.

Dům čís. 61, původně t. zv. panský dům vyhořel r. 1769 a na to přestavěn na nynější stav, jak se zdá, od *Jiřího Béby* z Litomyšle. R. 1770 opět poškozen ohněm. R. 1825 prodán městu.

Façáda pozdně barokní, bohatě členěná: v přízemí sklenuty na dva hranolové pilíře a dva polopilíře segmentové oblouky do podloubí, křížem hladce překlenutého, nad nimi rozděleno patro plochými pseudojonskými pilastry, nesoucími kládí s trojúhelným štítkem a těžkou římsou. Kolem oken štukové rámy, nad nimi zprohýbané římsy dvojího druhu, pod nimi mřížkové a rocaillové výplně. Bohatá attika jest v půdorysu zvlněná, pilastry rozdělená, soklem opatřená; ve středu dva znaky Waldštýnské pod korunou, po stranách výklenky s mušlovitými konchami a pískovcovými rocaillovými vásami, v bocích lichá okna. Na římse rocaillové vásy (obr. 83.).

10. KARLOV.

Karlov za řekou Trstenicí vystavěl jako letohrádek r. 1741 měšťan Karel Seyser. R. 1784 zřízena při něm střelnice, ale později přenesena do cihelny; obnovena opět r. 1827, kdy spolek střelecký koupil letohrádek a střelnici znovu vystavěl. Letohrádek sloužil pak za taneční a divadelní sál; zbořen *) před stavbou Smetanova domu (divadla) r. 1904 (obr. 84.).

Na střelnici veliká řada terčů z 2. polovice XVIII.—XIX. století, v nichž se zračí nejen současná výše zběhlosti malířů domácích, ale i celý život a kultura středních vrstev měšťanských. Nejzajímavější jsou desky, na nichž jest vyobrazeno město nebo výjev domácí ku př. litomyšlská garda, cvičení a parády vojenské, cesta dostavníkem, pitky studentů, svěcení praporu r. 1837, střelnice do r. 1876. Vedle toho jest celá řada allegorií, krajin, výjevů loveckých, historických (Karlův Týn, Žižka, Napoleon, O. Hofer, Svornost atd.). Nejstarší terč z r. 1794. Nápisy zprvu německé, pak české.

11. PANSKÝ MLÝN

připomíná se již ve XIV. stol. v hradbách městských. Vyhořel velice často s městem, takže na konec jeho hlavní budova zcela přestavěna v XVIII.

---

*) Slavnostní list k otevření Smetanova domu (1905) 23 sl.

Obr. 83. Litomyšl. Domy na náměstí č. 63, 62, 61 (nová radnice) a 60.

století a jen věž (původně vodárna) byla starší ve zdivu. Zbořen byl r. 1905 a na jeho místě vystavěna měšťanská škola. (Viz Č. S. P. S. Č. v Praze XV., 107 [s obr.]).

12. DVŮR HRABĚNČIN

(Rosenstein) na Osmíku vystavěla r. 1660 Marie Klara, choť hrab. Jana Bedř. z Trauttmansdorfu. Jednopatrová budova čtvercová stojí nad

Obr. 84. Litomyšl. Karlov. (Zbořen r. 1905.)

Trstenicí. V průčelí nad hlavním vchodem s pískovcovým ostěním štít s korunou, v něm znaky Trauttmansdorfů a Dietrichšteinů. V patře pět podvojných oken s pískovcovým ostěním, v jehož rozích vytesány růžice (obr. 85.).

13. SBOR

bratrský zřízen r. 1502 vedle panského domu na horním městě, nedaleko pak nárožní dům u brány (č. 15) určen starším sboru. Z tohoto r. 1754 zřídil Jan Valach císařskou poštu. Obě stavení jsou již zcela přestavěna. Starý stav na obr. 86. (Viz i Sborník histor. 1885, 329.)

Obr. 85. Litomyšl. Dvůr hraběnčin.

Obr. 86. Litomyšl. „Stara pošta" a dolní brána. (Dle olejového obrazu z 1. pol. 19. stol.)

14. MASNÉ KRÁMY

na Toulovcově náměstí jsou připomínány již na počátku XIV. století. Pokud známo, byly r. 1764 znovu vystavěny (po ohni 1735) a opět r. 1838 (po ohni 1775 a 1814).

15. SOUKROMÉ DOMY.

Většina domů na náměstí a ulicích hrazeného kdysi města zachovala dosud nezměněné půdorysy středověké: úzká čela v předu, hluboká rozloha do zadu, kde za sebou postupují obytné stavení, schodiště,*) malý dvůr, kolny nebo stáje a úzká zahrádka. Jen v několika případech přikoupením parcely vedlejší povstal dům rozlehlejší jako ku př. u radnice. Časté požáry způsobily, že na zevnějšku jsou façády většinou pozdně barokní**) (po ohni r. 1775) a empirové***) (po ohni r. 1814) a že i ostatní výstroj domů (portály krámů, dvéře domovní, klepátka, vývěsní štíty a p.) z větší části jest empirová. Ze starších domů zachovala se jen façáda renaissanční na čís. 110 a něco detailů (č. 24, 62, 80 atd.). Uvnitř jsou domy v přízemí skoro veskrze sklenuté; klenby náležejí buď XVI.—XVII. století (křížové bez žeber, někde na nástěnných polosloupech a pilířích, jinde na konsolách), buď XVIII. stol. (valené s lunettami), něco kleneb jest i plackových z XIX. stol. Do zadních částí domů jdou úzké a nízké, valeně klenuté chodby; průjezdy jsou jen u několika domů mladších široké. Podloubí (obr. 87. a 88.) zachováno u domů náměstních na straně východní veskrze (čís. 91—139), na západní jen u domů čís. 38—50 a čís. 53—69 (u ostatních zabráno na krámy a byty); mimo to vyskytuje se v ulici Boženy Němcové podloubí u čís. 166—7 a 180—181 (obr. 89.). Podloubí jsou sklenuta buď hladce křížem, buď valeně nebo plackou; u domů v poslední době zmodernisovaných (většinou neobratně a pro celkový dojem náměstí rušivě) vyskytují se vyšší ploché stropy nebo traversové klenby. Podloubí jsou otevřena oblouky (počet na jednotlivých domech kolísá, obyčejně dva) dle různého stáří buď polokruhovými nebo segmentovými, jež sbíhají na pilíře obyčejně hranolové a ořímsované, někde ještě nakloněnými opěráky zvenčí ztužené.

Podáváme stručný popis domů zvláště zajímavých, pomíjejíce zmodernisovaných vůbec a upozorňujíce, že vedle toho zachovalo se v městě mnoho drobných detailů barokních i empirových, tradiční motivy malo-

---

*) Zvláště zajímavá jsou dřevěná schodiště s krytou pavlačí, položená v celé šířce domu na zadním čele budovy.

**) Dle stejných detailů možno tu velikou část façád přičísti litomyšlskému staviteli *Jiřímu Bébovi*. Že se po ohních stavělo hromadně, dle jednoho plánu, vysvitá z poznámky o staviteli *Donátovi* z Chrudimě, sjednaném po ohni r. 1735.

***) I tyto se dle jednoho vzoru stereotypně opakují na velkém počtu domů. Také attiky s lichými okny, jež jsou maskovány dřevěnými jalousiemi, vyskytují se skoro na všech domech dle jednoho typu zřízené a zakrývají tak valby, dané místo sedlových střech po snesení vysokých štítů.

Obr. 87. Litomyšl. Pohled na dolní náměstí až ke staré radnici.

Obr. 88. Litomyšl. Pohled na horní náměstí k staré radnici.

městských architektur, na něž zvláště upozorňovati by daleko vedlo. Pokud se týče dřevěné architektury lidové, před časem ještě hojně zastoupené na předměstí Zaháji a Lánech a do XVII. století zasahující, odkazujeme na Ottovy Čechy XIII., 87 a spis Ter. Novákové Východočeské lemenice (Praha 1903).

Náměstí:

Čís. 18. Façáda s prostým barokním štítem, ve výklenku soška Jana Nep. V klenáku portálu *J P*, v 1. patře letop. 1824.

Obr. 89. Litomyšl. Pohled do ulice Boženy Němcové.

Čís. 19. Façáda z pol. XIX. stol., polokruhový portálek a klenby ze XVII. stol.

Čís. 21. Façáda z let 1830tých, na portálku: J P 1809

Čís. 24. Z façády zachován jen klenák s monogramem *J D* 1824 (Jan Dvořák) a původní empirové dvéře s festony. V chodbě u schodiště odkryt r. 1906 sloup (obr. 90.) z XVI. století, pískovcový, hranolový, na hranách skosený; hlavice římsová, profilovaná, má na nároží štítek se znakem kožešnickým (na příč dělený štít, dole popelčina, nahoře holubice s ratolestí v zobáku) a nad ním: G . RA . BIL . ; pod hlavicí liliovitý ornament. Mimo to v zadní části chodby zachován hranolový pilíř z kvádru, prostupující pozdější (renaissanční) valenou klenbu úzké šíje, vedoucí na dvůr, a na schodišti hrotitý portálek, na hraně skosený. Na dvoře zachován neporušený stav budov z počátku XIX. stol., schodiště s železným zá-

bradlím, plechové okenice s kovanými rosettami a klenutá pavlač s nízkým schodištěm, otevřená řadou oblouků segmentových, nesených hranolovými pilíři, jež vybíhají na zděné poprsnici v konsoly. V čelním oblouku kovaná mříž a světlík (obr. 91.) s věncem laurovým, festony a monogramem s letop.: *J D* *D 3 Sep A. 1814*

Obr. 90. Litomyšl. Sloup ve schodišti domu čís. 24.

Čís. 30. Façáda z let 1840tých se štukovou dekorací stylisovaných akanthů, mask a květů (obr. 92.).

Čís. 31. Empirová façáda s trojúhelným štítem na konsolách a rosettou (obr. 92.).

Čís. 33. Façáda z polovice XVIII. stol., s prohnutými římsami a jonisujícími pilastry, attika z poč. XIX. stol. V klenáku portálu *F D.*

Čís. 34. Empirové klepátko prosekávané (v oválu vása) na vratech.

Čís. 35. Empirová façáda stereotypní, s římsami nad okny dvojího druhu, na konsolách. Kolem 1820.

Čís. 36. Chudý barokní štít.

Čís. 40. Prostá façáda z poč. XIX. stol.

Čís. 41. Hladká façáda, nadokenní římsy s renaissančním profilem, oblouky podloubí nízké, polokruhové, kordon renaissanční; pod okapem dva ovální prolomy.

Čís. 42 a 43. Podobné façády empirové s nízkou attikou, ve středu polokruhem vypjatou; okna hladce orámována.

Čís. 47. Empirové dvéře se slohovými štítky a klepátkem, klika litá, nová.

Čís. 48. Façáda s attikou, nad okny v patře ze dřeva řezané trojúhelné štítky s plochým reliefem: ornament z volut a slunce.

Čís. 53. Barokní façáda s dvojím druhem říms zprohýbaných (stavba *Jiřího Béby?*) a vysokým štítem s polokruhovým nástavcem (obr. 82.).

Čís. 54—60. Façády (obr. 88.) stejné jako na čís. 35., hladké, s attikami, v nichž lichá okna s jalousiemi; u čís. 54 mimo to pod římsami

Obr. 91. Litomyšl. Loggie na dvoře v domě čís. 24.

Obr. 92. Litomyšl. Domy na náměstí čís. 30 a 31.

okenními ornamentované konsolky. V čís. 55 na klenáku rosetta, v čís. 56, 57 a 58 slušné ostění empirové s klenákem, vavřínem zdobeným (obr. 93.), v čís. 57 a 58 klepátka (stejná jako v čís. 34), v čís. 59 empirová vrata s jednoduchým klepátkem (obr. 94.).

Čís. 62. Façáda renaissanční (obr. 82., 83. a 95.), ale s novými římsami, štít dělený pilastry a akroterií ukončený. Oblouky podloubí, sklenutého hladce křížem ve dvou polích, spočívají na středním pilíři s oblým dříkem bez patky a jonisující hlavicí a přízední polopilíře s patkou i hlavicí římsovitou a skosenými hranami dříku. Portál polokruhový, profilovaný ploše oblouny a ústupky; hlavní obloun spočívá na vrtulové patce. Chodba s renaissanční křížovou klenbou na přízedních polosloupech. Konec XVI. stol.

Čís. 63. Empirová façáda se štukovými ozdobami vás a kalichu a vlysem pod atikou (obr. 83.).

Čís. 64. Façáda pozdně barokní, členěná pilastry, s římsami nad okny, segmentem a trojúhelníkem vypjatými a pozdější nízkou attikou. Empirová vrata řezaná; ve světlíku řada obloučků a vása; slohové štítky a klepadlo (obr. 96.). V přízemí renaissanční křížová klenba s imittovaným svorníkem.

Čís. 66. Jedním polem podloubí vede barokně klenutá fortna na bývalé valy.

Čís. 67. Na zachovaném portálku: No 67. V průjezdě klenba křížová na polosloupech, ze XVII. stol. 18 35

Čís. 68 a 69 mají pozdně barokní façády nově opravené a plackami sklenutá podloubí; v čís. 68 empirové ostění portálu.

Čís. 73. Façáda s empirovými pilastry mezi okny a římsami nad okny; v klenáku portálu kotva a letopočtem s monogramem: 1766
G S L.

Čís. 75. Façáda ve slohu Ludvíka XVI. (okna nová), s attikou, na jejímž štítku stojí vása a dvě urny; pod okapní římsou těžké konsoly a Boží oko. Vrata s řezanou dekorací vavřínů a gotisujících motivů a klepátkem (obr. 97.). Klenby barokní s lunettami.

Čís. 76. Na barokní façádě pozdější attika, nad okny římsy na konsolách, nad středem ze štuku relief Madonny (?). Portály z 1. pol. XIX. stol., v nadpraží Boží oko a antikisující vlys. Klenby plackové.

Čís. 80. Façáda z let 1860tých, portál renaissanční, polokruhový; na archivoltě kassetty, ve cviklech kruhové terče, ve vrcholu znakový štítek, svrchu římsa profilovaná. Klenby barokní i křížové renaissanční.

Čís. 85. Zachovány jen římsy barokní nad okny.

Čís. 88. Rohy domu zaobleny, barokní façáda s vysokým tabulovým štítem a římsami nad okny již jen z části původní.

Čís. 90. Empirové ostění portálu s vavřínovým věncem a plastickými kyticemi na klenáku i u dveřních skob.

Obr. 93.—94. Litomyšl. Portály domů čís. 57 a 59.

Čís. 91. V klenáku empirového portálku monogram *J B*, současná vrata, s klepadlem.

Čís. 93. Barokní façáda se štítem tupým, na stranách volutami ohraničeným; ve středu těžce rámované okno.

Obr. 95. Litomyšl. Dům na náměstí čís. 62.

Čís. 94. V klenáku empirového portálku kupecké emblemy, vysoko plastické.

Čís. 95. Empirové dvéře s klepadlem. Nad krámem světlík (obr. 98.) z vysekávaného plechu: věnec a festony vavřínové.

Obr. 96.—97. Litomyšl. Portály domů čís. 64 a 75.

Čís. 96. Barokní façáda s dvojím druhem nadokenních říms, ve středním výklenku soška sv. Mikuláše na pěkně modelované konsole.

Čís. 97. Empirová façáda, silně obnovená. Původní portálek.

Čís. 100. Pískovcový portálek se segmentovým obloukem; po stranách vrtulové dříky na nízkých soklech a s listovými hlavicemi nesou plochý nástavec. 1. pol. XIX. stol.

Čís. 101. Façáda pozdně barokní, podobná na čís. 73, s nízkou attikou. Pěkný portál polokruhový, vavřínem zdobeny a současná vrata s rosettami (obr. 99.). Klenba barokní. Na portálech krámu plastické embleny v klenácích: váhy a kotva. V průjezdě dva jednoduché empirové portálky.

Čís. 104. Façáda empirová, s lichým druhým patrem (attika). Podloubí sklenuto barokně, portály z pol. XIX. stol. Vrata v zadní části domu mají empirovou řezbu a plně plastické dvě holubice nesoucí v zobáku hrozny vína.

Čís. 105. Stará lékárna „U zlaté koruny“, zal. r. 1719, dříve dům panský; do r. 1826 byl na façádě znak Pernštýnský. Na schodišti zazděna kamenná deska (obr. 100.), 1·5 *m* dl., 1·05 *m* vys., s reliefem výjevu: Vojtěch vede zubra, zcela shodným s deskou na děk. kostele v Pardubicích. (S novou křiklavou polychromií.) Pod reliefem čtyři znaky s podpisy:

ian · z · pern ſſtegna	bohunka · z · lomnicze	katerzina · z · stemberka	· · · · · · · · wartemberka

(Srovnej relief v Pardubicích v Pam. východočeských I., tab. 33.)

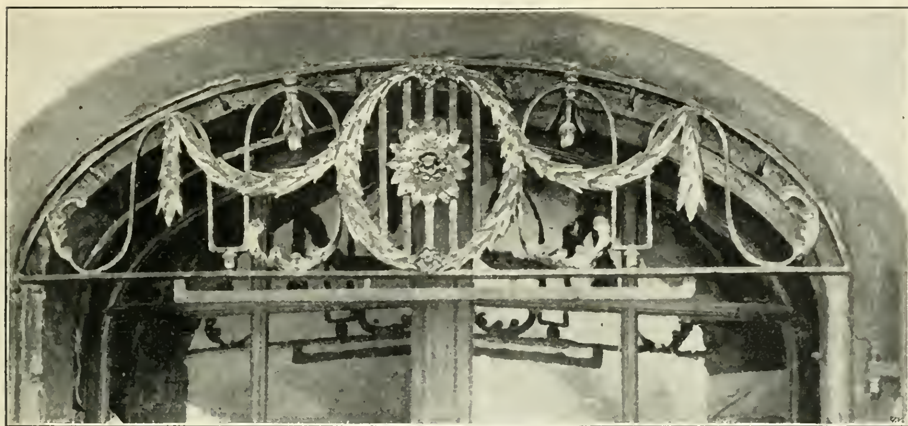
Čís. 106. Ostění portálu renaissanční, polokruhové, bohatě profilované, s vrtulovými patkami.

Čís. 107. Hladká façáda s barokním trojúhelným štítkem (obr. 88.).

Čís. 108. Façáda barokní s prohnutými římsami nad okny, attika pozdější (obr. 88.). V průjezdě zazděno renaissanční nadpraží pravoúhlého portálu, 2·53 *m* šir. a 0·56 *m* vys., z pískovce tesané: římsa ploše profilovaná, pod ní stočený provazec a řada konsolek, na koncích hlavice pseudojonské a mezi nimi ve vlysu nápis trojřádkový:

IMPENSIS ∻ DOMVS ∻ HÆC ∻ NICODEMI ∻ CLARA ∻ VITASCIT
QVAM ∻ CARIES ∻ TVRPEM ∻ SORDIDA ∻ REDDIDERAT.
(list) ~ ANNO DOMINI ∻ 1 · 5 · 31. ~ (list.)

Čís. 110. Dům zvaný „U rytířů“ (obr. 101.). Façáda z velikých kvádrů do hlavní římsy původní, renaissanční z 2. pol. XVI. století, nad ní chudá attika z 1. polovice XIX. stol., s třemi lichými okny a jalousiemi. Přízemí otvírá se dvěma oblouky, profilovanými na vnější archivoltě a řadou akanthu posázenými, jež spočívají na středním pilíři s vrtulovým dříkem a deskovitou patkou i hlavicí, a na dvou polopilířích, ozdobených rosettou a lyrovitou hlavicí i akanthovým listovím, ve vlysu pak řadou vrubů. Klenba podloubí je křížová bez žeber a její koutní pilíře ozdobeny

Obr. 98. Litomyšl. Světlík nad portálem domu čís. 95.

Obr. 99. Litomyšl. Portál domu čís. 101.

listovou hlavicí a římsou s vejcovcem. Vše otlučeno a pokryto vysoko barvou.*) V podloubí empirový portál s dekorací růží kolem oválného štítku; dvéře mají gotisující motivy. Plocha façády hladká, okapní římsa hluboce profilována, pod ní stočený provazec. Okna bohatě orámována*) (obr. 102.): Po stranách kanelované pilastry, stočeným provazcem lemované, stojí na podokenních římsách a vybíhají pod nimi v krátké konsoly; římsy jsou zdobeny vejcovcem, akanthy a volutami z listových rozvilin. Na pilastrech spočívá kládí, stejně akanthy, torem a vejcovcem zdobené; ve vlysu (na středním okně) dva koně proti sobě, mezi nimi svázaní dva

Obr. 100. Litomyšl. Relief na schodišti domu čís. 105.

ptáci, stočení pod pilastry do listovce, (na pravém) dvě mořské panny se stočenými ocasy, mezi nimi maska, pod pilastry stočení draci, (na levém) lev a jednorožec zády k sobě obrácení, pod pilastry též draci. Nad římsami sedí nad středním oknem dva lvi, nad postranními jsou dvě koule. Nástavce pod římsami tvoří polokruhové archivolty s akanthy, na nich stočení draci, jichž ocasy drží v rukou mužské poprsí, v jich ploše reliefy: (ve středu) noh, (v pravo) panna s rohy hojnosti a (v levo) lesní muž. Mezi okny čtyři hlavy vousáčů a pod nimi v plochých výklencích dva rytíři v brnění a s meči a dva muži v občanském kroji, s čepicemi na hlavách, držící v ruce sloupy a (pravý) měšec a (levý) knihu s nezřetelným jiným předmětem.

Čís. 111. Façáda z polovice XIX. stol., okna novější (obr. 101.).

---

*) Pro vysoký nános tento nedá se zjistiti, jsou-li dekorace tesané z kamene nebo nanášené ze štuku. Charakter plastik na façádě spíše by svědčil práci tesané.

Čís. 112. Nyní nový dům. Původní façáda byla barokní s vykrojeným štítem a nárožním arkýřem polygonálním (obr. 103.)

Čís. 113. Façáda z let 1840tých, s kadeřavým ornamentem ve štuku v podokenních výplních.

Čís. 114 a 115. Chudé façády, jen podloubí barokně klenutá.

Čís. 116. Barokní hladká façáda s vypjatými římsami nad okny a sochami pískovcovými (ženy nesoucí v klíně ovce) na attice. Ve cviklech

Obr. 101. Litomyšl. Domy na náměstí čís. 111.—109.

oblouků podloubí trojúhelné bossáže. Dvéře z konce XVIII. stol. Klenba na přízedních polopilířích, ze XVII. stol.

Čís. 117. Façáda z 1. polovice XIX. stol., chudá, se zajímavou, vyloženou římsou okapní.

Čís. 120. Façáda barokní se štítem trojúhelným a postranními volutami a pyramidami, členěná plochými výplněmi a bossáží. Barokní vrata s původním klepadlem tvaru lyry s maskou a klíčním štítkem prosekávaným z páskoví; na příražnici dole voluta.

Čís. 121. Naivní façáda empirová, cca 1840.

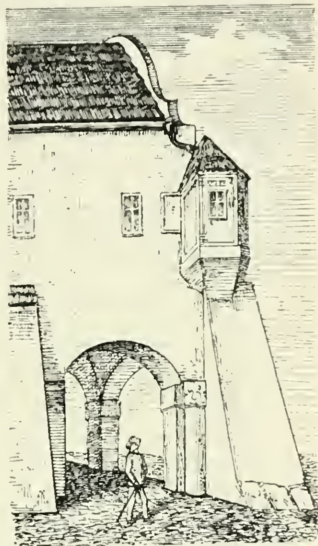
Obr. 102. Litomyšl. Část façády domu čís. 110.

Čís. 123. V klenácích portálů emblemy kupecké (balíky zboží a kotva) a monogram I K, kolem guirlandy vavřínové. (Zakryto r. 1907 portálem knihkupce.)

Čís. 124. Façáda s barokním štítem, po stranách voluty, na vrcholu nástavec ve formě oslího oblouku, ve středu vykrojované okno; nad okny v patře římsy vypjaté polokruhem i ostrým obloukem.

Čís. 125. Zachována jen v klenáku portálu rocaillová kartuše.

Čís. 126. Empirový portálek s pískovcovým, profilovaným ostěním; v klenáku emblemy kupectví, kolem rámeček ze stuh a vavřínové guirlandy; u skob dveřních plastické listoví a květy.

Obr. 103. Litomyšl. Dům na náměstí. č. 112.

Čís. 127. Empirová façáda s attikou; na vrcholu a v bocích festonované vásy.

Čís. 129. Na vratech barokní klepátko ze železa kované, volutami zdobené.

Čís. 130. Barokní façáda (obr. 104.) z pol. XVIII. století: nad okny zalomené římsy s hlavami oděnců a rocaillovým ornamentem ve vrcholech, pod nimi výplně s kartušemi a muší. Na klenbách podloubí štuková oválná a oblomená zrcadla. Na klenáku portálu monogram C · D.

Čís. 132. Hladká barokní façáda.

Čís. 133 a 134. Empirové façády z let 1840tých.

Čís. 137. Façáda empirová do 1. patra, opravou zhrublá, 2. patro nové. Na klenáku portálu monogram *J H.* Na vratech klepátko, ovál s přítuhou. Na schodišti stojí renaissanční karyatida s lví hlavou a tlapou z červeného mramoru; byla kdysi na mostě a druhá uschována na radnici. V majetku pí. Raušerové nábytek z poč. XIX. stol.

Čís. 139. Nárožní dům, snad pro blízkost městské brány, t. zv. dolní, jen z polovice podloubím opatřen (obr. 105.). Façáda prostá, s attikou ve středu vypjatou; na nároží výklenek se soškou Jana Nep., štukem orámovaný. Na empirovém klenáku portálu kotva a písmena *ff*, nad vchodem plechová, zvlněná stříška s plechovou urnou na vrcholu. V krámě kupecká ryba dřevěná, zubatý delfin, a hmoždíř litý; v soukromé sbírce p. Q. Šimka mnoho mincí, měděná lahvice s letop. 1696 a německým nápisem, hodiny od *B. Diswangera* z Prahy, cechovní džbán krejčí z r. 1847 (moravská keramika) a jiný z r. 1764 s českým nápisem, Kácovské zboží skleněné atd.

Ulice Boženy Němcové.

Čís. 146. Typický empirový domek s hladkou façádou a plechovou prohnutou stříškou nad oknem v přízemí.

Čís. 148. Klenák portálu otočen vavřínem, na ostění plastické růžové kytice. Poč. XIX. stol.

Čís. 166. a 167. mají plackou sklenutá podloubí (obr. 89.).

Obr. 104. Litomyšl. Dům na náměstí čís. 130.

Čís. 177. V klenáku monogram F G a letop. 1826, původní vrata empirová.

Čís. 180—181. Na terasse, barokní prostý dům s podloubím (obr. 89.).

Obr 105. Litomyšl. Dům na náměstí čís. 139.

Obr. 106. Litomyšl. Domy na Braunerově náměstí čís. 200 a 201.

B r a u n e r o v o n á m ě s t í.

Č í s. 200. Barokní štít, v půdorysu prohnutý, bohatě vyvinutý, po stranách vásy (obr. 106.).

Č í s. 201. Podobný štít, prostší; římsy nad okny zalomené; portál pozdně gotický, pravoúhlý, s vyplněnými kouty, profilovaný prostupujícími se pruty (obr. 106.).

Č í s. 203. Barokní štít, pilastry a volutami omezený, se segmentovým nástavcem.

T y r š o v a t ř í d a.

Č í s. 242. Dům s dvojramenným schodištěm a barokním štítem, na němž výklenek se soškou Jana Nep. a po stranách pyramidy.

Č í s. 270. V klenáku portálu věnec a letop. 1809.

H o r n í v a l y.

Č í s. 395. Na záklopu Boží oko, letop. 1799 a chronografický nápis. Nad vchodem do zahrady prkno pod stříškou s latinským nápisem, obsahujícím pravidla moudrosti, znamení hlouposti, pýchy atd.

Č í s. 396. Ve sklepě na zahradě zazděn kámen částečně uražený, s nápisem: DEVM HABENS PROVIDENTEM | NON TIMEAS INVIDENTEM | A · D · ÆDIFICAVIT IOSEFVS HORNESCH 1763.

V. KAPLE, SOCHY A KŘÍŽE.

KAPLE sv. T r o j i c e na horním předměstí, u cesty ke hřbitovu, byla postavena r. 1696 nákladem M. Housenky. Vížka na střeše shořela r. 1814. Čtyřboká, hladce křížem sklenutá, sedlovou střechou krytá. Na nárožích pseudojonské pilastry, nad nimi kládí. Průčelní štítek trojboký, hladký, na zadním v kruhovém prolomu kříž; po stranách kruhová okna. (Nápis na bývalém obraze v kapli viz u Jelínka II., 208.)

SOUSOŠÍ P. M a r i e (obr. 107.) na horním náměstí postaveno na místo dřevěného (z r. 1681) r. 1716 nákladem 624 zl. Opraveno r. 1838 (některé části tehdy vůbec vyměněny ku př. zábradlí a celý podstavec) a r. 1904.

Sousoší jest 11·25 *m* vys., z pískovce. Zábradlí z r. 1838 v půdorysu zalomené, při opravě r. 1904 nahrazeno novým, balustrovým. Uprostřed na trojdílném spodku ze tří hranolů, v tupém úhlu k sobě postavených a ořímsovaných, stojí jonský sloup s kanelovaným dříkem (kanelury vyplněny v dolní třetině zlacenými lištami) a bohatou zlacenou hlavicí, na níž stojí socha P. Marie se sepjatýma rukama a hvězdami kolem hlavy, na hada šlapající. Na pravé straně stojí socha Jana Nep., na levé sv. Václava.

Nedaleko sousoší stála dřevěná, od r. 1740 pískovcová, *Janem Mělnickým* z Vamberka zhotovená k a š n a, do níž r. 1767 dána socha sv. Floriána, tesaná *Bart. Hendrychem* z Litomyšle; opraveny r. 1828. Po zrušení

kašny dána r. 1894 socha do Nové ulice a postavena nad kašnu před děkanstvím.

SOCHA Jana Nepomuckého na Zahradském náměstí, uprostřed rybníčku, postavena r. 1827; modeloval ji *Em. Max* v Praze. Na přední

Obr. 107. Litomyšl. Statue P. Marie na horním náměstí (před opravou).

straně hranolového podstavce chronogramm: S. IOANNIS | HONORIS | GRATVs LAPIS | sVB ANTONIO CoMITE | A WALDsTEIN. Na zadní straně: sVFFRAGIO | CoMVnITATIs CIVILIs | ZAHRAD | LABOR sVRGIT. Po stranách: OPVs HOC PROMoVIT | AC BENEDIXIT | PASTORIS PIETAS | ANTONII WoreLL a DEBITE HIC GVBERNANTE | XAVERIO HEISSIG | ET SERAPHICo | KALLMINZER.

SOCHA sv. Prokopa u silnice k České Třebové. Byla postavena r. 1764 za poručnictví Em. Filib. hrab. z Waldštejna. Vys. 1·80 *m*, z pískovce, podstavec čtyřboký, 2·25 *m* vys., s proláklými boky. Zpředu: ANNO 1764 DEN 18. IULII | IST DIESE STATUA ZU EHREN | DES HEILIGEN PROCOPII | LANDESPATRONS ERRICH|TET WORDEN UNTER DER | VORMUNDSCHAFT IHRO EXCELLENZ DES HOCHGE|BOHRNEN (HN) EMANUELIS PHILIBERTI GRAFEN VON | WALDSTEIN UND WARTEN|BERG ALS LEIBLICHE HERRN | BRUDERS DES AUCH HOCH | UND WOHLGEB^O^RNEN HH GEORG | GRAFENS VON WALDSTEIN | UND WARTENBERG ERBHER | RNS DER HERRSCHAFT | LEUTOMISCHL. Vzadu na soklu: BARTHOLOMEUS HENRICH | FECIT a na podstavci: IENSEIHS BEMELTEM | TAG UND IAHR IST DIESE STA|TUA VON DEM DERMAHLIGE | HOCHWÜRDIGEN HERN | LEUTOMISCHLER DECHAND | UND ZUGLEICH C... | VICARIO FORANEO | ADALBERTO TICHY | ORDENTLICH EINGEWE|HET WORDEN UND ZWAR | UNTER DER WÜRTSCH|AFTS AMBTE VERWAL|TUNG DES AU. DER HERR|SCHAFFT LEUTOMISCHL | DER ZEIT ANG....T.. TEN | DIRECTORIS HERRN WENZELS IOSEPHI | SWOBODA.

SOCHA P. Marie u silnice k Benátkám, na podstavci čtyřbokém, z pískovce. Na přední straně chronogramm: HIC grate posVIt | StatVaM VIr RIpka | Ioannes | O IesV GenItrIX ! | LaVs TIbI sItqVe | DeCor | Zde s Wdečnoſtj poſtawil | Statui | Ioannes Ripka | O ! Rodičko Ježiſſe ! | buď Tobě chwala | a čeſt ! | Roku 1801. Na zadní straně: Wencel Henrich | fecit.

SOCHA sv. Václava před dvorem Pernštýnským, u silnice k Nedošínu, z pískovce, 3·90 *m* vys., na hranolovém podstavci s proláklými boky. Tesal ji též *Bartol. Henrich.* Z předu: ANNO 1765 DEN 25 : AUGUSTI | IST DIESE STATUA | ZU EHREN DES HEILIGEN WENCESLAI | LANDESPATRONS ERICHTET WORDEN | UNTER DER REGIRUNG | DES H^O^CH UND WOHL | GEBOHRNEN HERRN HERN | GEOR CHRISTIAN GRAFEN | WALDSTEIN U : WAR|TENBERG.

Na zadní straně: UNTER IENSEITHS BEMEL|TEN TAG UND IAHR IST DIESE STATUA VON DEM HOCHWÜR: | DIGEN HERRN ADALBERTO | TICHY CANONICO OB DEM VISGR|RAD ZU PRAG ALS DERMAHL(I|G)EN DECHAEND IN LEUTOMISCHL | UND ZUGLEICH VICARIO FORAN.. | . RDENTLIGH EINGEWIHET | WORDEN UND ZVARL...TE UNTER | DER WÜRTSCHAFFT SA(M)... | VERWALTUNG DE AUF | BEMELTER HERRSCHAFT | LEUTOMISCHL ANGESTELLTE(N) | DIRECTORIS HERRN VEN(C)ES(LAI) | IOSEPHI SWOBODA. (Skosením hran pozdějším mnohé písmeno zničeno.) Po stranách na sloupech kamenné vásy.

Železný KŘÍŽ na kamenném podstavci, 2·60 *m* vysoký, u silnice k Svitavám. Nápis v předu: O ihr alle | die ihr aũf | dieſem Wege | vorubergeh (t) merket und ſehet | ob irgendein | Schmerz ſen | gleich wie mein | Schmerz iſt! | Klag ſie | Geremia | 1 K 12 d 25 | 1823. Na zadní straně

kříže: STREIT | ANTONIUS | HOC | SURGERE | JUSSIT | OPUS. Na soklu v zadu: I. D. FECIT. (*Jos. Dvořák.*)

Obr. 108. Litomyšl. Museum. Vazba graduálu.

SOCHA sv. Trojice za hřbitovem sv. Anny z pískovce, 3·70 *m* vysoká. Z předu nahrazen pův. nápis novým, vzadu· STREIT ANTO-

NIUS | HOC SURGERE FECIT | OPVS | FECIT | IOSEPHUS DWORZAK | MDCCCXXIV.

Mimo to několik soch zašlo: Na dolním náměstí stávala před starou radnicí SOCHA Jana Nep., byla však r. 1781 povodní rozdrcena. Před nárožním domem u dolní brány stála SOCHA P. Marie, jež odstraněna r. 1835. Také zašel KŘÍŽ, jejž r. 1797 postavil A. Buchtele „na stínadlech". KŘÍŽ u cesty k Poličce, vystavený r. 1807 nákladem M. M. Sokolové, nahrazen r. 1846 železným na kamenném podstavci.

Obr. 109. Litomyšl. Museum. Spona na graduálu.

VI. MUSEUM.

Majetek obce. Založeno musejním spolkem r. 1891, má 4 síně v bývalé budově reálky. (Srov. Okresní a národohosp. prům. výstavka v Litomyšli. Věst. N. V. Č. S. II., 43.)]

Archiv města Litomyšle (Jos. Štěpánek ve Výr. zpr. gymnasia litom. 1889) a musejní (nejstarší listina z r. 1225, s pečetí).

Graduál literátského sboru. (J. Štěpánek ve Výroční zprávě gymnasia litomyšlského 1887. A. Rybička v Pam. arch. XI., 59 a 191. Výběr umělecko-průmyslových předmětů z retrospekt. výstavy 1891 (Praha 1892). [Vazba na tab. 31, initiála s Nanebevstoupením Páně na tab. 24.] Sto let práce III., 619. Dr. K. Chytil, Malířstvo pražské, 185.) Pergamenový, o 520 listech (původně bylo asi o 54 listy více), illuminovaný. Miniatury maloval v letech 1561—63 *Matouš Ornys z Lindperka,* text a noty psal *Jiří Laches Nepomucký* na Nov. Městě Pražském, vazbu provedl *Adam,* knihař na Malé Straně v Praze. Náklad (celkem 110 kop, 14 gr. míš.) vedl kůr literátský,*) za podpory cechů obce Litomyšle a okolních měst. Vazba, 0·64 *m* vys., 0·43 *m* šir., má dubové desky (obr. 108.), koží potažené, do níž vytlačeny ornamenty a poprsí; v rozích a ve středu kování z bronzu: ve středu rosetta, na rozích prosekávané emblemy čtyř evangelistů s podloženým aksamitem červeným a zeleným; všude nasazeny ochranné puklice, 2 *cm* vysoké. Desky jsou sepjaty koženými sponkami (obr. 109.), okovanými bronzovými destičkami (na jedné relief krucifixu a po stranách ženské postavy, na druhé Judita s mečem a hlavou Holofernovou) a končícími maskami s růžky, do jejichž ústních otvorů zapadají hřeby na horní desce upevněné. Písmo a noty černé, initiály (obr. 110.) jednak ornamentální, na zlaté půdě (pět), jednak s miniaturami (obr. 111.) biblických výjevů (29); na okrajích rozviliny se vpletenými kartušemi, maskami, ovocem a květinami, mimo to vloženy

*) Bratrstvo literátů bylo již r. 1497 při farním kostele a mělo vlastní svou kruchtu. Ohněm r. 1560 přišlo o všechen majetek, zejména knihy, i dalo zhotoviti tento graduál. Roku 1783 bratrstvo zrušeno, majetek vydražen, ale graduál městu na žádost ponechán.

do nich poprsí (na listě 1. poprsí snad cís. Ferdinanda I. a choti jeho Anny v oválních medaillonech), zvířata a cechovní emblemy s podpisy starších cechů. V předu připsán obšírný úvod o pořízení knihy. Některé řádky nebo jednotlivá slova začerněna v protireformaci.

Knihovna musejní, sbírka litomyšlských tisků (od r. 1590), vazby a sbírka fotografií, kreseb, plánů a obrazů, týkajících se města a okresu.

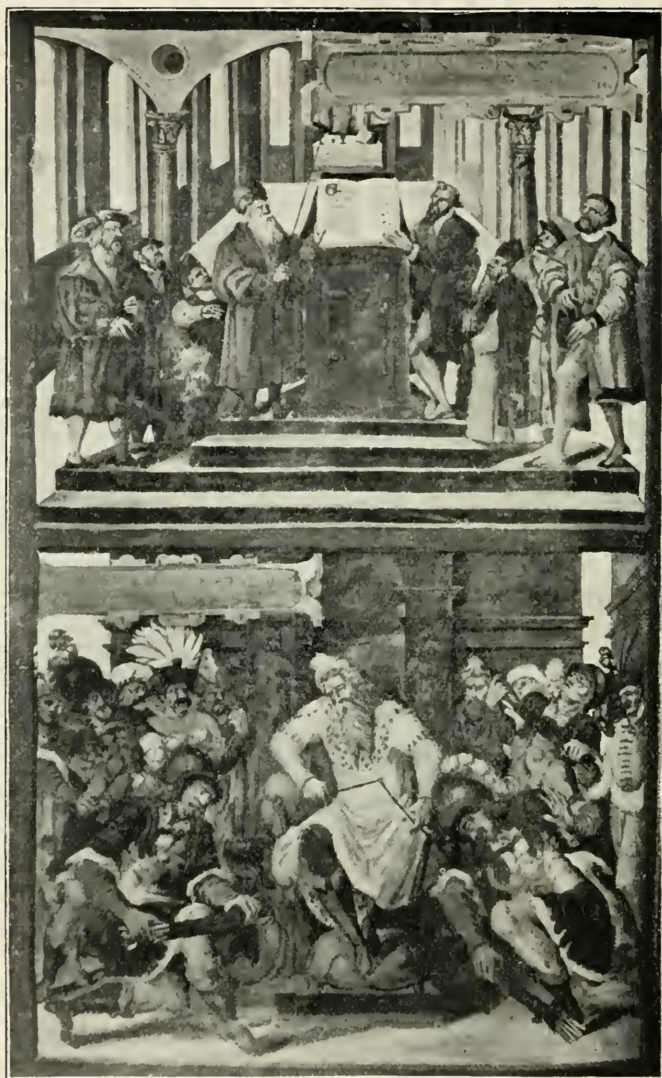
Obr. 110. Litomyšl. Museum. Initiála v graduálu (Večeře Páně).

Sbírka obrazů (kopie Madonny Zbraslavské na dřevě v rocaillovém rámečku, z Nedošínské kaple [?], ze XVII. stol.; obrazy svatých, barokní, a portraity měšťanů, většinou z poč. XIX. stol.), miniaturních podobizen a silhouett, vše lokálního zájmu.

Sbírka textilní a kožené antipendium barokní, z děk. kostela, s tlačeným a zlaceným vzorem. 1. pol. XVIII. stol.

Sbírka keramiky, zejména lidové, skla a porcelánu, většinou z poč. XIX. stol. Zejména uvádíme: Šestiboká sklenice, rytá, s květinovým dekorem a nápisem: F . P . F . W . O . P . Modrá a bílá sklenice s bílou malbou loveckých výjevů a p., ze XVII. stol. Dva podnosy z děkanství, s Holičskou značkou. Části empirových kamen.
1694

Sbírka předmětů z k o v u: kapesní hodinky, mince atd. Sbírka kostelního nářadí: M o n s t r a n c e mosazná, zlacená, 0·725 *m* vys., z konce XV. stol. Na noze, 0·25 *m* široké, hladké, o šesti dílech, vyrůstá stvol s ořechem o čtyřech výpustcích, nesoucí architekturu skupenou

Obr. 111. Litomyšl. Museum. Ukázka maleb v graduálu: Sbor literátů v kostele. Lámání prutů.

kolem skleněného (scházejícího) válce; nad postranními výklenky vimperky, sošky scházejí, zůstaly jen aureoly. Svršek tvoří šestiboký stan s řadou opěráků (obr. 112.). Dána sem z kostela ve Sloupnici. Bronzová k a d i t e l n i c e*) z téhož kostela, gotická, 0·19 *m* vys., na prohnuté noze,

*) Památky výtvarné z českoslov. výstavy národopisné 1895 (Praha 1898), tab. 2.

děkana Pešiny z Čechorodu, z kaple sv. Markéty; nápis ve štítku: prolamovaná řadou otvorů (obr. 112.). Dvě kaditelnice plechové mosazné, jedna barokní, prolamovaná, druhá mladší, rocaillová. Tři cínové svícny barokní, stejné, hladké, s nápisy:

Z · A · D ·
SLAVPS · G · A · B ·
MIKVL · 1678. a: 1673.
1 · 6 · 9 · 0·

Mosazná, stříbrná lampa empirová z kostela Sloupnického. Náhrobní tabulka cínová, 0·20 *m* dlouhá, s rytým nápisem:

ANNO D(OM) (1)735 Z · D ·
AUGUSTI OBIIT IN DOMI
NO PIA AC VIR..OSA
VIRGO ANNA MARIA HA
uSeNKIANA NATA AN
NO DOO 10 MARCI REQ
uIeSCAT IN SANCTA PACE.

Předměty ze železa: Mříž z děkanského kostela, barokní, z páskových motivů; na svrchní ploše vyryto:

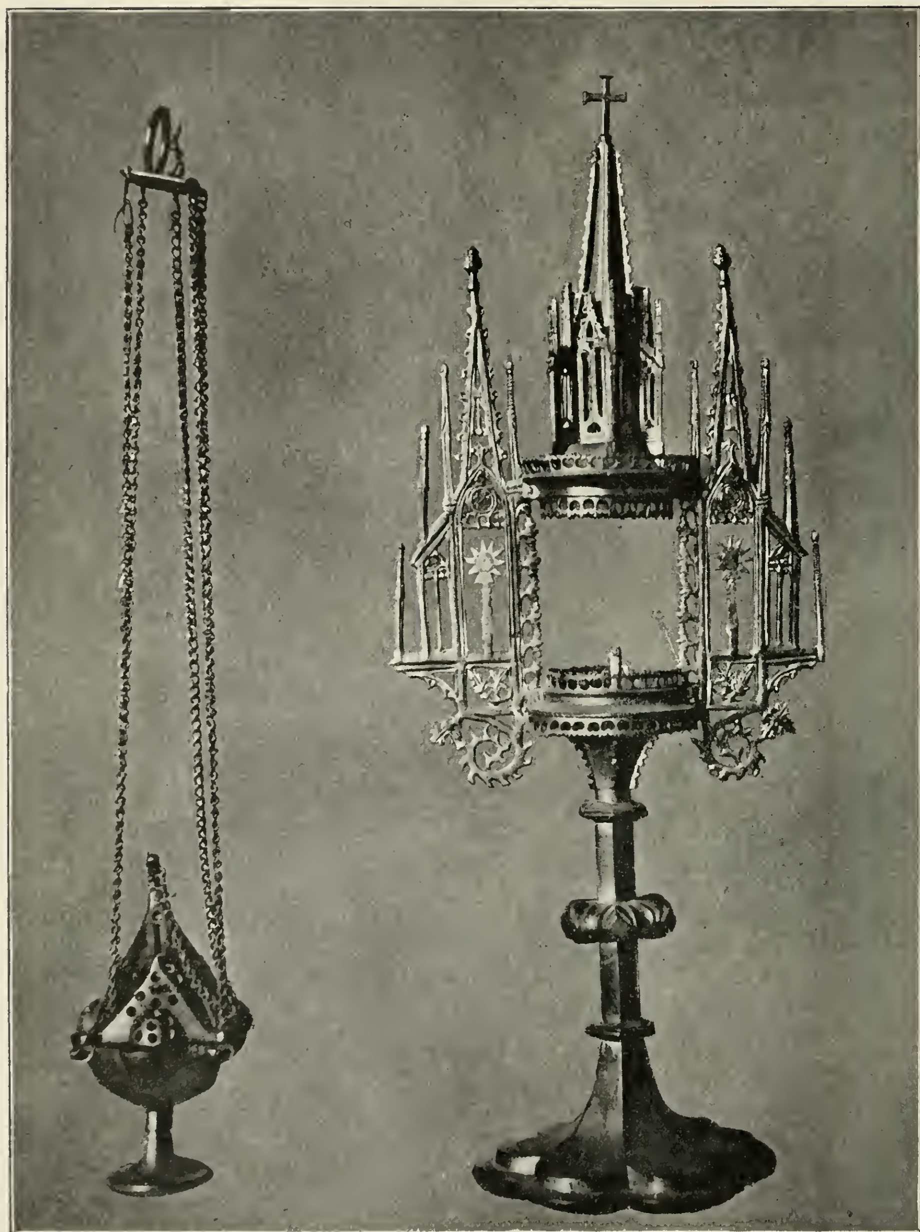
A. D. ZA DEKANA
F. P. 1735 a : TOHO CZASu PANA S:AD:NA ZNEUDORFu GEHO N :
A·D. 1736.

Ze sbírky zbraní uvádíme: Meč popravčí s hruškou profilovanou a jilcem drátem ovinutým; záštita tenká, hladká, čepel široká, obousečná a na konci zkulacená; na ní vyryt na jedné straně letopočet 1620, kolo narážecí, ruka z oblaků s mečem, půlměsíc a slunce, na druhé straně:

16 ∞ 7
Renouirt.

Sbírka klíčů a kování všeho druhu; kovaný barokní svícen a několik křížů ze hřbitova. Oplatnice železná s letop. 1591 a písmeny: GAHVL. Empirový litý hmoždíř. Plechová urna tepaná, empirová ozdoba se štítu myslivny obecní.

Sbírka nábytku a předmětů ze dřeva: Zbytky varhan z děk. kostela, z r. 1784, a celé varhany ze špitálského kostela, zhotovené od *Welce* z Litomyšle. Barokní klekátko (z děkanství), stůl a truhly, empirový sekretář a stoleček. Rocaillový rám obrazu (z Nedošína). Empirové zrcadlo toiletní na vysoké noze. Empirové hodiny z děkanství (cca 1840) a ze zámku (výrobek *Jana Masatze* z Litomyšle, z konce XVIII. stol.). Sbírka hudebních nástrojů. Formy tiskařské a soukenické, formy pernikářské. Kartuš řezaná se znakem

Obr. 112. Litomyšl. Museum. Gotická kaditelnice a monstrance z kostela ve Sloupnici

M. THOMAS IOES | PESSINA Â CZECHO= | ROD DEC. LEITHOMISSL. | FIERI CVRAVIT | A. 1660. (Viz str. 46.)

Sbírka cechovních památek.

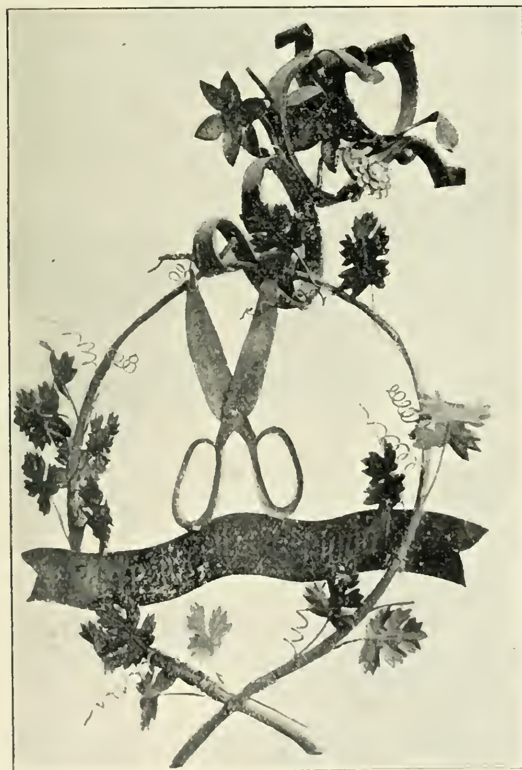
Artikule na pergameně psané: české cechu punčochářů z r. 1629 a 1703, mlynářského z r. 1665; německé cechu pernikářů z r. 1676. Mimo to mnoho cechovních archiválií všeho druhu.

Cechovní truhlice: soukenická z r. 1603; punčochářské ze XVII. stol. a z r. 1835 (s malovanými znaky na plechových tabulkách); řeznické z r. 1676 (s malovanými emblemy a architektonicky členěným čelem) a z r. 1791; pekařská z konce XVII. stol.; krejčovské z r. 1796 (cizí) a z r. 1815; truhlářská empirová; zednická z 1. pol. XIX. stol.; jiná z roku 1747 atd.

Ferule*) cechovní: řeznická ze XVII. stol., soukenická z XVIII. století, kamenická z XVIII. století, sladovnická z r. 1781. Emblemy: kupců (panna) a sklenářů z XVIII. st.

Obr. 113. Litomyšl. Museum. Vývěsní štít ševcovské hospody.

Obr. 114. Litomyšl. Museum. Vývěsní štít krejčovské hospody.

Vývěsní štíty: ševcovské hospody z r. 1731 (bota ve věnci) (obr. 113.) a krejčovské hospody z r. 1817 (nůžky v révovém věnci, podpis: Kregcowſka hoſpoda) (obr. 114.); oba tepány z plechu. Prapory cechovní: bednářů z r. 1826, s obrazy sv. Václava a Nanebevzetí P. Marie; zedníků z r. 1815 s obrazy sv. Josefa a Antonína; truhlářů a mlynářů asi z polovice XIX. stol.

Cechovní pečetidla: 1. Kameníků, bronzové, z XVI.—XVII. stol. kruhové.

*) V museu města Klatov uložena jest ferule litom. sladovníků z r. 1736, značená písmeny: **APK, V** (orel) **S** a emblemem pod korunou.

Ve středu gotická architektura a emblemy, opis: SIGILL : MVR : ET LAPID : LAGTOMISSLE :

2. Mlynářů, bronzové, 0·042 *m* v pr. Nad emblemem anděl; opis: PECZET · POCZTIWE · CZECHV - MLINARZKIHO - MIESTA · LITOMISSLE 1666 ∾.

3. Pekařů, stříbrné, 0·038 *m* v pr. Emblem v kartuši pod korunou, s letop. 1667. Opis: PECET · CEEH · PEKARSSKA · PERNI. W MIE LITHO · LET. Na svrchní straně:

+ ✻ AP ✻ ✻ IN ✻ ANNO ✻ 1667 ✻ a: + ✻ MG ✻ ✻ IS ✻

Držadlo z volut.

4. Mlynářů, bronzové, 0·034 *m* v pr. Kolem emblemu: PECT MENSI : POCTI · PORA MLINA MIESTA LIHOMI : AD 1676.

Obr. 115. Litomyšl. Úřad místní obce. Městská pečetidla.

5. Punčochářů, bronzové, 0·033 *m* v pr. Ve štítku čtyři emblemy; opis: POCEHV PVNCOH 1686 MNESTO LITOMISSLE.

6. Řezníků, stříbrné, 0·037 *m* v pr. Opis: PECET · CECHV · RZEZNICKEHO M. · LITOMISSLE ✻ XVII. stol.

7. Kožešníků, bronzové, držadlo železné. Emblem (s holubicí a popelčinou), kolem opis: PECZET CZECHU KOZESSNICKEHO MIESTA LITOMISSLE. XVII. stol.

8. Soukeníků, bronzové, porušené; držadlo segmentové. V ploše emblem s klenotem a fafrnochy, opis: PECZET · CZECHV · SOAVKENICZKEHO · W MESTIE · LITHOMISSLI. XVII. stol.

9. Soukeníků, bronzové. Opis: PECZET + CZECHV · SVKENICZ + M + LITHOMISS + XVII. stol.

10. Ševců, bronzové, 0·033 *m* v pr. Nad emblemem koruna a F G; opis: PECZET · PCZECHV SSEWCOWSKEHO LETA 1727.

11. Knihařů, s německým opisem, z r. 1835.

12.—14. Spojených cechů a truhlářů, s němec. opisy, z 1. polovice XIX. stol.

15. Krejčí, s německým opisem, z r. 1852.

Stavební detaily z městských domů: Nadpraží pravoúhlého portálu, jehož profilující články se prostupují v rozích, s tesaným znakem cechu kožešnického v pásu renaissančních rozvilin. Část terakotového nadpraží okna nebo portálku, akanthy zdobeného, z 2. pol. XVI. stol. Hlavice renaissančního sloupu, nebo konsola. Nadpraží z pískovce s vytesanou domovní značkou S v kruhovém štítku a renaissančním ornamentem.

Sbírka národopisná: Chalupa ze Střenice z r. 1840 s celým zařízením. Kroje, nábytek, nářadí polní, modely. Lidová keramika a sklo, malované obrázky na skle, psané modlitby, lidové výrobky atd.

Sbírka praehistorická, zejména výkopy na Hrutově učiněné.

* * *

V důchodě místní obce dosud uložena stříbrná městská pečetidla (obr. 115.) 1. V pr. 0·044 *m*, uprostřed lilie, opis: sigillum: civitatis: et: civium: lutomilslensis +. Držadlo volutové, na něm stříbrný řetízek. Konec XV. stol.

2. V pr. 0·022 *m*, uprostřed znak ve štítku, opis na folii: PECZET · MENSSI · | MIESTA · LITOMISSLE. Držadlo překlopné s řetízkem a trojlistým otvorem. XVI. stol. (R. 1578 bylo dáno k obnovení od purkmistra Petra Jeníka, protože bylo častým užíváním sešlé.)

Litrbachy (Lauterbach).

Schaller XI., 157; Sommer V., 189; Pam. arch. IX., 753; Čechy XIII., 67; Rkp. sb. topogr. v archivu Musea král. čes. Heslo: Litomyšl.

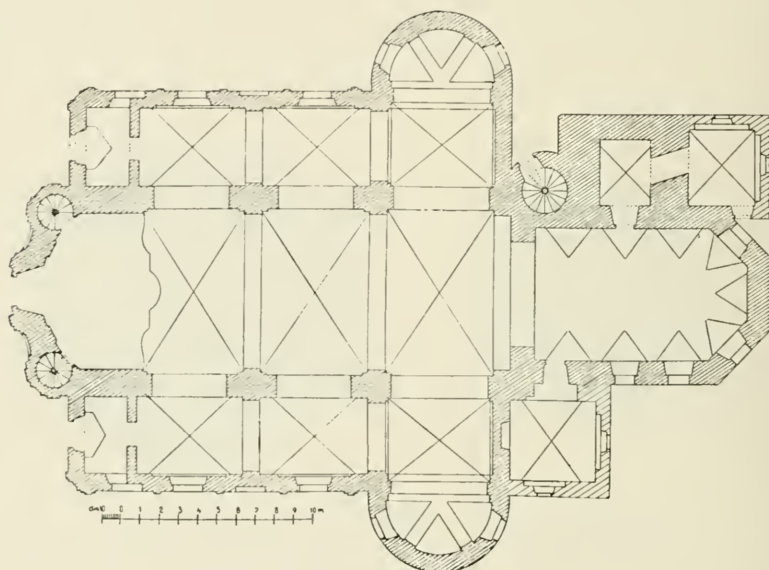
KOSTEL SV. MIKULÁŠE (farní) byl již r. 1349 farním. R. 1677 měl 2 stř. kalichy, mosaz. monstranci a 4 zvony. R. 1740 přestavěna loď.

Orientovaná budova (obr. 116.) s gotickým kněžištěm a podélní částí barokní; celek později obnoven. Průčelí v základně barokně prohnuté, uprostřed vystupující, je členěno vysokými pilastry; na jednoduchém portále, sklenutém oblomeným segmentem, letop. 1772, nad ním veliké okno, nahoře sdružený znak Valdštejnský, ve štítě ve výklenku socha P. Marie a po stranách sv. Vojtěcha a Mikuláše. Ostatek zevně zcela prostý. Věž na severní straně kněžiště je čtyřboká, starší, s bání plechovou z r. 1819.

Uvnitř je podélní, barokní část trojlodní, s vyšším a širším středem, jejž oddělují těžké arkády na širokých pilířích od nízkých postranic; příční loď je zakončena na obou ramenech polokruhy.

K n ě ž i š t ě 12·45 *m* dl. a 6·85 *m* šir., původně gotické, do pěti stran osmihranu zakončené, se čtyřmi hrotitými okny bez kružeb, má valenou klenbu s lunetami nad okny, ze XVI. stol. Štuková výzdoba její tvoří provazovité pásky sbíhající na andílčí hlavičky místo konsol. Ve hlavní ose okrouhlé štítky, v nichž jest nad oltářem Pernštýnská zubří hlava, v druhém IHS, v třetím znak Marie Manrique de Lara a ve čtvrtém letop. 1583.

Pět o l t á ř ů a k a z a t e l n a barokní, dřevěné architektury se sochami nevalné hodnoty; nad hlavním oltářem obraz sv. Mikuláše na

Obr. 116. Litrbachy. Kostel sv. Mikuláše. Půdorys.

plátně (přinesený farářem Ad. Kličkou r. 1764) od *Ludv. Stera* v Římě, podobně jako obraz sv. Vojtěcha nad dveřmi do sakristie.

Nad kredenčním stolkem v zasklené skříni vosková s o š k a Ježíška v barokním pláštíku, stříbrem vyšitém.

Nad dveřmi do sakristie zasazena jest železná deska, černá se zlaceným nápisem:

CaroLVs epIsCopVs XVIII
eCCLesIaM ConseCraVIt
VotIs pIIs
popVLI LactantIs. (= 1891.)

Empirová k ř t i t e l n i c e, ze dřeva řezaná, na točeném sloupku, kolem něhož se vine had s jablkem; nádoba rýhovaná, zdobená čtyřmi věnci; na víku skupina křtu Páně.

Monstrance stříbrná a zlacená, paprskovitá, barokní, 0·51 *m* vys. Na noze bohatě tepaný kartušový ornament, nodus vásovitý, na trojí paprskové záři kartušová korona s andělíčky. 2. pol. XVIII. stol.

Obr. 117. Litrbachy. Kříže na hřbitově.

Zvony: 1. Vys. 1·18 *m*, v pr. 1·43 *m*. U koruny ornamentální pásek a nápis: C · K · IN BRUNN 1744. Pod tím ornament z festonů a draperií s okřídlenými hlavami, níže květy a plody. Na plášti relief

sv. Mikuláše a Madonny v barokním rámci. Na věnci jest nápis: ☛ A · MDCCXLIV IN HONOREM OMNIP : DEI · B · V · M · ET S. NICOLAI FVSA EST HÆC CAMPANA SVB COLLATORE ILL. ET EXCELL. D · D · FRANC · WENCES · S · R · I · COMITE DE TRAVTMANSDORFF SVB PAROCHO IOANNE ANTL BRUNÆ ETC · (*Karel Kercker?*)

2. Vys. 0·83 *m*, v pr. 1·12 *m*. U koruny ornament z barokních pásek a palmet, pod ním nápis: C · K · IN BRVNN 1744 a střídavě odlité hlavičky andílčí a draperie. Na plášti reliefy sv. Jana a Pavla, na věnci nápis: ☛ IN HONO : OMN : DEI · B · V · M · ET SS. IOANNIS ET PAVLI MM : FVSA HÆC CAMPANA IMPENSIS ILL : ET EXCELL : DD : FR · WENCESLAI S · R · I · COMITIS DE TRAVTMANSDORFF COLLATORIS CLEMENT : SVB PAROCHO IOANNE ANTL BRVNÆ. (*Karel Kercker?*)

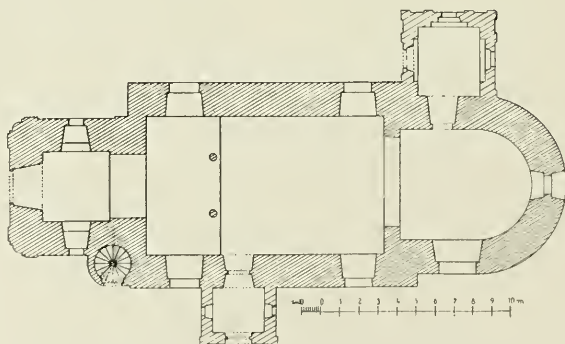
3. Vys. 0·37 *m*, v pr. 0·44 *m*. U koruny nápis: HÆC CAMPANA FVSA EST IN HONOREM AGONIÆ DOMINI ET DOLOROSÆ MATRIS A · MDCCLIII. Na plášti relief krucifixu a štítek s nápisem: IOANNES ZEY | DA ALTOMAVT.

Na hřbitově z pískovce tesané kříže, barokní, s německými nápisy (obr. 117.).

Makov.

Schaller XI., 173; Sommer V., 228; Pam. arch. IX., 750; Čechy XIII., 109.

KOSTEL SV. VÍTA (filiální do Morašic) byl před dobou husitskou (1396) farní. R. 1677 byl fil. do Poličky a měl stř. kalich, kamennou křtitelnici a 5 zvonů.

Obr. 118. Makov. Kostel sv. Víta. Půdorys.

Orientovaná budova (obr. 118.) z lámaného kamene, s obdélníkovou lodí, s kněžištěm do polokruhu zakončeným a věží čtyřbokou na západní straně. Loď, 19·65 *m* dl. a 7·20 *m* šir. a absida, 6·43 *m* dl. a 5·65 *m* šir., s polokruhovým obloukem vítězným, obě s plochými stropy

a zvětšenými okny, ač bez zvláštních známek slohových, jsou bezpochyby románského původu. Sanktuář obdélný, profilovaný (obr. 119.).

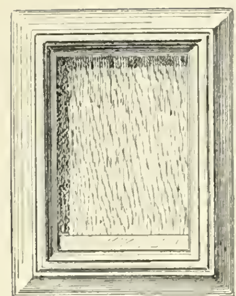
Monstrance gotická, mosazná a zlacená, 0·56 *m* vys.

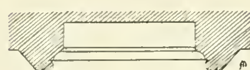
Varhany z r. 1847 od *Karla Trnky*, varhanáře z Chrasti, přestavěny r. 1890.

Zvony: 1. Poprvé přelil *Jan Zejda* z Vys. Mýta roku 1747, podruhé *Jos. Diepold* v Praze roku 1888.

2. Přelil *K. Paul* v Hradci Králové r. 1874.

3. Vysoký 0·58 *m*, v průměru 0·75 *m*. U koruny nápis (1500.):

Obr. 119. Makov. Kostel sv. Víta. Sanktuarium.

Anno domini m ccccc: hec campana facta est ad laudem dei et omnium sanctorū ‡

4.— 5. Hodinové cymbály nepřístupné.

Mendryk.

Schaller XI., 153; Sommer V., 186; Čechy XIII., 62.

U loveckého zámečku, založeného r. 1775 a zvaného Georgenlust, veřejná KAPLE SV. HUBERTA, obdélná, klenutá, s dvěma dřevěnými vížkami na šindelovém sedle. Nad oknem v průčelí pískovcová kartuš se znaky Valdštýnskými, vedle ní sochy sv. Václava a Jana Nep.

Mikuleč. (Nikel.)

Schaller XI., 154; Sommer V., 188; Pam. arch. IX., 754; Čechy XIII., 61.

KOSTEL SV. JIŘÍ (farní) byl filiální r. 1350 do Karle; od r. 1786 byl lokalie, od r. 1861 je farní. R. 1677 měl stř. kalich a 3 zvony.

Orientovaná prostá budova, na starším základě asi v XVIII. stol. zřízená, má obdélníkovou loď a kněžiště do pěti stran osmihranu zakončené. V lodi strop plochý, v kněžišti barokní klenba. Zařízení nové.

Zvonice, na severní straně od kostela ve zdi hřbitovní, gotická, „moderně románsky" zdobená, se zřejmým účelem ochrany tvoří přístup ke kostelu, jenž stojí na kopci se sráznou strání, jsa jedině tudy přístupen.

Zvony: 1. Vys. 0·53 *m*, v pr. 0·79 *m*. U koruny akanthový ornament a nápis: + CAMPANA ISTA DEO ET SANCTO GEORGIO SACRATA GALLIS DEBELLATIS PACEM SONAT | + HANC ET NOBIS CONCEDAT OMNIPOTENS, pak čtyři křížové tolary. Pod tím festony, na plášti reliefy P. Marie, sv. Jana Křt., Jakuba a Floriána. Na věnci nápis: SVMPTIBVS COMMVNITATIS REFVSA SVB P · IOANNE FORBERGER CAP · LOCALI A KLEMENTE STECHER · Na srdci písmena A · E.

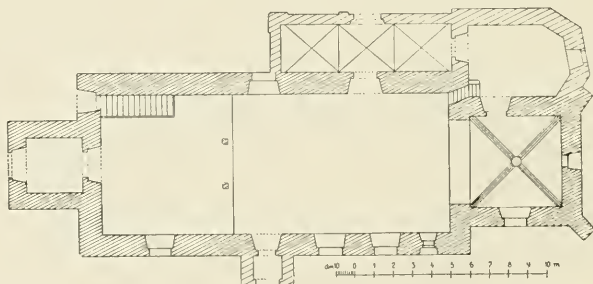
2. Vys. 0·35 *m*, v pr. 0·52 *m*. U koruny pásek hroznů, hrušek, jablek a listů, pod ním nápis: ☛ FRANTZ WANIEK GLOCKENGIESSER IN SLAUPNITZ. Na plášti reliefy sv. Jiří a Václava, na věnci: ☛ HÆC CAMPANA REFVSA EST AN : DO : 1816 SUMPTIBUS COMMUNITATIS NIKLIENSIS IN DOMINIO LITOMISSLIENSI REGNANTE | ILLUSTRISSIMO DOMINO GEORGIO JOSEPHO COMITE DE WALDSTHEIN WARTENBERG · CVRAM ANIMARUM TENENTE ANTONIO ANTES (palmetta). Na srdci letopočet 1816 a květináč s hyacinty.

3. Sanktusník nepřístupný.

Mladočov.

Schaller XI., 152; Sommer V., 183; Pam. arch. IX., 749; Čechy XIII., 104. (Na faře pamětní kniha od r. 1841.)

KOSTEL SV. BARTOLOMĚJE (farní) byl již ve XIV. stol. (1350) farní; pak patřil jako filiálka k Dol. Újezdci (r. 1677 měl 2 kalichy, měděnou monstranci, misál a kaditelnici), od r. 1786 jest opět farní.

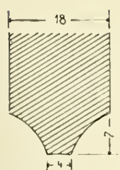

Obr. 120. Mladočov. Kostel sv. Bartoloměje. Půdorys.

Orientovaná budova (obr. 120.) přechodního slohu, z lámaného kamene, skládá se z obdélníkové, románské lodi a čtverečného kněžiště s dvěma opěráky z raní doby gotické. Sakristie jest též středověká stavba, kdežto ostatní přístavky jsou novější. Zevnějšek jinak prostý.

Uvnitř jest kněžiště skoro čtverečné, 5·8 *m* dl. a 4·75 *m* šir., má v čele kulaté okénko, přetvořené asi z původního románského okénka;

na křížové klenbě sbíhají z miskovitého svorníku hmotná, klínovitá žebra (obr. 121.) na jehlancovité konsoly.

Obr. 121. Mladočov. Profil žebra.

Vítězný oblouk je polokruhový, nad 4·47 *m* rozpjatý, bez profilu. Loď jest uvnitř 18·25 *m* dl. a 7·33 *m* šir., stropem opatřená a šesti novějšími a jedním románským oknem osvětlená; toto jest úzké, polokruhem překlenuté a špaletované.

Křtitelnice kamenná, renaissanční, 0·82 *m* vys., s ozdobou provazcovitou a dvěma řadami visutých listů.

Čtyři cínové svícny, barokní, 0·45 *m* a 0·41 *m* vysoké, s letop. 1682; další z r. 1836 (obr. 122.).

Obr. 122. Mladočov. Kostel sv. Bartoloměje. Svícny.

Na čtyřboké, zděné zvonici zvony: 1. Vys. 0·78 *m*, v prům. 1·1 *m*. U koruny nápis: ⵊ ⵊ ⵊ LETHA : 1587 TENTO · ZWON SLIT GEST KE CZTI · A · CHWALE PANA BOHA S DOWOLENIM PVRGMISTRA ⵊ A RADY ⵊ MESTA ⵊ LITHOMYSSLE ⵊ K ZADVSSY MLADOCZOWSKEMV. Pod nápisem visuté listy a relief krucifixu.

Na protější straně znak města Litomyšle a nápis v rámečku:

ZA SPRAWY LIDII WESSKYCH
PANA IANA WRANY PRYMA:
TORA A · P · WACLAWA WINCLI:
KA · SKRZE MNE IAKVBA KON
WARZE CHRVDIMSKEHO.

2. Vys. 0·62 *m*, v pr. 0·815 *m*. U koruny mezi pásky z gotických lilií nápis (1484 *):

anno domini m cccc l xxx iiii panu bohu k cti z matce bozie z wssem swatim

3. V pr. 0·62 *m*, hladký, s nápisem u koruny (1453. Petr z Vys. Mýta.):

anno domini mº cccc liii in laude et honore dei per magistrum petrum de alta myta

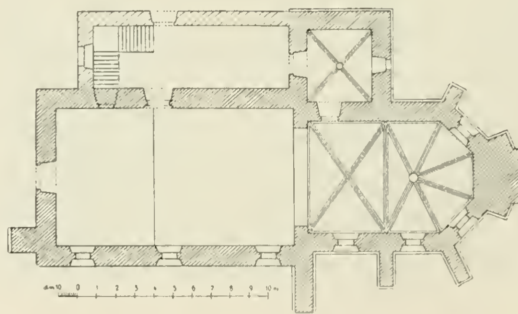
Morašice.

Schaller XI., 157; Sommer V., 193; Pam. arch. IX., 754; Čechy XIII., 108; Sedláček Aug., Hrady I., 26.

TVRZ zašla již v 2. pol. XV. století.

KOSTEL SV. PETRA A PAVLA (farní) byl již r. 1350 farní. R. 1677 měl 2 stř. kalichy, stř. relikviář, mosaz. monstranci, křtitelnici a 4 zvony.

Orientovaná budova (obr. 123.) skládá se z obdélníkové lodi, gotického kněžiště a věže. Prostá loď jest 13 *m* dl., 7·25 *m* šir. a pokryta plo-

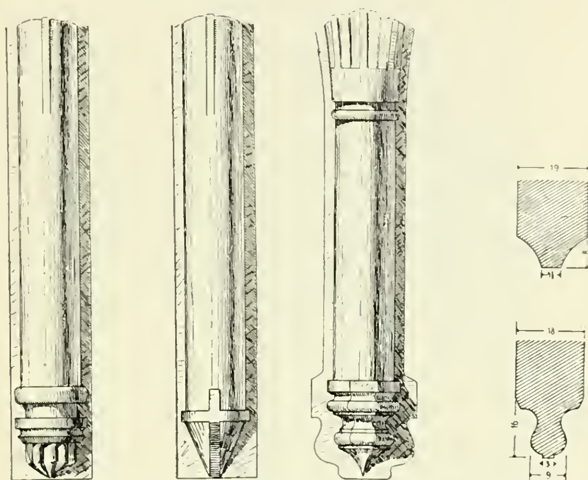
Obr. 123. Morašice. Kostel sv. Petra a Pavla. Půdorys

chým stropem. Kněžiště 9·2 *m* dl. a 5·8 *m* šir., s křížovým klenutím o jednom poli a šestipaprskovém závěru z pěti stran osmihranu je zvenčí

*) Sommer udává letopočet chybně na 1404.

opřeno šesti opěráky a věží a osvětleno čtyřmi hrotitými okny bez kružeb. Žebra jsou hruškovitě profilována (obr. 125.) a sbíhají se ve dvou svornících s novými rosettami, při stěnách sbíhají na sloupkovité přípory zdobené žlábky (obr. 124.). S a k r i s t i e pod věží, jejíž vchod je označen letopočtem 1712, je gotická, 2·5 *m* dl. a 3·56 *m* šir., křížově sklenutá; žebra klínovitá s dvěma žlábky (obr. 125.) sbíhají s hladkého svorníku na jehlancovité konsoly.

M o n s t r a n c e gotická (obr. 126.) z konce XV. století, mosazná. Noha čtyřkruhová, s prolomenou kružbou, nodus ve formě čtyřboké vížky s kružbou a opěrnými pilířky, svršek pětidílný obsahuje ve středu

Obr 124.—125. Morašice. Kostel sv. Petra a Pavla. Přípory v kněžišti. Profil žeber v sakristii a v kněžišti.

čtyřbokou schránku s lunulou, po stranách výklenky se soškami andělů, opřené trojími opěráky. Svršek zbarokisován přidanou soškou Hospodina; také na spodu přidaná holubice a dvě větvice jsou barokní.

Dva s v í c n y z kovaného železa, 0·95 *m* vys., na třech nohách, z proplétaných prutů čtyřhranných a s obrázky sv. Václava a Jana Nep. 1. pol. XVIII. stol.

Barokní s k ř í n ě na paramenta s akanthovými řezbami, prý ze zaniklého kláštera v Tržku (?).

Z v o n y: 1. Vys. 0·91 *m*, průměr 1·21 *m*; na plášti relief sv. Petra a nápis u koruny: LETA ⁝ BOZI° ⁝ M°V° ⁝ XLII ⁝ TENTO ZWON ⁝ SLIT ⁝ GEST KE CTI ⁝ A ⁝ CHWALE ⁝ PANV ⁝ BOHV ⁝ MATCE ⁝ BOZI ⁝ Y ⁝ WSSEM ⁝ SW SKRZE ⁝ WACLAWA ⁝ FARARZE ⁝ KONWARZE ⁝ W MIESTIE ⁝ HRADCZY ⁝ NADLABEM ⁝ K ZADVSSI ⁝ KOSTELA ⁝ V MORASSICICH A TYM.

2. Vys. 0·71 *m*, v pr. 0·95 *m*. U koruny nápis: ⁝ Ay ia zwon nikda nezwieſtugi marnoſti ohen boy ſwatek neb pocztiwy pohrzeb a cht od yakuba ptaczka do weseli letha 1538. (Obr. 127.)

3. Vys. 0·56 *m*, v pr. 0·64 *m*. U koruny barokní ornament z palmet, pod ním nápis: ☛ EN EGO CAMPANA NVNQVAM

Obr. 126: Morašice. Kostel sv. Petra a Pavla. Monstrance.

Obr. 127. Morašice. Kostel sv. Petra a Pavla. Otisk nápisu na zvoně čís. 2.

PRONVNCIO VANA IGNEM BELLVM FESTVM VEL FVNVS HONESTVM. Pod nápisem palmety; na plášti relief Madonny, písmena MR ΘY, pod ním nápis: ☛ LIBORIVS MARTINU IN BRINN 1782, naproti relief korunování P. Marie.

4. Sanktusník má barokní ozdoby a nápis: S · MARIA ORA PRO NOBIS A 1707 +, na plášti N · P ·, štítek s monogrammy Maria a Ihesus a vása s květinami. (*Nicolaus Pricquey?*)

Na jižní straně hřbitova KAPLE, čtyřboká prostá budova, původně gotická, 3·8 *m* dl., a 3·18 *m* šir., sklenutá valenou, slabě lomenou klenbou a pokrytá šindelovou valbou s osmibokou plechovou vížkou. Uvnitř gotické okénko, stará oltářní mensa a výkleneček. Nad vchodem nápis:

Božſké ſwětlo oſwět lybé
Lůžko w Pánu zemřelých
Láſko wěčna uſſetr mjlé
Bratřj naſſich pohřbených.

Před kostelem u silnice kamenná socha Jana Nep., s letop. 1732 na soklu a chronogrammem, dle něhož dal sochu postaviti farář Josef Gebhardt.

Nedošín.

Sommer V., 185. Viz i literaturu u hesla: Litomyšl.

V domě čís. 31 dvě pískovcová ostění pravoúhlých PORTÁLKŮ renaissančních, přenesených sem z Litomyšle, 2·20 *m* vys. a 1·45 *m* šir. Na plochách ostění ornament v plochém reliefu, v rozích štítky se znakem města Litomyšle a zemí koruny české, ve středu jednoho z nich štítek s domovní (?) značkou a písmeny W I. 2. pol. XVI. stol. (obr. 128—129.).

OBORA, zvaná Vrátička, byla dříve upravena na park. Hrabě Jiří Josef Valdštýn vystavěl tu r. 1810 znovu sešlou již KAPLI sv. Antonína Pad. nad pramenem, dal do ní sochu a celou oboru okrášlil besídkami; r. 1823 vystavěl tu lázně. Nad oknem kaple byl chronogram:

GEORGIVS IOSEPHVS E CoMITIBVS WaLDSTEINIanIS SanCto ſANTONIO EXSTRVXIT.

Také bývalý HŘEBČINEC zašel a proměněn v úřednický dům. (Výjevy odtud zobrazují některé malby v zámku; viz str. 33).

Němčice.

Schaller XI., 161; Čechy XIII., 113; Sommer V., 185.

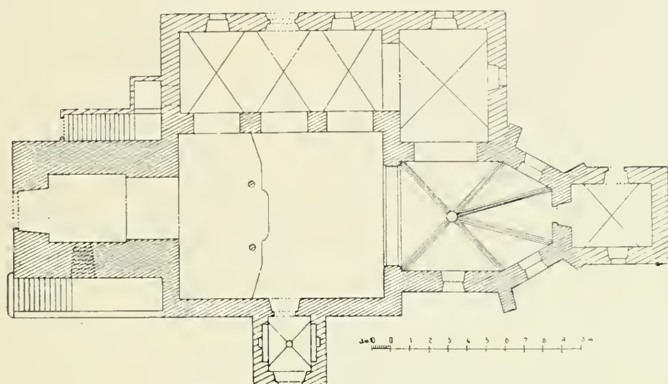
V KAPLI SV. JANA, vystavěné r. 1883, visí starší zvon, 0·45 *m* vys. a 0·59 *m* v průměru měřící; ucha jeho tvoří hlavy oděnců, u koruny nápis: ☛ FVDIT ME IOANNES GEORGIUS KUHNER PRAGÆ

Obr. 128.—129. Nedošín. Renaissanční ostění v domě čís. 31.

ANNO 1770. Pod tím ornament z akanthů a růží, na plášti relief sv. Jana Křt. a nápis:

L. P. 1770 tento Zwon geſt Przelity Nakladem
Czeſke Obcze Niemczizke a
za Rychtarzſtwy Mikulaſſe Lzaſſta
a Konſeluw Karla Witlaczila Jakuba Sſtyn-
Styndla a Jana Sedlaczka.

Naproti relief sv. Floriána a sv. Barbory a nápis: ☛ APESTE, FAME, BELLO | LIBERA NOS DOMINE IESV | CHRISTE.

Obr. 130. Opatov. Kostel sv. Antonína. Půdorys.

Opatov (Abtsdorf, Abbatis villa).

Schaller XI., 154; Sommer V., 186; Pam. arch. IX., 753; Čechy XIII., 46.

KOSTEL SV. ANTONÍNA (farní) byl prý založen osmým opatem litomyšlského kláštera Heřmanem, v 1. pol. XIII. stol. R. 1358 byl již farní. R. 1677 měl 3 stř. kalichy, mosaz. a pozlac., stř. monstranci a 4 zvony.

Orientovaná budova z lámaného kamene skládá se ze západní renaissanční věže, obdélníkové gotické lodi r. 1689 postranicí rozšířené, z gotického kněžiště, renaissanční sakristie se stopami sgrafitt a dvou pozdějších přístavků (obr. 130. a 131.).

Věž v západním průčelí je čtyřboká, o dvou patrech římsou dělených, s třemi velikými polokruhovými okny, sedlovou, šindelovou střechou, a lucernou; zachovala stopy sgrafitt ze XVI. stol., rustiku a diamantování s rosetami, pod okapem rozvilinovou pásku (r. 1675 byla asi opravována).

Loď pravoúhlá, stropem opatřená a oválnými okny osvětlená, má v jižní stěně gotický portálek, jehož lomené ostění je profilováno hruškovitým článkem, obloukem a žlábky.

Obr. 131. Opatov. Kostel sv. Antonína. Pohled od západu.

Kněžiště do pěti stran osmihranu zakončené, zvenčí prosté, se čtyřmi opěráky a čtyřmi okny, jichž ostění, kdysi lomené, je nyní polokruhové. Gotická klenba skládá se ze dvou polí křížových, z nichž jedno je na základě čtvercovém, druhé na základě pěti stran osmihranu s dvěma kratšími k závěru; žebra klínovitá (obr. 132.) sbíhají na profilované

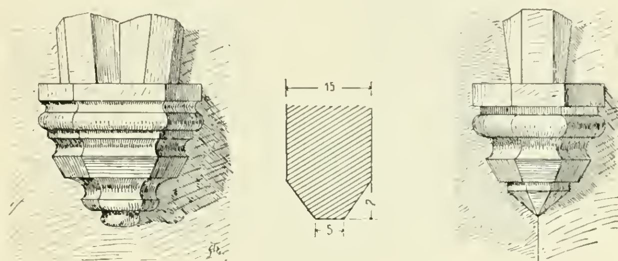
polyg. konsoly, oba svorníky hladké. Na gotických dveřích, do sakristie za oltářem vedoucích, na nichž se zachoval původní kruh, byl prý do r. 1870 znak pánů Kostků z Postupic.

Z hlavního oltáře, r. 1773 postaveného, zbyly slušně řezané, 1 *m* vysoké sochy sv. Petra a Pavla.

Kazatelna dřevěná, šestiboká, se soškami sv. evangelistů; na stříšce sošky čtyř sv. otců, na vrcholu Dobrý pastýř. XVIII. stol.

V postranní lodi socha P. Marie z r. 1689 a kostelní lavice z měkkého dřeva, zdobené vpálenými a malovanými květy a ornamenty prosté lidové práce.

Monstrance: 1. Stříbrná, zlacená, barokní z 2. pol. XVIII. stol., 0·73 *m* vys. Na paprscích stříbrné ozdoby, tlačené poprsí Boha Otce, po

Obr. 132. Opatov. Kostel sv. Antonína. Konsoly a profil žebra v kněžišti.

stranách korony dva andělé klečící, nad nimi klasy; pod koronou holubice a vytlačené listy. Na oválné noze listová ozdoba. (Obr. 133.)

2. Mosazná, empirová z 1. pol. XIX. stol., 0·65 *m* vys., s reliefy sv. evangellistů na noze; na záři tepané ozdoby, Bůh Otec, holubice, klasy, čtyři rohy hojnosti a dvě spojené ruce; po stranách andělé drží klasy a hrozny. (Obr. 134.)

Kalichy: 1. Stříbrný, zlacený, empirový, 0·267 *m* vys., s hladkou nohou kruhovou. Kolem číše stříbrný pláštík, z vinných listů a hroznů tepaný.

2. Stříbrný, zlacený, 0·30 *m* vys. Na podstavci reliefy sv. Antonína Pad., Jana Nepom. a Antonína poustevníka, mezi nimi stříbrné hlavičky andílků a ornamenty, na obvodě dvojitý perlovec. Na nodu vytepány tři slunečnice a terče, na kuppě reliefy sv. Rosalie, Madonny a Barbory a andílků v ornamentálním dekoru. Poč. XIX. stol. (Obr. 135.)

3. Stříbrný, zlacený, 0·25 *m* vys., s třemi andílky, emailovými obrázky sv. Františka Xav., Sigmunda a arcibiskupského znaku; na číši tři hlavičky andílčí, uprostřed emailový obrázek srdce Kristova v rámečku z almandinu. Empirový.

Pacifikál stříbrný, 0·34 *m* vys., s ostatky Jana Nep. a reliquiář paprskový, 0·31 *m* vys., s korunou a baldachýnem, barokní.

Ciborium: 1. Stříbrné, zlacené, s křížkem 0·37 *m* vys., na novější měděné noze. Renaissanční číše ze XVII. stol. je kulová, jemnou rytbou zdobená; ve čtyřech obloucích výjevy: klečící anděl drží odznaky

Obr. 133. Opatov. Kostel sv. Antonína. Monstrance čís. 1.

Spasitelova umučení; dva andělé klaní se svátosti; cherubíni klaní se hostii; sv. Pavel drží v rukou monogram Ježíše.

2. Pěkně provedená práce z let 1810—1820, 0·28 *m* vys. s korunkou a křížem. Na podstavci vytepán věnec z hroznův a klasů, na číši palmety, révoví, hrozny a klasy, na korunce nápodobeniny drahých kamenů. (Obr. 136.)

Pláštík na ciborium, empirový, pošitý zlatem, penízky a perličkami.

Šest železných kovaných svícnů, 0·8 *m* vys., s letop. 1724; čtyři mosazná ramena pro svíce, s maskarony, ze XVII. století.

Obr. 134. Opatov. Kostel sv. Antonína. Monstrance čís. 2.

Železná forma na hostii z r. 1655.

Zvony: 1. Vys. 0·86 *m* v pr. 1·07 *m*. U koruny pod ornamentálním vlysem nápis: ☛ IN LAVDEM ALMÆ TRINITATIS ATQVE BEATÆ MARIÆ VIRGINIS ECCLESIÆ SANCTI ANTONII FVSA TEMPORE

☛ PATRIS WOLFGANGI HEINTZII REGIOMONTANI ANNO DOMINI ✱ 1635 IVDEX IACOBVS FISCHER VITRICI MICHAEL LINHART GEORGVS KNOT. Pod tím ornament a guirlandy. Na plášti kříž na Kalvarii, Madonna, sv. Antonín a monogram IHS. Na srdci letop. 1635.

2. Vys. 0·86 *m*, v pr. 1 *m*. U koruny mezi perlovcem a páskem z palmet

Obr. 135. Opatov. Kostel sv. Antonína. Kalich čís. 2.

Obr. 136. Opatov. Kostel sv. Antonína. Ciborium čís. 2.

Obr. 137. Opatov. Kostel sv. Antonína. Otisk nápisu na zvoně čís. 3.

nápis: IN LAVDEM ALMÆ TRINITATIS ATQVE BEATÆ MARIÆ VIRGINIS ET ECCLESIÆ FVSA EST HÆC CAMPANA VNA CVM MAI | ORE LITHOMISLI 6TA SEPTEMBRIS 1635 SVMP^{VS} ECCL^{AE} IN APPESTOFF TVM EXISTENTE PAROCHO WOLFGA | NGO HEINTZIO REGIOMONTANO IVDICE IACOBO FISCHERO MARTINO WOLETZERO MICHAELE DOM^{O}, GEORGIO. (*Kašpar Ulbrich* z Kladska ?)

3. Vys. 0·72 *m*, v prům. 0·91 *m*. U koruny řádek: **S factus S sum ⁊ ad ⁊ hōnore ◊ sancti ieronyme ⁊ et ambrosi ◊ ad mcccc ◊** XC **S** V. Níže na folii: **maister iohann | es Kandler me fecit.** (Obr. 137.) Na plášti relief P. Marie.

U věže opřeny dva náhrobky z XVIII. stol.; na jednom, již otřelém, lze čísti ódy Horácovy, druhý svědčí faráři Volfg. Heintzovi († 1664).

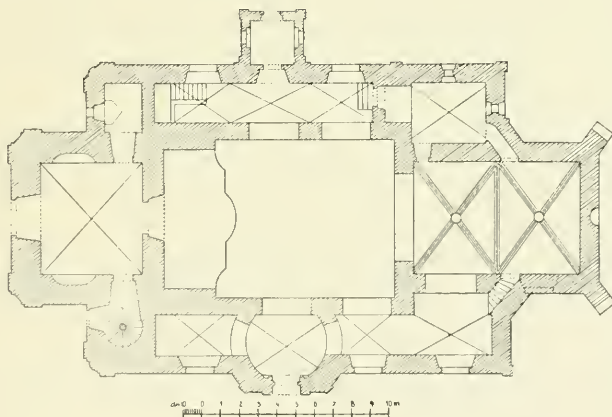
KAPLE Jana Nep., vystavěná u cesty do Lanškrouna r. 1722 nákl. faráře Matěje Pešky. Kamenná stavba orientovaná, šindelovým sedlem krytá, s vížkou, v půdorysu obdélník 11·2 *m* dl. a 7·4 *m* šir., sklenutá valeně do tří pásů. Okna polokruhová. Na průčelí jehlany a soška Jana Nep. Hlavní oltář s obrazem Jana Nep. v širokém, zlaceném a bohatě řezaném rámu akanthovém z 2. pol. XVIII. stol. Obraz opravou zkažený původně maloval r. 1770 *Jiří Petrus*, podepsaný na listě otevřené knihy.

Před kaplí SLOUP na čtyřbokém podstavci z pískovce, s letopočtem 1720; na vrchu stojí socha Jana Nep.

KŘÍŽ kamenný, neúhledný, 1·35 *m* vys., s pravým ramenem defektním, stojí v obci u silnice.

Osík.

Na panských polích na rozhraní Osíka a Nedošína nalezena při orání delší bronzová dýka. (Sbírka p. J. Jíry.)

Obr. 138. Sebranice. Kostel sv. Mikuláše. Půdorys.

Sebranice.

Schaller XI., 155; Sommer V., 128; Pam. arch. IX., 752; Čechy XIII., 46; K. Hovorka, Sebranice a obce přifařené (Polička 1892).

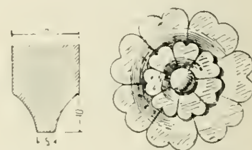
Na faře pamětní kniha od r. 1856.

KOSTEL SV. MIKULÁŠE (farní) byl již r. 1350 farním v Třemošné, později se S. splynulé. R. 1677 měl dva stříbrné kalichy, monstranci mosaznou, kamennou křtitelnici, 4 zvony a železné, české hodiny.

Orientovaná stavba (obr. 138.) tvořena ve svém jádru obdélníkovou lodí a pravoúhlým kněžištěm, k nimž časem přidány byly různé přístavky. Podélná část je nyní trojlodní; střed oddělen polokruhovými arkádami na hmotných pilířích od postranic s emporami, prý r. 1709 přistavěnými; západní věž byla prý zřízena roku 1768. Není vyloučena možnost, že ve středním zdivu se zachovaly zbytky románské; záhadnou je též kulatá předsíň v jižní postranici vezděná. Zřejmých zbytků starších pod novou omítkou na ten čas nelze se dopátrati.

Vítězný oblouk má lomené ostění bez profilu.

Kněžiště, z ranní doby gotické, je obdélné, zvenčí dvěma opěráky opřené, uvnitř 9·95 *m* dl. a 6 *m* šir., zaklenuté dvěma křížovými klenbami, jejichž klínovitá žebra se žlábky sbíhají ze dvou sedmilistých růžic do zdi bez konsol. (Obr. 139.)

Obr. 139. Sebranice. Kostel sv. Mikuláše. Průřez žebrem a svorník v kněžišti.

Sakristie v základech též gotická, s novější klenbou, má okénka hrotitá; nad portálem letop. 1684.

Nábytek kostelní je většinou nový; kazatelna barokní, dřevěná, s bohatě řezanými ozdobami asi z konce XVII. stol.

Křtitelnice hrubých barokních forem, dřevěná. Varhany zhotovil r. 1709 *Jan Helbik* z Králík za 130 kop gr. míš.

Kalichy: 1. Stříbrný, zlacený; na okrouhlé noze reliefy tří božských cností a nápis: Zpomeň na Antonína a Eustacha kněze i celou rodinu Slavíkovu. Na číši reliefy umučení Páně. Značka vídeňská a necelý letop. 185.

2. Zlacený, s okrouhlou mosaznou nohou novější; na barokní stříbrné číši tepaný dekor z hlav andílčích, hroznů a vázaných snopků.

Svícny: 1. Šest železných, kovaných, 0·82 *m* vys., trojnohých; na ploše nohy nad srdcem ve štítě obraz sv. Mikuláše. 2. Šest menších, 0·43 *m* a 0·56 *m* vys., z železného plechu řezaných, na kulatých nožkách. XVIII. st.

Zvony: 1. Vys. 0·825 *m*, v pr. 1·18 *m*. U koruny + Tento x zwon x vdielan x od mistra x giricka x zwonarie x z litomyssle x x leta panie x m x cccc x xxxx. (Obr. 140.)

2. Vys. 0·7 *m*, v pr. 1·08 *m*. U koruny mezi páskami z palmet nápis: ⁘ LETA SWRCHV PSANEHO ⁘ TOHO CASV ZA RICHTARE · MATEGE MACHKA · SEBRAN-

Obr. 140. Sebranice. Kostel sv. Mikuláše. Otisk nápisu na zvoně čís. 1.

Obr 141. Sebranice. Kostel sv. Mikuláše. Otisk nápisu na zvoně čís. 3

SKIHO · WACL | AWA KRIWKI ·:· GAKVBA KVCERY ·:· KOSTELNIKV · MARKA KREGCIHO : HAWLA JANSKIHO ·: RICHTARE ·:· | ·:· SSTEPANA BVBNA POHORSKIHO :· GIRIKA KOPECKEHO MARTINA RICHTARE STRITERSKIHO. Na plášti relief P. Marie, sv. Václava a Mikuláše a nápis:

TENTO ZWON GEST SLYT NAKLADEM TOHOTO ZADVSSY
KE CZTI BLAHOSLAWENE PANNY MARIE RODICZKI
BOZY A SWATEHO WACZLAWA PATRONA CZESKEHO
TEZ S. MIKVLASSE ZA PANOWANÝ WISOCZE VROZENE
PANNY P : FREBONYE SSLECHTICZNY Z PERNSSTEYNA
LETHA PANIE MDCXXXVIII.

Naproti pod křížem nápis:

EODEM ANNO HVIVS LOCI
PAROCHVS GREGORIVS HALVSKY
CASPAR VLBRICH VON
GLATZ GOS MICH.

3. Vys. 0·67 *m*, v pr. 0·91 *m*. U koruny minuskulí: + Anno. Domini mcccciiii ista campana fusa est in honore omni potentis dei et sancte dei genitricis virginis marie et sci nicolai dne rex glorie da nob pac̄. (obr. 141.) Pod tím majuskulí:

✠ MARTINUS • ME • FECIT

Sedlištky.

Sedláček, Hrady I., 26; Schaller XI., 159; Sommer V., 127; Čechy XIII., 215.

Zde stávaly v XV. stol. dvě TRVZE; zbytek jedné jest sýpka při panském dvoře na ostrově, jenž obehnán byl příkopem s vodou.

Semanín (Schirmdorf, Čermná).

Schaller XI., 153; Sommer V., 186; Čechy XIII., 48; Pam. arch. IX., 753.

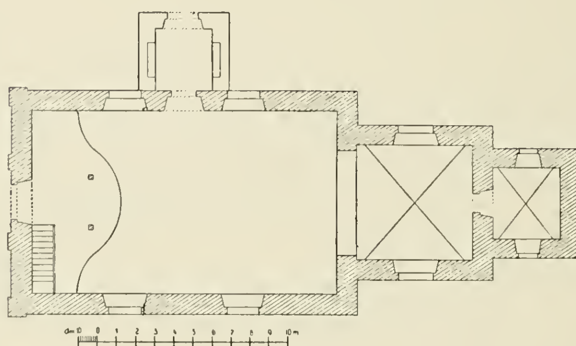
KOSTEL SV. BARTOLOMĚJE (farní) uvádí se r. 1350 jako filiálka k Opatovu; r. 1677 měl stříbrný kalich a 3 zvony; od roku 1857 jest farní.

Prostá, barokní budova (obr. 142.) z konce XVII. stol., o obdélníkové lodi a pravoúhlém kněžišti, s hladkými zdmi, v průčelí lisenami

členěná; nad vchodem vytesán nápis: SANCTE BARTHOLOMÆE EXORA PRO SERVIS QVI TIBI DEVOTI EXSTITERVNT (= 1696). Nad oknem na kamenné desce nápis:

DEO TER OPTIMO
QVI SALVAVIT SERVOS SVOS
HABITATIO ISTA EXSTRVCTA
IOANNE FRIDERICO A TRAVTMANSTORF
VTPOTE PIO PATRONO IANVAS ÆTERNITA
TIS INGRESSO ELEONORA GVBER
NANTE ATQVE IVVANTE
FINITA EST. (= 1696 dvojnásobně).

Vnitřek v kněžišti hladce křížem sklenut, v lodi pokryt plochým stropem; okna svrchu polokruhová. Zařízení barokní, bez významu.

Obr. 142. Semanín. Kostel sv. Bartoloměje. Půdorys.

Východně od kostela stojí čtyřboká zvonice (obr. 143.) se zděným spodkem a bedněným patrem, krytá šindelovou bání, na níž býval plechový půlměsíc. Na stolici zvonové vyřezáno: 1721. MM.

Zvony: 1. Vys. 0·80 *m*, v pr. 1·05 *m*. Ucha tvoří postavy andělů, u koruny ornamenty z palmet, spirál, hlav andělských, hroznů a listů. Na plášti relief Kalvarie a nápisy: CHWALTEZ PANA NA CIMBALICH DOBRZE ZNIEGICICH CHWALTE HO NA CIMBALICH VTIESSENI WSSELIKI DVCH CHWALTE HOSPODINA | ZEN. M. 1609.

Níže:

PAWEL HANAVSECZ NEBOZTIK
PORAVCZIL NA TEN ZWON 200
TOLLARV IAN RYCHTARZ IAN MAC
HSEGR.

Obr. 143. Semanin. Zvonice na hřbitově.

Naproti tomu:

Jakoz Mogzies powisil hada na
paussti tak ma powyssen byti Syn
člowieka aby každy kdoz wierzi
w neho ne zahynul ale mel žiwot wečny

Na věnci pásek listového ornamentu s vkládanými hlavičkami andílčími.

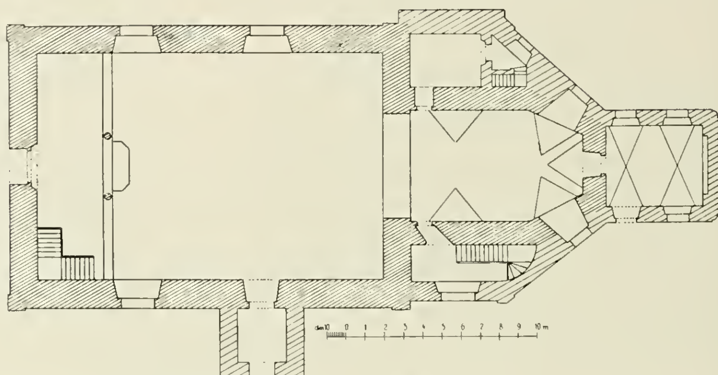
2. Vysoký 0·46 *m*, v průměru 0·60 *m*. U koruny mezi podvojnými oblouny nápis:

[illegible] tes + quia + ego * dominus [illegible] * nolite [illegible] [illegible] + [illegible]

Sloupnice.

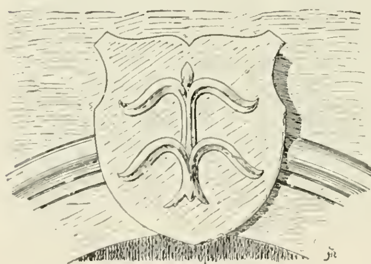
Schaller XI., 151; Sommer V., 183; Pam. arch. IX., 749; Čechy XIII., 115; A. Sedláček, Hrady I., 29.

TVRZ zašla již asi v XV. stol. Zbytky z ní byly ještě na poč. XIX. stol.

Obr. 144. Sloupnice. Kostel sv. Mikuláše. Půdorys.

KOSTEL SV. MIKULÁŠE (farní) uváděn jest r. 1350 jako filiálka k Litomyšli; později, od r. 1669 patřil k Cerekvici (tehdy měl kalich, ciboř, křtitelnici cínovou a 4 zvony); od r. 1711 jest farním.

Obr. 145 Sloupnice. Kostel sv. Mikuláše. Znak na portálku v kněžišti.

Prostá budova, r. 1712 obnovená, skládá se z obdélníkové lodi a kněžiště do pěti stran osmihranu zakončeného, v základě gotického, se sakristií, r. 1740 přistavěnou na východě. (Obr. 144.) Místnost k severní straně kněžiště přiléhající zdá se býti původním románským kostelíkem s obdélnou lodí a polokruhovou apsidou, do níž dnes vloženy jsou schody na oratoř; valené klenutí této části jest však mladší. Jižní zeď místnosti jest gotická a náleží ku kněžišti, v ní polokruhem sklenutý, gotický vchod se znakem litomyšlským. (Obr. 145.)

Zařízení kostelní je barokní, oltáře sloupové, částečně s novými sochami, kazatelna (obr. 146.) a kredenční stolek (obr. 147.) bohatými řezbami přeplněny, bez valné ceny. Na stěně pod oratoří rámec z r. 1711.

Varhany zhotovil r. 1764 *Frant. Katzer* z Králík za 200 zl.

Obr. 146. Sloupnice. Kostel sv. Mikuláše. Kazatelna.

Monstrance*) zlacená, paprsková, 0·63 *m* vys., s oválnou nohou; kolem koruny stříbrné ornamenty, nad ní andílek. (Daroval ji r. 1752 Petr Mikulecký.)

Pacifikál paprskový, 0·38 *m* vys., z 2. pol. XVIII. stol.

Kalich stříbrný, zlacený, s novou nohou a barokní číší, na níž jsou mezi třemi stříbrnými andělíčky obrázky sv. Barbory a Apolonie.

---

*) Starší, gotická monstrance a kaditelnice uloženy v městském museu v Litomyšli (str. 122—3.).

S v í c n y: 1. Pět cínových, 0·42 *m* vys., o třech nohách; na jednom ve věnečku nápis: Z - A - D - = S - L - A - V - P - SMIK - VL, pod tím letopočet 1690.

2. Dva cínové, 0·485 *m* vys., s nápisem: = G - A - B =
1678.

3. dva cínové, z r. 1673, 0·43 *m* a 0·465 *m* vys.

Obr. 147. Sloupnice. Kostel sv. Mikuláše. Kredenční stolek.

Z v o n i c e čtvercová na jih od kostela, kamenná, z r. 1807. Na ní z v o n y: 1. Vys. 0·90 *m*, v pr. 1·15 *m*. U koruny pod ornam. pásem nápis: ☛ FVDIT FRANCISCVS CAROLVS WANIEK CAMPANARUM FUSOR CUM FILIO SUO IOSEFO 1811, pod tím pás lilií a palmet a nápis: IST HoC InsIGNE EST DeCVs LItoMIsLIENSE. Na plášti znak města Litomyšle a chronogram: ILLo OPTIMo ET GRATIoSO PATRONO | ConCeDor FRVI PRIStINo SONO a otisk tolaru z r. 1795. Naproti relief sv. Mikuláše a nápis ☛ SANCTE NICoLae ORA PRO | PATRONO ET POPVLo DeVM. Na věnci list šalvějový a nápis: ☛ SVB CONSVLE

PRÆNOB : D : FRANCISCO HELM SENATORIBVS DD : IOS · PRZIKRYWACZ IOAN : LEYSEK · WENC : TVRECZEK REPRÆSENTANTIBVS DD : ANT. BITTNER : GEORG DRESSLER GEORG TOBOLARZ.

2. Vys. 0·73 *m*, v pr. 0·95 *m*. Pod ornamentálním pásem (jako na čís. 1.) u koruny nápis: ☛ SVB DECANO ECCLESIÆ V : D : IOAN : NEP : HRADECKY SACERDOTE IVBILATO CAPELLANO D : IOAN · NEP : PADIAVR. Pod tím pás ornamentu z věnců a okřídlených andělů s rohy hojnosti. Na plášti relief Kalvarie a nápis:

AB InCenDIo — CarItate, faMe,
peste, beLLo pro — tege nos pIe IesV.

Na věnci: ☛ BVRGRAVIO D : ANT : RAVSCH QVAESTORE D : IOS : HERMANN : PVPILIARI IOAN : GELINEK 1811.

3. Vys. 0·515 *m*, v pr. 0·745 *m*. U koruny týž ornament jako na čís. 1. a nápis: ☛ ANNO 1807 INCENDIO DIFVSÆ OMNES TRES EXPENSIS PATRONI 1811 REFVSÆ SVMVS A : FRANC · CAR : WANIEK PATRIOTA LITOMISSLIENSI ADIVVANTIBVS EIVS FILIIS FERDINANDO ET IOSEFO. Pod nápisem ornament z palmet. Na plášti relief Kalvarie, naproti Jan Nep. (v pozadí Karlův most) a po stranách jeho nápis: ☛ honorI sanCtI IoannIs nepoMVCenI a patrono DICata. Na věnci: SVB IVDICIBVS IAC : CHAMAS SVPER · IOAN : HOLASEK INFER : FRANC : WLECZKOW : IOAN : PETERKA DZBANOW LVDIMAGISTRIS DD : IOS : HEBEK : ET PET · HEBEK RECTORE OPERARIOR IOAN · ZAWRZEL.

4. Hladký, s letop. 1710.

5. Sanktusník. V pr. 0·22 *m*, vys. 0·19 *m*. Na plášti relief kříže a Jezulátko, u koruny nápis:

+ A + Z B G T A N O E D O A E V + M Z S P

Evangelická MODLITEBNA vystavěná roku 1795, prostá stavba, r. 1895 obnovená, obdélníková, s plochým stropem a sedlovou střechou.

SOCHA Jana Nep. pod stříškou na kulatých sloupech, u silnice k Litomyšli. Na podstavci chronogramm: SanCto IoannI nepoMVCeno patronI regnI posVIt DeVota pLebs. Na sloupech nápisy: ZALOŽIL ZBOŽNÝ LID 1769 | OBNOVIL IAN KODYTEK 1893.

Strakov (Strokele).

Schaller XI., 157; Sommer V., 184; Čechy XIII., 58, 63.

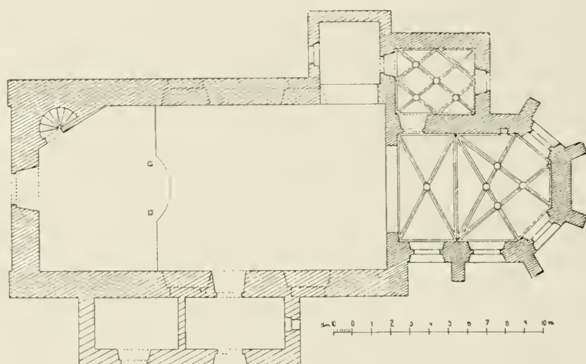
KAPLE P. MARIE, orientovaná, sklenutá, s osmibokou vížkou, byla vystavěna r. 1734 dle nápisu nad vchodem; bezvýznamná. Zvonek nepřístupný.

Trstěnice (Střenice).

Schaller XI., 157; Sommer V., 189; Pam. arch. IX., 753; Čechy XIII., 64.

O stezce trstěnické viz Jos. Šimek, O stezce Trstenické (Výr. zp. gymn. v Litom. 1884) a Dr. Zd. Nejedlý, Dějiny m. Lit. I. (1903), 13 sl., kde citována obšírná literatura.

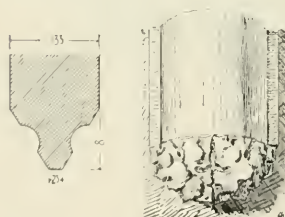
KOSTEL NALEZENÍ SV. KŘÍŽE (farní) byl r. 1350 filiální k Litrbachům; od r. 1859 jest farní. R. 1677 měl stř. kalich, mosaz. kaditelnici a 4 zvony. Opravován byl r. 1721 a 1877.

Obr. 148. Trstěnice. Kostel sv. Kříže. Půdorys.

Orientovaná budova gotická s obdélníkovou lodí, kněžištěm do tří stran osmihranu zakončeným a čtverečnou sakristií, k níž přidána pozdější předsíňka. (Obr. 148.)

Loď zvenčí prostě omítnutá jest uvnitř 18·5 *m* dl. a 8·5 *m* šir., s plochým stropem.

Obr. 149. Trstěnice. Kostel sv. Kříže. Průřez žebra a konsola v kněžišti.

Kněžiště opřeno zvenčí pěti opěráky s ústupky, uvnitř 8·65 *m* dl. a 5·60 *m* šir. Pět oken bez kružeb má hladké, hrotité ostění. Klenba z pozdní doby gotické skládá se z kříže na obdélníkovém základě a nepravidelného závěru o čtyřech žebrech síťovitě se křižujících; klínovitá žebra s dvěma hlubokými žlábky mezi ploškami (obr. 149.) vystupují z kulatých přípor, ve výšce okenní lavice useknutých a stýkají se ve svornících: na obdélníkovém poli v jednom, otvorem opatřeném, na závěru ve čtyřech, na nichž vytesány štítek se znamením (mistrovským?), Kristova hlava a dvě růžice.

V sakristii 4 *m* dl. a 3·45 *m* šir., jest klenutí s dvěma hlavními diagonálními žebry a čtyřmi postranními, čímž vzniká vlastně síť; žebra

stejně profilovaná jako v kněžišti stýkala se v pěti svornících, z nichž jeden otesán a prostřední nese prázdný štítek znakový.

Sanktuarium gotické v kněžišti je čtverhranné, má štítek s lichou prostou kružbou, křížový květ a dvě fiály po stranách. (Obr. 150.)

Nábytek nový, jen kazatelna je barokní, prostá.

Pacifikál stříbrný, zlacený, paprskový, 0·31 *m* vys. s kartušemi, pěkně tepaný, z 2. pol. XVIII. století.

Obr. 150. Trstěnice. Kostel sv. Kříže. Sanktuarium.

Zvonice z lámaného kamene na čtvercovém základě zbudovaná, má okénko střílnovité a patro bedněné s podsebitím na krákorcích, osmibokým jehlanem pokryté. Uvnitř na prkně černě natřeném napsáno: **Letha panie 1690 gest tato weż wyſtawena a nakladem zaduſſnim. Za Rychtarze Bartoně Hanuſa a za koſtelnikuw Rzehorze Soboly a mateye Kreyczjho a miſtra Gana Honesa s oſyka.**

Zvony: 1. Vys. 0·87 *m*, v pr. 1·1 *m*. U koruny nápis: **tento zwon lit ke czti a k chwale Panu bohu a welebne trogicy swate od**

ak tento zwon lit ke czti a k chwale panu bohu a welebne trogicy swate od yana zwonarze w hradczy
zadussy dotrzstenice crucem sanctum subiit qui infernum confregit accinctus est potentia su
rrexit die tercia anno 1559

Obr. 151. Trstěnice. Kostel sv. Kříže. Otisk nápisu na zvoně čís. 1.

Anno domini mccccc° hec campana fusa est ad laudē dei omnipotentis et beate marie virginis amen

Obr. 152. Trstěnice. Kostel sv. Kříže. Otisk nápisu na zvoně čís. 2.

yana : zwonarze : w hradczy : a k : | zadussy : do trzticnice : : crucem : sanctam : subiit : qui : infernum : confregit : ac cinctos : est : po tentia : su : : : | : rexit : die : tercia : anno : 1559 : (obr. 151.) Na plášti relief krucifixu a vedle L S.

2. Vys. 0·71 *m*, v pr. 0·91 *m*. U koruny nápis (1504): : Anno domini mccccc 8 hec campana fusa est ad laudē dei omnipotentis et beatemarie v'gins a m̄ē : (obr. 152.) Plášť hladký. Dle rázu písmen dílo mistra *Jiříka* z Litomyšle

3. Vys. 0·56 *m*, v pr. 0·685 *m*. Kolem koruny akanthy a nápis: GEGOSSEN VON CLEMENS STECHER IN BRINN 1803. Na plášti relief sv. Jana Křt., Václava a světice a světce, neznámých.

Tržek.

Schaller XI., 158; Sommer V., 193; A. Sedláček, Hrady I., 27; Čechy XIII., 108; Dr. Zd. Nejedlý, Dějiny města Litomyšle I., 38 sl.

Připomíná se poprvé r. 1145. Klášter kartusiánský, který tu r. 1376 založil Albert, biskup litomyšlský, byl za válek husitských r. 1421 spálen. Na stezníku blíže chalup „V kartouzích" nalezeny byly r. 1833 ostění dveří a oken, dlaždice a nedávno tam objeveny sklepy.

KAPLE nová; zvonek přelil r. 1879 *M. Schneider* v Hradci Králové.

Überdörfl.

Čechy XIII., 46; Sommer V., 187.

KOSTEL SV. VÁCLAVA z r. 1850, drobná budova klenutá, s předsíňkou na západě. Dva zvonky nepřístupné·

Dolní Újezd.

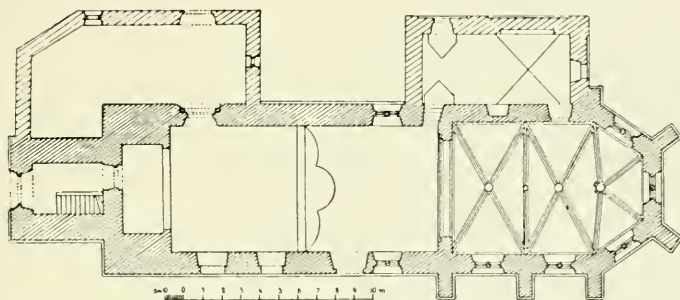
Schaller XI., 156; Sommer V., 192; Pam. arch. IX., 753; Čechy XIII., 512; M. Z. K. 1899.

KOSTEL SV. MARTINA (farní) byl již r. 1350 farní; r. 1677 měl dva stř. kalichy, mosaz. pozl. monstranci, mosaznou křtitelnici, 4 zvony a 12 vyšívaných korouhví.

Orientovaná budova skládá se z románské věže a lodi, z gotického kněžiště, ze sakristie a předsíně, r. 1553 přistavěné. (Obr. 153. a 154.) Románské části jsou zbudovány z lámané opuky ve velikých kusech, gotické zdrobnější opuky s nárožními kvádry pískovcovými.

Zevnějšek věže dvojpatrové a lodi neúhledný, prostě omítnutý. V lodi se zachovala na jižní straně dvě původní okénka románská, polokruhová, hladce špaletovaná, vedle nich jedno gotické a čtyři renaissanční okna. Na severní straně též románské okénko (na kruchtě) a r-mánský portálek (nyní v předsíni), polokruhový o třech oblounech v pravoúhlých ústupcích, prostřední podepřen dvěma kuželovitými renaissančními sloupky, jež nahražují původní románské; také tympanon vyměněn renaissanční deskou s akanthy, prázdným štítem a letop. 1553. (Obr. 155. a 156.)

Kněžiště gotické, asi z 2. pol. XIV. století, stejně vysoké s lodí a do pěti stran osmihranu zakončené, zevně opřené šesti opěráky, jež mají po ústupku a na vrcholu po lomeném štítku; spojeny jsou sešikmenou a vyžlabenou římsou (obr. 157.). Šest oken v kněžišti a dvě přilehlá v lodi

Obr. 153. Dolní Újezd. Kostel sv. Martina. Půdorys.

zachovala goticky lomené ostění a dvojdílné kružby s pruty, čtyřlisty a čtyřkruhy a trojkruhem. (Obr. 158.)

Vnitřek lodi 17 *m* dl. a 6·70 *m* šir., stěny a strop bez ozdob.

Vítězný oblouk, na 4·10 *m* rozpjatý, je hrotitý a profilován širokým žlábkem, oblounem, ploškou a šikmou.

Kněžiště, 11·2 *m* dl. a 6·7 *m* šir., má gotické klenutí o dvou křížových klenbách obdélníkového základu a závěru do tří stran osmihranu se čtyřmi žebry (dvě další useknuta při svorníku) hruškovitého profilu, (obr. 157.) jež se stýkají ve třech svornících: nad oltářem hladký, v prvém poli prázdný štít, v druhém poli růžice; na příčném pásu polokruhovém uprostřed malá růžice. (Obr. 159.) Při stěnách spočívají žebra na sloupkovitých příporách s osmi výklenky pro sošky, nyní kulatými, původně polygonálními, z osmihranu sestrojenými tak jako baldachýny nad nimi o pěti obloučcích s křížovými květy a konsoly profilované oblouny a ústupky se štítky, hvězdicemi a kříži. (Obr. 160.)

Hlavní oltář barokní postavil r. 1785 *Václav Henrych*, řezbář v Litomyšli (místo oltáře z r. 1673, na němž býval obraz sv. Martina, malovaný *Jiřím Papáčkem*, malířem v Litomyšli); obraz maloval *Jan Umlauf* z Kyšperka.

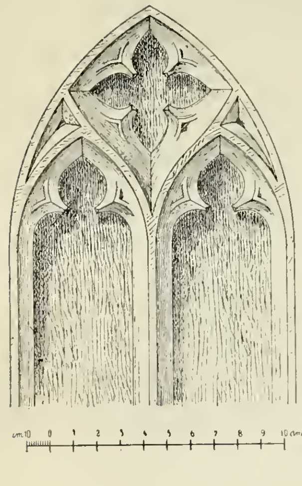
Obr, 154. Dolní Újezd. Kostel sv. Martina. Pohled od jihu,

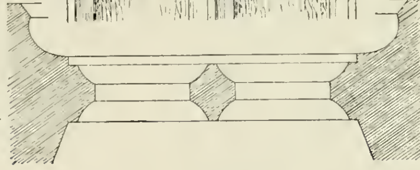

Obr. 155. Dolní Újezd. Kostel sv. Martina. Portálek v předsíni.

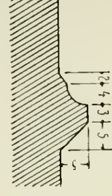
Kazatelna dřevěná je empirová, z r. 1809 (dříve byla z r. 1630), křtitelnice kamenná z r. 1774.

Monstrance z 2. pol. XVIII. stol., 0·63 *m* vys.; na oválné noze vytepány květiny a rokokový ornament kartušový, na zlacené, paprskové záři akanthové stříbrné rozviliny s reliefy Boha Otce, holubice a dvou andílků.

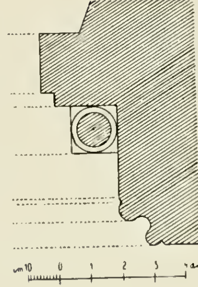
158

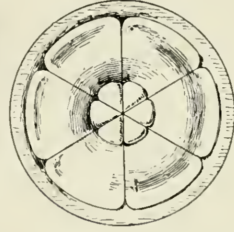

157

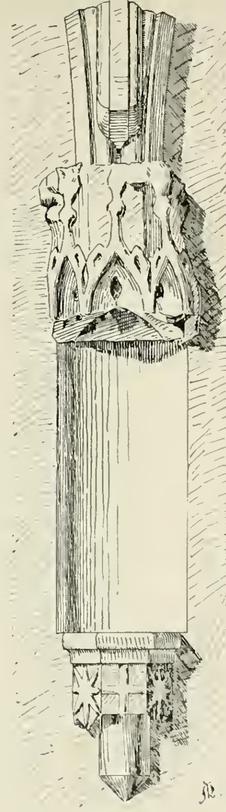

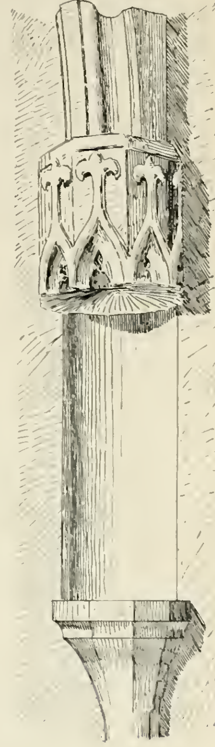
156

159

160

Obr. 156.—160. Dolní Újezd. Kostel sv. Martina. Nadpraží portálu a jeho profil. Profil podokenní římsy v kněžišti a žebra klenby. Kružby v oknech kněžiště. Svorníky. Baldachýny pod klenbou kněžiště.

Kalichy: 1. Barokní kuppa stříbrná a zlacená, bohatě tepaná; ozdoba tvořena páskovím, třemi kyticemi a třemi hlavičkami s původním tepaným a rytým víkem korunovým s Božím beránkem; noha nová. 2. Rokokový; na noze tepané festony a kartuše, na kuppě tři hlavičky andílků a obloukový i kvítkový ornament. 2. pol. XVIII. stol.

Zvony: Na věži: 1. Vys. i v pr. 0·87 *m.* U koruny nápis: anno domini mccccclxvii ⁑ panu bohu ke cti ⁑ y matcze bozyy ⁑ ⁑ petr ⁑ myla ⁑ ⁑ ⁑ swali ⁑ ⁑ ⁑. Plášť hladký.

Ukázka písma:

2. Vys. 0·54 *m*, v pr. 0·75 *m*. U koruny nápis: TENTO ZWON GEST SLIT KE CZTI A CHWALE LETHA PANIE 1587. Pod tím pás ornamentu z trojúhelníků s růžicemi a po stranách krucifixu, nyní odraženého nápis: PANV | BOHV A SVA | TEMV MART | INV DANIEL· Naproti relief sedícího světce.

3. Umíráček vys. 0·27 *m*, v pr. 0·35 *m*. U koruny nápis: NAKLADEM KVRV LITERATSKEHO A PŘISPĚNIM WIERNYCH OWECZEK 1829. Na plášti relief krucifixu a nápis: MODLETE SE ZA MRTWE | PAMATVGTE NA WECZNE. Naproti relief Boží Rodiny a nápis: FERDINAND WANIEK ZWONAR W SLAVPNICI. Na věnci: POD SPAWAV DUCHOVNI T · Č · ANTONINA LOGDMANINA Z A : A : A : KARLA DECKY KAP. KOLATVRY AVGEZDSKE.

Zvonice nad vchodem na hřbitov, čtyřboká; přízemí zděné, patro bedněné s šindelovým osmibokým stanem a lucernou. Postavena byla r. 1646. Na ní další zvony:

4. Vys. 0·91 *m*, v pr. 1·16 *m*.*) U koruny ornament z palmet a nápis: TENTO ZWON GEST PRZELIT A OBNOWEN LETA PANIE 1·6·4·6 ZA DWOGICTIHODNEHO KNEZE AVGVSTINA · FARARZE HAGAALMO·:·NAKLADEM CHVDEHO ZADVSSI A POMOCI OBCZY PRZINALEZEGICZYH K TEMVZ · ZADVSSI : SS · M · RK ·:· OD MISTRA KASSPARA ERTLE S GLACKA : ADAM SIN KRCMARZV ZIANSTORFA ; ONDRZEG : SLANSKEG·:· KOWARZ. Na plášti na jedné straně:

STALO SE ZA RICHTARZE GANA KASPARA
A KONSSELVW · GANA WIZV GANA MARTIN-
KA · GANA KISILKI · GIRZIKA ONDROWEHO. · Z HO
RNIHO AVGEZDA · MATEGE MECHVRY · GANA
PVDILA · GIRZIRA PAZAVRA · W SECZI MARTINA HA-

*) Dle pamětní knihy farní dáno zvonaři 50 zl. (místo smluvených dříve 80) a přikoupeno ještě zvonoviny za 30 zl.

Obr. 161. Dolní Újezd. Fr. Pacák, Statue P. Marie

NVSA Z OSIKA GERZABKA · A GAKVBA NECHWILE RZEHORE KARLIKA · A ZA KOSTELNIKVW PAWLA HORAKA · KASPARA KRALOWA · A WALENTHI SSINA.

Naproti relief IHS a krucifix a nápis:

ZA PANOWANI · WISOCE · OSWICENEHO · KNIZETE · A PANA · PANA : WACZLAWA KNI-

ZETE A WLADARZE DOMV LOBKOWSKE
HO · KNIEZETCIHO HRABETE SSTERNSTE
YSKEHO · RITIRZE ZLATEHO RAVNA : PANA
HA HOLESSOWE · CHLVMCI · RAVDNICI · NAD LA-
BEM A LITHOMISSLI · G · M · C · TEGNE RADDY KOM-
ORNIKA A DWORZSKI WALECNY RADDI WICEPRE-
SIDENTA NARZYZENIM VROZENEHO A STAT-
ECNEHO RYTIRZE PANA GINDRZICHA MATERNY.
Z KWETNICZE A WODOLANECH TEN CZAS · HEGTMA-
NA PANSTWY LITHOMISSLSKEHO.:·

SOCHA P. Marie kamenná u silnice k Litomyšli; na přední straně v kartuši nápis:

FRATRIBVS EX ROSEIS ES?
AVE PER PSALLE MARIÆ
EXPECTET IPSA TIBI FLORI
DA SERTA POLO · (= 1737).

Práce *Fr. Pacáka* z Litomyšle. Opravena r. 1879. Kolem kamenné zábradlí s kovanými dvířky (obr. 161.).

Újezdec.

O TVRZI viz u A. Sedláčka, Hrady I., 26.

Starý Valdek.

Schaller XI., 154; Sommer V., 187, Čechy XIII., 45.

Dřevěná ZVONIČKA kuželovitá, šindelem pobitá, s nepřístupným zvonkem. Před ní kamenný kříž z r. 1775.

Zaháj.

Schaller XI., 153.

O TVRZI viz u A. Sedláčka, Hrady I., 28.

SEZNAM MÍST.

SEZNAM UMĚLCŮ A ŘEMESLNÍKŮ.*)

*) V závorce uvedené letopočty vyskytují se v knize při popisovaných nebo jen vzpomenutých pracích, při nedatovaných udáno všeobecně století. Kde bylo možno, uveden rok narození a úmrtí umělcova.

PŘÍLOHY.

